

PETA GLAVA

1917 GODINA — EKSTREMNA REŠENJA

Prema prirodi operacija koje su izvodili Saveznici, 1917 godina deli se na dve odvojene faze:

- prvu fazu čini anglo-francuska prolećna ofanziva, u kojoj smelost prednjači svim ostalim obzirima;
- drugu fazu čine ofanzive sa ograničenim ciljevima, koje su vršene drugom polovinom godine i u kojima je pre svega tražena obazrivost.

PRVA FAZA

Kombinovana anglo-francuska ofanziva u Artoau i na Eni (od 9 aprila do 15 maja 1917)

I. — Prethodni događaji. — Tek što je potpisana Uput od 16 decembra 1916, general Nivel (Nivelle) je došao na mesto generala Žofra na čelo Francuske vojske (17 decembra 1916). Vlada je verovala da je našla čoveka koji će, pomoću nekih novih postupaka, uspeti da probije nemacki zid i da brzo završi rat. Uostalom, Saveznici su nad neprijateljem imali brojnu nadmoćnost od oko 30 pešadijskih divizija, a ratni materijal je počeo da izlazi iz fabrika u priličnim količinama. Trebalo je sprečiti neprijatelja da, kao s proleća 1916, preuzme inicijativu u operacijama, a naročito se nije smelo čekati da se ekonomска kriza, koja je bila predviđena za letot 1917, nadoveže na teškoće koje je već stvorio dugotrajni rat. Prema tome, sve je navodilo na to da se rat brzo okonča. Uostalom, zar Vojna komisija u Skupštini nije iznela mišljenje da, iz

političkih, ekonomskih i moralnih razloga, rat »ne bi mogao i ne bi smeо da se protegne duže od leta 1917«?

U ofanzivi, koju je projektovao general Žofr, predviđala su se dva uzastopna napada: jedan, glavni, koji je trebalo da počne 1 februara između Oaze i Arasa, i drugi, pomoćni, koji je trebalo da počne oko 20 februara između Soasona i Remsa, i da koristi uspehe ostvarene prvim napadom. No ovaj plan je preradio general Nivel, koji želi da glavni napad prenese na Enu, s tim što će se prvo izvršiti napad na Somi, i to više u cilju da na tu stranu privuče neprijateljske rezerve nego da ostvari probor. Naravno, ova izmena je povlačila promene u pripremama, što je tražilo vremena, tako da je početak ofanzive odložen od februara na april.

Vidi se da su ovi planovi zasnovani na sistemu *mno-gostrukih napada*, koji imaju za cilj da postepeno apsorbuju neprijateljske rezerve, a ne na sistemu jednovremenih napada na jedinstvenom, što širem frontu. Doista, usled toga što se raspolaže znatnim snagama, svaki napad će moći da se razvija na dovoljno širokom frontu bez bojazni od koncentracija neprijateljske vatre i sredstava. Ove posebne okolnosti najzad će omogućiti da se ostvari *manevar*, bez koga je vrlo teško postići strategiski iznenadenje. Umesto jednog jedinstvenog i silovitog napada pravo ispred sebe, kao 1915, ili uzastopnih napada na isti front dok se ne prodre na otvoreno zemljište, kao 1916, pojavljuje se ideja manevra, o kojoj smo već govorili. Prvim napadima treba privući i istrošiti neprijateljske rezerve, dok će se potonji napadi koristiti ovim rezultatom za lakše ostvarenje probora. Ovi mnogostruki i ne-jednovremeni napadi imaće utoliko više izgleda na uspeh, što će moći da se vrše jedan za drugim u kraćim razmacima, što prepostavlja raspolaganje dovoljnim materijalom i snagama, kako se ne bi morali jedni slabiti da bi se drugima dodelile snage i sredstva.

Plan generala Nivela bio je u punoj pripremi kad ga je neprijatelj poremetio jednim kontra-manevrom. Doista, strahujući da se ne rasplamti jedna nova bitka na Somi, Nemci su osetili potrebu da dobiju u vremenu, da bi,

s jedne strane, sačekali rezultate podmorničkog rata, koji su otpočeli 1 februara, a s druge strane, da bi stvorili rezerve u ljudstvu i municiji. Da bi ovo postigli, oni su izvršili *povlačenje na širokom frontu i velikoj dubini na Hindenburgov položaj*, koje je imalo da se završi početkom marta. Ovaj pokret je imao preim秉tvo ne samo u tome što je, otstranjivanjem izloženog dela fronta kod Noajona, skraćivao front za oko 40 km, nego i u tome što je Saveznike stavljao u jednu opustošenu zonu, koja je nepodesna za ofanzivu. Zbog toga je 4 februara naređeno bavarskom prestolonasledniku da izvrši plan sistematskog rušenja, koji je nazvan tajnim imenom »Alberik«. Pod pritiskom Engleza otpočinje 17 februara povlačenje u oblasti Ankra (Ancre), a zatim, mesec dana docnije, 16 marta,* ono se širi više na jug na širokom frontu do Oaze, pa čak i preko nje.¹ Usled toga je Vrhovni komandant prinuđen da smanji obim francuskih napada severno od Oaze, da svoj glavni napor usrećredi na Eni i da Centralnoj grupi armija naredi da sadejstvuje u ovome. Ofanziva će otpočeti sa severa na jug: engleska 9-og; Severne grupe armija — 12-og, Rezervne grupe armija — 16-og, a Centralne grupe armija (4 armija) — 17 aprila. Tako će se operacija, protivno početnom projektu, ustvari sastojati iz dva napada: engleskog i napada na Eni.

Ovim uzrocima neuspeha (odocnjenje ofanzive, prevara plana) nadovezali su se i drugi. Ne govoreći o teškoćama u vršenju svoje dužnosti vrhovnog komandanta, na koje je Nivel naišao, plan napada jedne od naših armija na Eni pao je prvih dana aprila u ruke neprijatelja. Više se nije moglo postići nikakvo iznenađenje; neprijatelj ima

^{*)} U originalu стоји 16 februara, što je очигледна greška. — Prim. prev.

¹⁾ Posle povlačenja na Hindenburgovu liniju Nemci počinju da vrše *kontrabatiranja*, i to ne više gađanjem zona, nego, kao što smo ih mi naučili, metodičkim, tj. tačnim, osmotrenim i kontrolisanim gadanjima, kao što to propisuju njihova pravila sa kraja 1916 o poziciskom ratu. Od ovoga je najpre trpela naša 3 armija, i to posle gonjenja sve do pod zidine Sen-Kentena, gde je njena artiljerija, pošto nije raspolagala nikakvim zaklonima na tom opustošenom zemljištu, bila naročito izložena gubicima.

dovoljno vremena da privuče svoje rezerve, te je 16 aprila na Eni imao protivu nas isto onoliko divizija koliko i mi.²⁾ Isto tako, on je do toga vremena uspeo da obrazuje rezervu od 44 divizije, tj. dva i po puta jaču od one kojom je raspolagao 1 jula 1916 na Somi. Ako se ovome doda i to da je zemljište koje je izabранo za glavnu ofanzivu bilo osobito teško, nepodesno za zajednički rad rodova vojske i da je, uz sve ovo, nastupilo još i rđavo vreme, što je znatno omelo artiljerisku pripremu (koja je trajala 9 dana), nije čudo što velika ofanziva od 1917 nije krunisana punim uspehom.

Međutim, agresivno držanje Saveznika omelo je Nemce, kao i na Somi, da izvrše svoj projekt opšte protivofanzive. Doista, Ludendorf je imao u vidu mogućnost protivnapada na celome frontu, da bi, kao što to on kaže, »jednim velikim taktičkim uspehom izravnao priznanje slabosti koju je pretstavljalo naše (nemačko) povlačenje; no snage kojima smo raspolagali i stanje naših trupa činili su, na nepodesnom zemljištu, nemogućim uvođenje u dejstvo dovoljnih snaga koje bi nam osigurale stvaran uspeh«. I on dodaje: »Za vreme povlačenja, trupe Antante pratile su nas u stopu. Za njih je ovaj pokret pretstavljaо veliki uspeh. No, mi smo rukovodili štampom sa tolikom umešnošću da ovo gledište nije moglo da se rasprostrani«. Ustvari, priznanje slabosti, koje je, pretstavljalo neprijateljsko povlačenje, nije pravilno shvaćeno ni u Nemačkoj ni u Francuskoj, gde je, međutim, ono pojačalo pouzdanje u uspeh.

II. — Koncepcija Vrhovnog komandanta, zasnovana na brzini. — U žurbi da što pre završi sa poziciskim ratom, a nadahnut vatreном verom u uspeh i vrednost svojih trupa, Vrhovni komandant je, pre svega, propovedao brzinu i neprekidnost u izvršenju. Ne samo što se on pokazivao pristalicom postupaka propisanih Uputom od 16

²⁾ Prema tome, izgleda da francuska Vrhovna komanda nije vodila dovoljno računa o obaveštenjima o neprijatelju, koji je potpuno izmenio situaciju. Puna pouzdanja u borbenost svojih trupa, ona je, kao Falkenhajn u ofanzivi kod Verdена, prirodno bila navedena da potceni snagu i vrednost svoga protivnika.

decembra 1916, nego je još i pojačavao njihov smeli i brzi karakter.

Proboj fronta ima se postići u jednome naletu naglim napadom za 24 ili 48 časova.

Artiljeriska priprema ima se vršiti jednovremeno na celoj dubini zone koju je neprijatelj organizovao, na taj način što će se teške haubice i merzeri istaviti što više unapred, s tim da rušenja vrše koristeći sve vreme koje im je za to potrebno i sa najvećom brižljivošću.³ Za vreme faze probaja neće se vršiti nova artiljeriska priprema, jer ona zahteva promenu položaja baterija.

Pešadijski napad, kad jednom otpočne, ima da se vrši brzo, u neprekidnom naletu, ali će, ipak, imati zastoje potrebne za uređivanje jedinica i smenjivanje napadnih talasa.

Pošto se tako silovitom i brzom akcijom ostvari probaj, preći će se bez oklevanja na *smelo iskorišćenje uspeha pred sobom i na bokovima* u cilju da se obrazuje mostobran pod čijom će se zaštitom koncentrisati trupe koje imaju da vode bitku sa neprijateljskim rezervama.

Prema tome, ofanziva će se izvoditi u tri razdela: probaj, bočna eksploracija i eksploracija unapred, no metodičnost će biti zadržana u svemu što se odnosi na detaljnu pripremu ovih posebnih operacija, dok će u izvršenju brzina biti najvažniji činilac. S jedne strane probaj, a s druge eksploracija uspeha, biće povereni različitim trupama.

S druge strane, nemačko povlačenje primoralo je vrhovnog komandanta da potseti trupe na izvesna pravila vođenja borbe koja su, usled dugog perioda stabilizacije, počela da se zaboravljuju. *Održavanje i hvatanje dodira*

³⁾ Tenkovi se imaju upotrebiti shodno zapovesti od 1 januara 1917, kojom se prvi put ustaljuju načela njihove upotrebe: iznenadni napad bez artiljeriske pripreme tako da tenkovi pretrede pešadiji, ili posle artiljeriske pripreme, s tim što će se tenkovi najpre kretati pozadi jurišnih trupa kroz razrivenu zonu a imaju se angažovati tek pri zauzimanju drugog napadnog cilja. Na ovaj drugi način su tenkovi upotrebljavani u toku cele 1917 godine, jer slaba sposobnost srednjih tenkova u prelazjenju preka nije dozvoljavala da se pokuša iznenadan napad.

treba da bude automatska operacija, koju treba da izvode komandanti pukova ili najviše komandanti divizija, kad i artiljerija mora da interveniše. *Vrlo brze pripreme napada* treba da se vrše samo za vreme koje je potrebno da se artiljerija stavi u dejstvo. Dakle, »teška artiljerija je postala organ poljske vojne. Treba doći do toga da se ona upotrebljava kao top 75 mm, da se ostvare isto tako brza postavljanja na položaj i otvaranje vatre«. Najzad, »stalno, uređeno, metodično i brzo napredovanje prirodno dovodi do toga da se nanovo uvedu borbeni postupci poljske vojne, do koje ima da dovede probaj. Pred opštom ofanzivom koja pretstoji, treba se konačno otresti *inercije i sporosti*, koje je u naše borbene postupke uvela veoma odužena rovovska vojna«.⁴⁾

Ovoga puta, pojam o brzini i neprekidnosti napada potpuno preovlađuje nad pojmom metodičnosti. Problem je rešen na najprostiji način time što su ukinuti zastoji koji su napadu nametale promene artiljeriskih položaja. Dakle, koncepcija vrhovnog komandanta je *ekstremno rešenje* u smislu smelosti i brzine. Ono nas u neku ruku vraća na postupke propisane Uputom od 16 aprila 1915, ali su se vremena izmenila.

Fortifikacija je dospela znatan razvoj, kojim se koristila odbrana, i mada su naše snage dostigle svoj vrhunac, naš materijal (naročito teška brzometna artiljerija) nije još postao toliko obilan da napadu osigurava nadmoćnost u sredstvima koja su potrebna za brz uspeh. Videli smo da je neprijatelj usvojio defanzivnu taktiku kojom se može osujetiti svaki pokušaj probaja, ako bude raspolagao potrebnim vremenom da svoje divizije u rezervi dovede na lice mesta.

Dakle, po svemu se može predvideti da će se bitka za probaj, naročito ako se ne bude koristila potpunim iznenđenjem, razviti na velikoj dubini. Zar se pod tim okolnostima ne treba pribavljati da će početna artiljeriska priprema, ma na kolikoj dubini bila vršena, biti nedovoljna i po efikasnosti, pa čak i po dometu, i zar se una-

⁴⁾ Sprovodno pismo uz Uput od 16 decembra, datirano 28 decembra, i raspis od 16 marta 1917.

pred može tvrditi da u toku napredovanja neće biti potrebna nikakva nova priprema?

Najzad, da li su i same trupe, i pored svog vrlo visokog morala i svog pouzdanja u uspeh, posle više od dve godine rovovskog rata, dovoljno pripremljene i izvezbane u postupcima poljske vojne?

Izgleda da su odredbe u Uputu od 16 decembra 1916 bile mudre kad su, i pored brzine i neprekidnosti nastupanja, predviđale da bi faza proboga mogla da se sastoji iz više uzastopnih napada i više artiljeriskih priprema.

III. — Kratak pregled ofanzive od aprila 1917. — Savznička aprilska ofanziva 1917 počinje kao što je bila predviđena. Engleska ofanziva u oblasti Arasa uspešno je počela 9 aprila; posle 6 dana borbe na frontu od 24 km trupe su prodrle više od 8 km u nemačke položaje i privukle dva puta veće snage od onih koje su držale taj front pre 9 aprila.

Severna grupa armija napada 14 aprila, no udara na Hindenburgov položaj, koji ne uspeva da načne.

Napad Rezervne grupe armija, koji je najpre bio utvrđen za 14-ti, odložen je usled rđavog vremena za 16 april. Posle artiljeriske pripreme, koju je oko 4.000 artiljeriskih oruđa⁵ devet dana vršilo na frontu od 40 km, otpočinje napad kojim je skoro svuda zauzeta prva nemačka linija, no on je skoro odmah zatim blokiran rezervama koje su bile na licu mesta (rezervne divizije za intervenciju).

Najzad, Centralna grupa armija napada 17 aprila na frontu od 16 km, zauzima važne položaje i suzbija sve protivnapade. To je jedan ograničen, ali vrlo značajan uspeh.

IV. — Rezultati. — Ovim ofanzivama nije ostvaren munjevit probor koji se očekivao, ali su njima ipak postignuti znatni rezultati: od 16 do 20 aprila mi smo zaro-

⁵⁾ To jest jedno oruđe poljske artiljerije na 20 m fronta, a jedno oruđe teške artiljerije na 21 m fronta, prosečno 1 artiljerisko oruđe na 10 m fronta. Ova gustina još nikad nije bila dostignuta.

bili 21.000 vojnika i zaplenili 183 topa. Pa ipak, već 21 aprila i pored dobre volje Engleza, francusko komandovanje odustaje od proboga i ograničava se na to da napadima na ograničene ciljeve traži iscrpljenje neprijateljskih rezervi. Na taj način su i Englezzi i Francuzi do 15 maja postizali delimične uspehe, a tada su obustavljene ofanzivne operacije.

Međutim, već krajem aprila, kod neprijatelja su se mogli zapaziti sigurni znaci iscrpenosti. Od 44 divizije koje je neprijatelj na početku naše ofanzive imao u rezervi, ostalo mu je 22 aprila svega 16 divizija, 25 aprila 12 divizija, a 4 maja sve su bile angažovane. Nasuprot tome Saveznici su još raspolagali sa 30 pešadijskih divizija (16 francuskih i 14 engleskih), a Englezzi su bili voljni da produže ofanzivu. 19 aprila pisao je ser Daglas Heg (Sir Douglas Haig, komandant Britanskih ekspedicioneih trupa): »Smatram da su ove godine izgledi na uspeh izvanredno dobri ako ne popustimo u našim naporima i da ne bi bilo ni mudro ni umesno, a, na kraju krajeva, više bi nas stajalo i u ljudstvu i u novcu ako bismo za kratko vreme obustavili ofanzivne operacije«. Šta se to dogodilo u Francuskoj da se obustavi ofanziva onda kada je situacija izgledala toliko povoljna?

Odluka za obustavljanje ofanzive ima se, izgleda, pripisati akciji vlade i, uopšte, parlamentaraca, koji su, po odlasku generala Žofra, mnogo slobodnije puštani na vojnišnu prostoriju. Oni su od naših visokih komandanata stekli možda preterano pouzdanje u uspeh, mada je ovo pouzdanje bilo potrebno trupama da bi mogle da izdrže strašne tegobe napada. Sa ovim parlamentarcima, javno mnjenje, koje sve preuveličava, već je video duboki prodor, slom fronta i neprijatelja u rasulu, te, posle oduševljenja prvih dana, nastupa duboko razočarenje kada se saznao da probog nije mogao da bude ostvaren u jednome naletu i da su gubici znatni, što uvek biva u sličnim slučajevima. Opet kao uvek, i vesti o gubicima su preterane: 25.000 mrtvih i 95.000 ranjenih, dok ustvari oni nisu prelazili 15.000 mrtvih i 60.000 ranjenih. No, i pored ovoga, utisak je proizveden i odmah se pomišlja na to da se ovom

klanju učini kraj, ne vodeći računa o tome šta se dešava kod neprijatelja. Međutim, povodom napada od 9 aprila, Ludendorf piše: »Situacija je bila krajnje kritična i mogla je da postane opasna za ceo front u slučaju da je neprijatelj nastavio svoju akciju. No Englezi su se zadovoljili svojim velikim uspehom i, bar 9 aprila, nisu nastavili svoj napad. 10 april i sledeći dani bili su kritični. Samo sa velikim naporima uspeli smo da zatvorimo brešu od 12—15 km širine i više od 6 km dubine... Jedan takav dan, kao što je bio 9 april, poremetio je sve naše račune«. Ni francuski napadi nisu mu zadavali manje brige. On naređuje da se otpočne evakuacija Lana i već priprema javno mnjenje na teške eventualnosti. On duguje svoj spas, kao što sam kaže, samo neaktivnosti Rusa za vreme francusko-britanske ofanzive i opadanju morala u Francuskoj, gde je defetistička kampanja u punom jeku.

Tako, i pored pouzdanja i energičnosti komandovanja, razočarenja i obeshrabrenje preovlađuju baš u trenutku kada bi upornost bila najpotrebnija. Međutim, za Vrhovnog komandanta, čija je situacija postajala sve teža, 17 maja 1917 dolazi general Peten.

V. — Zaključak. — Velika ofanziva 1917 označava nov porast snaga razvijenih napadom; na Eni smo, na frontu od 40 km, raspolagali sa 2.000 oruđa teške artiljerije (od kojih 700 modernih),⁶ 172 oruđa artiljerije velike moći i 1.650 rovovskih oruđa. Prema tome, naša teška artiljerija neprekidno se razvija i teži da se modernizuje uvođenjem novog materijala (105 mm, haubica 155 mm model 1915, brzometni merzer 220 mm, 280 mm, itd.) i povlačenjem iz upotrebe starog materijala (95 mm, 120 mm, haubica 155 mm).

Međutim, na Eni je naša avijacija jako ometana neprijateljskom, te nije mogla da obezbedi gospodarenje vazduhom.

U bici od 16 aprila naši tenkovi (82 tenka »Šnajder« i »Sen-Šamon«) prvi put se pojavljuju, no u nepovoljnim

⁶⁾ Razmara modernih oruđa jeste 25% za dugačku tešku artiljeriju i 55% za kratku tešku artiljeriju.

okolnostima.⁷ Zemljište je bilo naročito jako razriveno i raskvašeno; naš slabi prodor ostavio je osmatračnice u neprijateljskim rukama, te su tenkovi postali lak plen njegove artiljerije; najzad, pošto naša pešadija nije navikla da dejstvuje u vezi sa njima, ona nije umela da iskoristi trenutne uspehe koje su oni postigli, tako da je njihovo žrtvovanje velikim delom bilo nekorisno. I pored ovog žalosnog neuspeha, nije teško predvideti da ovo novo ratno oruđe ima da postane najefikasnije sredstvo protiv fortifikacijskih objekata; osim toga, njegova upotreba u masi omogućice da se artiljeriska priprema skrati ili čak ukine, te da se, prema tome, lakše ostvari iznenađenje. Ohrabreni svojim uspehom na Eni, Nemci, srećom, ostaju skeptični prema ovom novom oruđu u pešadiskoj borbi; kad budu shvatili svu njegovu važnost, biće dockan!

Upotreba otrovnih zrna dala je dobre rezultate, no mi još ne umemo iz toga da izvučemo maksimalnu korist.

Potpuno otsustvo iznenadenja, koje obeležava našu ofanzivu, bilo je element uspeha za defanzivnu taktiku naših neprijatelja, koja im je, naročito na Eni, dala puno zadovoljenje; međutim, oni će uskoro zapaziti da ona nije bez greške.

Kao na Somi, naši gubici rastu ukoliko se ofanziva produžava u unutrašnjost utvrđenih položaja.⁸

Sto se tiče Uputa od 16 decembra 1916, on nije bio primjenjen; tek što je ugledao sveta, već je bio izmenjen, zanemareno je ono što je u njemu bilo metodično, a preterivano je u onome što je u njemu bilo smelo. Usled toga se iz aprilskih ofanziva 1917 ne mogu o njemu izvući zaključci, jer je bilo isuviše uzroka za neuspeh ovih ofan-

⁷) Englezi su već na Somi prvi put upotrebili tenkove, no njihov je broj bio nedovoljan, a pešadija nije znala da sadejstvuje sa njima, te su time samo obratili pažnju Nemaca na sredstva kojima se treba boriti protiv tenkova, a koja su oni izložili u svojim pravilima od kraja 1916.

⁸) Prva ofanziva na Eni staje nas 15.000 mrtvih, 20.600 nestalih, 50.000 ranjenih, ukupno 96.000 ljudi. Krajem maja ovi gubici se penju na 65.000 mrtvih ili nestalih i 110.000 evakuisanih, ukupno 175.000 ljudi, a krajem jula na 87.000 mrtvih ili nestalih i 169.000 evakuisanih, ukupno 256.000 ljudi.

ziva. Pa ipak, kao što ćemo videti, baš protiv postupaka propisanih Uputom od 16 decembra vršiće se neizbežna reakcija, koja će nastupiti posle onoga što se već naziva neuspehom na Eni.

Najzad, pokret unapred, usled povlačenja Nemaca na Hindenburgov položaj, istakao je *važnost komunikacija* u ofanzivnim operacijama. Izvučene su praktične pouke u pogledu predviđanja koje treba učiniti za brzu opravku puteva, uređenje saobraćaja i premeštanje artiljerije unapred, koje će u budućim ofanzivama biti od velike koristi.

Sa svoje strane, Nemci nisu u tako sjajnoj situaciji kao što to izgleda. Nisu se ispunile nade zasnovane na uništenju Rumunije, dok se front koji se ima držati još proširio. Da bi se parirala kriza u efektivima, trebalo je prići iskorišćenju poslednjih zemaljskih izvora za obrazovanje 13 novih pešadijskih divizija. Rastrojstvo Austro-ugarske vojske je stalna pretnja: objava podmorničkog rata uvukla je u konflikt Sjedinjene Države na stranu Antante (3 februara 1917). Najzad, Ruska revolucija (15 marta 1917) u tom trenutku ne izgleda naročito korisna za nemačke interese.

Dakle, i pored našeg aprilskog razočarenja, mi nismo imali nikakvog razloga da sa zebnjom gledamo u budućnost.

DRUGA FAZA

Ofanzive sa ograničenim ciljem*

Druga faza obuhvata drugu polovicu 1917 godine. Ona je obeležena korenitom izmenom u postavljanju cilja i, shodno tome, izmenom u primeni postupaka. Pre bitke na Eni postojalo je opšte uverenje, na jednoj kao i na drugoj strani, da se rat može okončati samo vojničkom pobedom, da ni jedna ratujuća strana neće prestati da se bori dok ne bude na to silom primorana i da će ekonomski, finansijski i političke teškoće, o kojima se odavno govorilo, uvek biti nedovoljne da dovedu do odluke. Zbog toga su Saveznici do toga vremena u svima svojim ofanzivama tražili probor neprijateljskog fronta, mada to, uostalom, nisu

uspeli da ostvare. Posle bitke na Eni, oni odustaju od pokušaja proboga i ograničavaju se na vršenje takozvanih ofanziva »sa ograničenim ciljem«.

Ova nagla promena pravdana je teškoćama situacije. Kada je general Peten primio vrhovnu komandu nad Francuskom vojskom, obustavljanje velike ofanzive na Eni smatrano je kao neuspeh. U unutrašnjosti zemlje javno se mnjenje, koje je već bilo uzbudjeno podzemnom neprijateljskom akcijom, uzbuduje usled ovog neuspeha. Ubrzo, ovo stanje uznemirenosti i nepoverenja rasprostire se i na front. Francuski vojnik, »poali« (poilu), — da upotrebimo ovaj osveštani izraz, — čija je herojska uloga možda suviše ekskluzivno uznošena, ne ceneći dovoljno ne manje važnu ulogu komandanata i generalstabova, koji ga jedini mogu voditi u pobedu, naklonjen je da misli da je on sve i da se njegove žrtve suviše malo cene. Neke jedinice, istina u vrlo malom broju, pokušavaju da se pobune. Pred takvom opasnošću hitna je potreba održati disciplinu u vojsci. To je prva dužnost Vrhovnog komandanta i treba priznati da je on istupio sa taktom i čvrstinom koji čine najveću čast njegovim svojstvima starešine i vojnog psihologa.

U drugom redu, posle neuspeha našeg poslednjeg pokušaja proboga, apsolutno je potrebno da ne napustimo borbu, ali se, ne smemo izložiti novim neuspesima. No, Vrhovni komandant smatra da je prolećna bitka 1917 pokazala da na našem frontu postoji ravnoteža, da naše rezerve, iako su nadmoćnije nad neprijateljskim, nisu u mogućnosti da stanje izmene u našu korist. Da bismo se upustili u jedan novi poduhvat velikog obima, treba da sačekamo da budemo načisto sa događajima u Rusiji i da raspolažemo znatnijom brojnom nadmoćnošću, kao i mnogobrojnjim materijalom. No ovi uslovi će biti najranije ostvareni u proleće 1918, naročito kad stignu američki kontingenti. Prema tome, dotle neprijatelja treba iznuravati, ometati ga u njegovim agresivnim poduhvatima, zamirati ga lokalnim operacijama, koje će našoj armiji omogućiti da istraje, podizati njen moral i jačati njen pouzdanje.

Ukratko, iz ofanziva 1915, 1916 i 1917 izvučeni su ovi zaključci:

— da ofanziva sa dalekim ciljevima ne može da uspe ako se ne koristi strategiskim iznenađenjem, što se ne može dovesti u sklad sa dugim artiljeriskim pripremama koje imaju za cilj izvršenje rušenja;

— naprotiv, ofanziva sa ograničenim ciljevima uvek uspeva ako artiljerija raspolaže potrebnim sredstvima i vremenom za izvršenje željenih rušenja.

Iz ovoga su proistekle direktive Vrhovnog komandanta.

I. — Nove direktive Vrhovnog komandanta. Metodičnost nanovo dobija prevagu nad brzinom i neprekidnošću napada. — Novim direktivama Vrhovnog komandanta postavljena su načela koja će docnije biti izložena i razrađena u Uputima od 31. oktobra i 20. decembra 1917 o ofanzivnim i defanzivnim akcijama.

Da bi se neprijatelj iscrpao i naši gubici sveli na minimum, treba odustati »od napada u dubinu koji su skupi, nesigurni i ne omogućavaju iznenađenje«. Prema tome, imaju se izvoditi *napadi sa ograničenim ciljem*, koje treba iznenadno vršiti na što širem frontu i pripremiti u svima pojedinostima.

Oni će biti vođeni sa maksimumom artiljerije, štedeći što više pešadiju i biće vršeni iznenadno, što hitno zahteva ofanzivno opremanje najvećeg dela fronta.⁹⁾ Oni će se uzastopno vršiti na različitim otsecima koje neprijatelj ima interesa da sačuva i izvodiće se što je moguće brže jedan za drugim kako bi se neprijatelj privezao i kako bi se lišio slobode akcije.

Za ove napade postavljeno je kao načelo:

— u toku akcije ne treba premeštati sve naše baterije;

⁹⁾ Tako se obnavlja zamisao koja je već izložena u raspisu od 20. maja i Uputu od 22. oktobra 1915.

Raspisom od 4. juna o primeni Direktive br. 1 određene su mere koje za ovo treba preduzeti: organizacija fronta, komunikacija i pozadine, plan pojačanja, plan radova, pokreti rezervi, itd.

— zavisno od mogućnosti naše artiljerije da vrši rušenja, uvek treba težiti zauzimanju neprijateljskih baterija;

— ofanzivnim radovima ne treba osetno izmeniti opšti izgled otseka, a posle izvršenja radova na tim otsecima za izvesno vreme treba da vlada zatišje kako bi se neprijatelj obmanuo;

— najzad, zbog težnje da se izvrši snažan napad, ne treba umanjiti efekat iznenađenja preteranim trajanjem artiljeriske pripreme i sporim postavljanjem napadnih sredstava na položaje.

Sa mnogobrojnim brzometnim oruđima velikog kalibra kojima se raspolaže, sada je moguće jednovremeno vršiti postavljanje na položaj velikog broja baterija i mnogobrojne korekture; osim toga, masovna akcija kontrabatiranja upotpuniće se intenzivnom primenom otrovnih zrna, no »poglavito za vreme izvršenja napada«.

Na taj način može se postići veća brzina pripreme. Uostalom, komandanti su odgovorni za trajanje ove pripreme: »Njima je poznato da je potpuno rušenje neprijateljskih odbranbenih uređaja, a naročito uništenje baterija, utopija; zbog toga, da bi skinuli sa sebe odgovornost, oni od artiljerije ne treba da traže ono što im ona ne može dati. Oni treba da budu sposobni da odrede šta je potrebno za napad njihove pešadije, da, po potrebi, umere njene preterane zahteve i, čim budu proverili da su izvršena potrebna rušenja, treba, bez odlaganja i sa velikim osećanjem odgovornosti, da smatraju da je priprena završena i da donesu odluku o izvršenju napada«.

Prema tome, od artiljerije treba zahtevati:

— brzo postavljanje oruđa i donošenje municije;

— prethodnu pripremu gađanja, postavljanje veza, organizaciju osmatranja, itd; i

— što kraću artiljerisku pripremu.

S druge strane, ovim istim direktivama predviđa se da neprijatelj može da napadne, te zbog toga treba biti spremna da se protivstane ovoj eventualnosti stalnim poboljšavanjem naših odbranbenih uređaja. Uostalom, ovome će u velikoj meri doprineti radovi na ofanzivnom opremanju fronta.

Ta defanzivna organizacija imaće za cilj da za najkraće vreme uredi i metodično pojača ma koji otsek koji bude ugrožen napadom ili već bude napadnut. Otuda potreba za jednostavnim i gipkim *planom pojačanja*, koji ima za cilj brzo stavljanje u dejstvo snažnog i uređenog artiljeriskog sistema i umesno ešeloniranje pešadije i, najzad, dovođenje na položaj jakih rezervi za izvršenje protivnapada i smenjivanje jedinica. Dakle, defanzivne kao i ofanzivne eventualnosti nameću obavezu da se rezerve (artiljerija i velike jedinice) brzo transportuju železnicom i automobilima. Otuda potreba da se unapred izradi *plan transportovanja* rezervi.

Osim ovoga, da bi povećale svoje rezerve u slučaju napada, sve armije imaju da izrade *plan izvlačenja* jedinica u cilju da se svedu na minimum efektivi kojima je dodeljeno čuvanje neugroženog otseka.

Osim ovoga, vrhovni komandant predviđa slučaj neprijateljskog dobrovoljnog povlačenja, kao što je to uradio marta 1917, te armijama skreće pažnju na potrebu istraživanja svih znakova povlačenja i tesnog održavanja dodira, naročito vršenjem čestih prepada. Svaka armija priprema svoj pokret unapred, i to izradom jednog opštег plana, koji se naziva *plan gonjenja*. Propisane su vrlo precizne odredbe o stavu i zadacima prethodnica, o ulozi glavnina i o važnosti brzog uspostavljanja komunikacija.

Najzad, da bi mogle da izvrše različite zadatke, koji spadaju u njihovu nadležnost van perioda krize, potrebno je da armije mogu da računaju sa tačno određenim snagama. Zbog toga Vrhovni komandant načelno vrši teorijsku raspodelu svih borbenih sredstava na grupe armija, kojima će se što je moguće više približiti. No, on dodaje da »snage koje su im dodeljene treba da im omoguće da sopstvenim sredstvima, osim držanja fronta i izvršenja radova na pripremi ofanzivnih otseka, obezbede izvođenje nastave i odmor trupa koji su neophodni za opravljavanje velikih jedinica... Ovi periodi vežbanja i odmora potrebni su trupama za opravku i obnavljanje materijala, za održavanje njihovih ofanzivnih sposobnosti i za njihov duševni odmor«. Zbog toga, Vrhovna komanda, koja se oprav-

dano brine da pravilno reši ovo najvažnije pitanje, propisuje izvesne mere izvršenja, naročito za period obuke, koje su predmet posebne Direktive br. 2 od 20 juna 1917.

Ove direktive, koje su bile vrlo umesne u teškim okolnostima u kojima se nalazila Francuska armija, donele su radikalno rešenje problema brzine i neprekidnosti u izvršenju napada. Pošto u ofanzivama sa ograničenim ciljem pešadija više nije imala da ide izvan zona koje tuče naša artiljerija, nije se više postavljalo pitanje zastoja potrebnih za premeštanje baterija.

Naprotiv, u tim operacijama sa bliskim ciljem, metodičnost može da dođe do izražaja bez ikakve smetnje. Doista, ništa ne sprečava to da se predviđanja vrše do krajnjih granica, određujući od početka do kraja i najmanje postupke boraca. Tačno govoreći to su operacije opsadne vojne, koje imaju za cilj metodičko zauzimanje izvesnog broja utvrđenja i u kojima su brižljivo otstranjene sve slučajnosti i svi nepredviđeni događaji. One po svome cilju, kao i po usvojenim postupcima, predstavljaju dijаметralno suprotan sistem onome koji je dотле bio primenjivan, naročito u aprilskim ofanzivama 1917. Prema tome, može se reći da od toga trenutka metodičnost dobija jasnu prevagu nad brzinom i neprekidnošću napada, koji dolaze na drugo mesto.

Međutim, mi vidimo da se u ovim direktivama ponovo javlja *pojam iznenađenja*, koji je bio toliko dugo zanemarivan i koji će ponovo primiti ulogu prvoga reda blagodareći ofanzivnom uređenju fronta i mogućnostima manevra koje će iz toga proisteći. Vrhovni komandant kaže da ovo uređenje fronta »doista ima za cilj da nas dovede u mogućnost gipkog i brzog manevrovanja i to ofanzivno ili defanzivno«. Osim toga, iznenađenje će biti olakšano brzinom koju treba ostvariti u izvršenju poslednjih priprema, u dovođenju na lice mesta potrebnih sredstava i u artiljeriskoj pripremi.¹⁰

¹⁰⁾ Ovde se radi o strategiskom iznenađenju, jer se lokalni efekat taktičkog iznenađenja uvek može ostvariti ma koliko traja artiljeriska priprema.

Najzad, ove direktive imaju trostruki karakter koji im je svojstven. Najpre, one su izraz organizatorskog i metodičnog duha vrhovnog komandanta i u neku ruku predstavljaju jednu vrstu osnovnog zakona za armije na vojištu. Ofanzivna i defanzivna organizacija fronta, podela fronta, podela sredstava na najviše komande, upotreba trupa na položaju i u rezervi, vrlo brižljiva predviđanja za napad ili odbranu, stalno staranje da se trupama obezbedi udobnost u skladu sa potrebama obuke i discipline, to su glavne tačke koje su u njima razrađene i koje se tako logično izvode jedna iz druge da se zaista oseća jedna mudra uprava koja zna šta hoće i prema tome primenjuje sredstva. Francuska armija, koja je sada organizovana shodno posebnoj situaciji u kojoj se nalazi, biće u stanju da odgovori različitim eventualnostima koje mogu nastupiti, a da ne bude prinuđena da pribegava improvizacijama koje su uvek nesigurne. Sa te posebne tačke gledišta postoji neosporan napredak u odnosu na sve ono što je ranije bilo rađeno.

U drugom redu, direktive Vrhovnog komandanta imaju karakter tajnosti. One su upućene samo visokim komandantima i, bar ukoliko se tiče svega onoga što se odnosi na operacije, one ne treba da budu saopštene trupama. Nažalost, naš ministar rata 7. jula saopštava Skupštini da mi ubuduće odustajemo od svake operacije velikih razmera i da ćemo vršiti samo napade sa ograničenim ciljem. To je saopštenje ne samo bilo nekorisno, nego je možda bilo i štetno staviti ga do znanja našim trupama, a osim toga bilo je i kobno po nas time što je umirilo neprijatelja u trenutku kada je njegov moral počeo da slabi.

Najzad, sve što se odnosi na operacije, a naročito na sistem napada sa ograničenim ciljem, ima samo trenutni karakter. Ovo shvatanje, koje je, takoreći, nametnuto posebnom situacijom u kojoj je vrhovni komandant prinuđen da se snađe, može, u istini, da traje samo izvesno vreme, sem ako se ne odreknemo toga da odluku izvojujemo oružjem, pa zbog toga on i kaže: »ako se stanje ravnoteže izmeni, biće date druge direktive«.

II. — Reakcija na Uput od 16 decembra 1916. Izmene ovoga Uputa od 27 jula 1917. — Izmenama od 27 jula 1917 učinjen je izvestan broj ograničenja u Uputu od 16 decembra 1916 i uvedeni su izvesni novi pojmovi.

Ukoliko se tiče *ograničenja*, treba pomenuti:

1. — Ukidanje uvoda u pomenuti Uput, to jest Raspisa od 27 novembra 1916, u kome su sažete pouke izvedene iz bitke na Somi i komandovanje orijentisano prema široj koncepciji operacija.

2. — Sam naziv Uputa je izmenjen. Više se neće raditi samo o uskupnim ofanzivnim akcijama, nego o ofanzivnim akcijama uopšte, zbog toga što komandovanje može u napadu da postavi dva različita cilja: iscrpljenje neprijatelja ili proboj fronta »ako opšta situacija dozvoljava da se ovaj rezultat uzme u obzir«. Međutim, razume se da čak i u borbi za iscrpljenje sa ograničenim ciljem ne treba izgubiti iz vida pomisao o iskorišćenju uspeha. Uostalom, celo poglavlje o iskorišćenju uspeha zadržano je nepromenjeno.

3. — Najvažnija ograničenja su učinjena u koncepciji bitke za proboj. Kao januara 1916, ona se prikazuje u obliku serije napada koji se uvek vrše što brže jedan za drugim, »no tako da svaki bude pripremljen prethodnim prikupljanjem svih sredstava, a naročito snažnim dejstvom artiljerije«.

Ciljevi koje treba zauzeti biće određeni s obzirom na mogućnost dejstva artiljerije; to će biti svi odbranbeni uređaji na koje se može vršiti artiljeriska priprema pre napada i na koje se ona može produžiti u toku nastupanja bez premeštanja baterija (ne više sa ili bez premeštanja baterija). I zaista: »ako je potrebno premeštati baterije da bi se obezbedila podrška pešadije, napad treba da ima više faza u čijim razmacima se vrše premeštanja artiljerije«.

Tako se ponovo vraćamo na unapred ograničene ciljeve, pa prema tome i na uzastopne napade, koji se, istina, izvode što je brže moguće, no koji su odvojeni manje ili više dugim zastojima koji ne omogućavaju da se postigne neprekidnost napada.

4. — Najzad, napominje se da u svako doba za vreme bitke za proboj, kao i za vreme eksploatacije, podrška pešadije od strane artiljerije treba da bude neprekidno obezbeđena. Pešadija ne treba ništa da preduzme ako artiljerija za podršku ne može da je potpomaže. Komandant divizije treba da bude u stanju da svojoj pešadiji obezbedi ne samo sadejstvo svoje diviziske artiljerije, nego i da izdejstvuje podršku korpusne artiljerije, pa čak i artiljerije susednih velikih jedinica. Otuda potiče potreba i važnost veze između pešadije i artiljerije, s jedne, i između susednih velikih jedinica, s druge strane. Uostalom, za vreme izvršenja napada pešadija je dužna da svoju artiljeriju obavesti o položajima koje ona drži i o položajima koje drži neprijatelj, a artiljerija je sa svoje strane dužna da ove iste podatke prikuplja svojim sredstvima.

Što se tiče *novina* koje su ovim izmenama uvedene, one se mogu ovako sažeti:

1. — Ideja manevra, kojom je nadahnut svaki plan dejstva, neće biti više zasnovana na traženju da se ostvari snaga i brzina, nego:

a) na situaciji kod neprijatelja i dubokom proučavanju njegovih odbranbenih uređaja i sredstava;

b) na težnji da se ostvari iznenađenje »koje se postiže što bržim i tajnjim prikupljanjem sredstava koja se imaju staviti u dejstvo i pripremanjem njihovog iznenadnog, silovitog i efikasnog stupanja u dejstvo«;

c) na posebnim uslovima zemljišta koji mogu da nametnu da se izvesne zone zauzmu pre drugih, što može da ima za posledicu nejednovremenost napada.

2. — Front napada više neće biti jednostavno što širi, nego će poglavito biti srazmeran pešadiskim i artiljeriskim snagama kojima se raspolaze. Što se tiče dubine napada, ona neće biti određena samo mogućnostima artiljeriskog dejstva, nego i sposobnošću prodiranja pešadije, koja je ograničena.¹¹ Kao indikacija »može se uopšte uzeti

¹¹⁾ Dotle su u raznim Uputima za upotrebu pešadije davane tačne indikacije samo za širinu fronta napada svake jedinice, a ne i za njihovu sposobnost prodiranja, koja nije bila tako tačno procenjena.

da se borbeni front bataljona kreće od 300—400 metara, a da njegova dubina prodiranja može da dostigne 500—1.000 m. Na toj osnovi treba proračunavati njegove ofanzivne mogućnosti». Na osnovu toga borbeni front pešadijske divizije može se kretati između 1.000 i 1.200 metara.

Iz svega toga proizilazi da izmene od 27 jula, koje su inspirisane direktivama Vrhovnog komandanta, imaju i isti karakter. Čak i u operacijama velikog obima metodičnost ima prvenstvo nad brzinom i neprekidnošću, koje je Uput od 16 decembra 1916 pokušao da izmiri. Prema tome, ako pitanje iskorišćenja uspeha ostavimo po strani, dolazimo na koncepcije Uputa od januara 1916, koje su međutim dokazale svoju vrednost.

Tako, bitke će se sastojati od uzastopnih napada koje artiljerija ima brižljivo da pripremi, a ciljevi će biti unapred određeni umesto da postoje faze ograničene jedino otporom na koji se nađe. Pod tim uslovima glavni cilj ne može više da bude zauzimanje neprijateljskog artiljeriskog položaja; jedino je rečeno: »uvek kad to dozvoljava obim koji je dat napadu, korisno je da se prodre što je moguće bliže do neprijateljskih baterija, da bi se one zauzele, uništile ili primorale na povlačenje, te da se time rastroji sistem neprijateljske artiljerije«.

Potreba da se štedi pešadija zahteva da se njena upotreba detaljnije reguliše i da se pri određivanju napadnih frontova i ciljeva koje treba dostići povede računa o njenim ofanzivnim sposobnostima. S druge strane, ova ista potreba zahteva da je artiljerija stalno i efikasno podržava. Njena uloga, koju je Uput od 16 decembra pokušao da poveća, pada u drugi red, dok se sve potčinjava ostvarenju veza, čija se važnost sve više ističe. Ipak, da bi pešadija mogla da ostvari sav koristan rad za koji je sposobna, od bitne je važnosti da se ona održava u kondiciji, kako u pogledu izvežbanosti, tako i u materijalnom, a naročito u moralnom pogledu. »Trupu treba dovesti do toga da želi napad«.

Traženje iznenađenja najzad ponovo zauzima svoje mesto u nastojanjima komandovanja, no još se dovoljno jasno ne vide prava sredstva da se to postigne.

Kao što smo već rekli, u odeljku o iskorišćenju uspeha ništa nije izmenjeno; zbog toga se izvesne odredbe koje se u njemu nalaze ne slažu sa učinjenim izmenama ukoliko se to odnosi na primenu inicijative i razvijanje volje za rizikom kod izvršilaca.

Ograničenjima, koja ove izmene od 27 juna nameću, učinjen je korak ka Uputu od 31 oktobra koji će, pod uticajem uspomena na 16 aprila, ići još mnogo dalje tim putem.

I doista, zar se posle bitke na Eni nije suviše požurilo sa donošenjem zaključka o neuspehu postupaka propisanih Uputom od 16 decembra 1916, koji su ustvari bili izmenjeni pre nego što su primenjeni?

III. — Ofanzive sa ograničenim ciljevima vrštene krajem 1917. — Prva od ovih operacija je *osvajanje ispadnog dela fronta kod Mesina* (Messines), južno od Ipra, koje su izvršili Englezi (7 juna). Ona je, uz podršku vrlo jake artiljerije, izvedena sa 12 pešadijskih divizija, od kojih je 9 bilo u prvoj liniji, na frontu od 15 km. Posle desetodnevne artiljeriske pripreme britanska pešadija je zauzela 3 neprijateljska položaja na dubini od 5 km, pri čemu nije pretrpela ozbiljne gubitke. Međutim, Nemci, su očekivali napad i doveli su pojačanja, no njihovu je artiljeriju takođe učutkala engleska artiljerija. Oko 12 nemačkih divizija bilo je, manje-više, iscrpeno ovim napadom, dok je Britanska armija ovladala dobrom polaznom osnovicom za svoju sledeću ofanzivu.

Ofanziva u Flandriji (31 jula), koju su izvodile 2 britanske armije (5-ta Gof i 2-ga Plumer) i 1 francuska armija (Antoan), više je nego ispad. To je prava ofanziva, no koja, umesto da traži probor, teži da uzastopnim napadima, od kojih svaki ima tačno određeni cilj, dostigne izvesnu liniju (reku Stenbek i grebene jugoistočno od nje). Ovo je novo izdanje bitke na Somi, ali sa pojačanim sredstvima, naročito u artiljeriji, avijaciji i tenkovima.¹²⁾

¹²⁾ Francuska armija na svom napadnom frontu od 4 km raspolaže sa 240 topova 75 mm i 373 oruđa teške artiljerije, to jest sa gulinom artiljerije od 1 oruđa na 6,5 m fronta.

Počet 31. jula na frontu od 25 km, posle mnogobrojnih napada avijacije i petnaestodnevne artiljeriske pripreme, napad je krunisan punim uspehom, no napredovanje je još prvog dana prekinuto usled kiše, što je omogućilo neprijatelju da se pribere.

U toku sledeća 4 meseca Englezzi su izvršili ništa manje od 6 ofanziva, no nisu uspeli da dostignu svoj krajnji cilj. Uistini, veoma usporen i nepovoljnim atmosferskim prilikama, njihovi napadi su isprekidani dugim zastojima koje neprjatelj koristi da se reorganizuje i reaguje mnogobrojnim i snažnim protivnapadima.

Pa ipak, ovim uzastopnim napadima na celom frontu od 30 km zauzeta su 3 nemačka položaja na dubini od 6—7 km i Nemci su prinuđeni da angažuju oko 60 pešadijskih divizija, koje su, po rečima maršala ser Daglasa Hega, tučene od upola manjeg broja engleskih divizija. Ako Englezzi nisu dostigli svoj cilj napada, oni su bar nemačkim armijama naneli »tolike gubitke kolike oni dotada još nisu pretrpeli«, piše Ludendorf u svojim Memoarima.

Ofanziva od 20. avgusta severno od Verdена ima za cilj da potpuno degažuje komunikacijski čvor koji ovo mesto obrazuje. Pripreme su trajale 3 meseca, te je neprijatelj, koji ih je primetio, imao dovoljno vremena da privuče pojačanja. On je raspolagao sa ukupno 8 divizija u prvoj liniji, 5 divizija u rezervi pozadi fronta i sa 280 baterija. Na levoj obali Meze neprijatelj je vodio otsudnu odbranu na prednjim linijama koje je vrlo gusto poseo, dok se, naprotiv, na desnoj obali, na kojoj su osmatračnice bile mnogo udaljenije, odbrana zasnivala na protivnapadima iz dubine i bila vođena na glavnom položaju ispred koga se nalazila jedna pretstražna linija.

Napad su vršila četiri korpusa (na svakoj obali po dva) sa 8 divizija u prvoj liniji na 17 km fronta, podržana znatnom artiljerijom (948 topova 75 mm i 1.384 oruđa teške artiljerije).¹³ Artiljeriska priprema trajala je 6 dana.

¹³⁾ Prosečna gustina artiljerije: 1 oruđe na 7 m fronta, i to: 1 top 75 mm na 23 m (na nekim mestima čak 20 m), 1 oruđe sa kratkom cevi na 36 m, 1 dugačko oruđe na 33 m, 1 rovovsko oruđe na 30 m, a kod krilnih divizija na 35 m fronta. Prema tome, vidi

Od 280 reperisanih neprijateljskih baterija 187 baterija podvrgnuto je gađanju za uništenje, dok je njihovo neutralisanje specijalnim zrnima otpočeto samo na 6 časova pre napada. Postignuti su tako dobri rezultati da su 20 avgusta i sledećih dana reakcije nemačke artiljerije bile izvanredno slabe.

Ofanziva, koja je bila raščlanjena na više faza kako bi se dostigli ciljevi udaljeni 2—4 km, razvijala se u toku prva dva dana onako kako je bila predviđena. Nemci, koje je napadač preduhitrio na desnoj obali, ne mogu da izvode protivnapade po ustaljenom planu, jer su za to predviđene trupe upotrebljene za obrazovanje zapreke pozadi tri divizije u prvoj liniji, koje su bile rastrojene napadom. Iscrpenost je tolika, da je neprijatelj već 23 avgusta pri nuđen da dovede još 7 novih divizija da bi održao front. Protivnapadi, koje neprijatelj pokušava da vrši, nisu u stanju da izmene situaciju, tako da se može ceniti da su ovom operacijom iscrpene 24 nemačke divizije.

Ofanziva kod Malmezona (23 oktobra) imala je za cilj ovlađivanje ispadnim delom neprijateljskog fronta kod Lafoa (Laffaux) i nabacivanje neprijatelja na r. Elet (Ailette), tako da se on dovede u nemogućnost da povrati izgubljeno zemljište. No, pošto je već septembra meseca otkrio naše namere, neprijatelj je imao dovoljno vremena da privuče pojačanja, tako da je na frontu napada raspolagao sa 6 divizija u prvoj liniji, sa 3 divizije za neposrednu podršku frontova (za intervenciju) i sa 3 divizije u rezervi, uz podršku 180 baterija. On je bio tako dobro obavešten da je znao dan, pa čak i čas napada. Srećom, u poslednjem trenutku čas napada je pomaknut za 30 minuta unapred. Neprijatelj je na celom frontu izdao naređenje da se odbrana prvih linija vrši otsudno.

---

se da su pešadijske snage manje-više bile podjednake, no mi smo nad neprijateljem imali nesumnjivu nadmoćnost u artiljeriji. Doista, u našim napadnim divizijama bilo je više artiljeraca nego pešaka. Svaki bataljon u napadu potpomagan je sa dva diviziona 75 mm, što čini dve diviziske artiljerije na diviziju, koje su imale samo po 3 bataljona u prvom borbenom redu (na 1.200 m fronta).

Ofanziva je vođena na frontu od 10 km sa 3 korpusa koji su imali 7 divizija u prvoj liniji i sa artiljerijom jačom no ikada: 1.850 oruđa svih kalibara (od kojih 624 topa 75 mm i 968 oruđa teške artiljerije), što je činilo prosečnu gustinu od 1 oruđa na 6 m fronta.¹⁴⁾

Trajanje artiljeriske pripreme, koje je najpre bilo ustaljeno na četiri dana, imalo je zbog rđavog vremena da se poveća na 6 dana. Vršena sa dotle nečuvenim intenzitetom, ova priprema je imala za rezultat da prvi nemački položaj na dubini od 400—800 metara pretvori u pravo polje levkova. Gađanja za ometanje saobraćaja, koja su neprijatelja dosta ometala, znatno su doprinela uspehu. Neutralisanje neprijateljske artiljerije prvi put je početo za vreme pripreme, u toku noći između trećeg i četvrtog dana, smanjujući postepeno njeno dejstvo koje je za vreme napada i narednih dva dana postalo vrlo slabo.

Najzad, naša avijacija, koja gospodari vazduhom, stvorila je službi osmatranja skoro apsolutnu bezbednost.

Bitka je trajala tri dana i dovela nas je do kanala Oaza-Ena, nešto preko određenih ciljeva, koji su bili samo 3—5 km udaljeni od polaznih položaja. Nemci se svuda povlače i u toku noći 1/2 novembra evakuišu čak i Šmen de Dam, koji je ugrožen sa boka i iz pozadine. Tako je uspeh prevazišao sva naša očekivanja.

Naši srednji tenkovi su po drugi put stupili u dejstvo, no pošto je njihova upotreba bila vrlo brižljivo pripremljena, rezultati su bili izvrsni. Od 67 angažovanih, samo 5 tenkova je bilo uništeno, te je zbog toga poverenje u ova oruđa ubrzo povraćeno, a žalosne uspomene iz aprila meseca brzo su zaboravljene.

Ofanziva kod Kambrea (20 novembra) ima za cilj da iznenadenjem postigne lokalan uspeh time što je za napad izabran deo fronta koji nije bio jako posednut. Artilje-

¹⁴⁾ Ovu gustinu činili su: 1 top 75 mm na 16 m, 1 oruđe teške artiljerije sa kratkom cevi na 25 m, 1 oruđe teške dugačke artiljerije na 30 m, 1 oruđe teške artiljerije velike moći na 60 m i 1 rogovsko oruđe na 25 m fronta. Svaki bataljon u napadu potpomagan je sa nešto više od 2 divizionala 75 mm, što čini tri divizske artiljerije na diviziju sa 4 bataljona u prvom borbenom redu (na 1.600 m. fronta).

riska priprema bila je potpuno ukinuta blagodareći upotrebi velikog broja tenkova koji su imali zadatak da u toku samoga napada poruše žične prepreke. Pripremnih radova je vršeno malo, a negde nimalo, ali je kamuflaža korišćena naveliko. Svi pokreti vršeni su noću, a dovođenje na lice mesta sredstava za napad izvršeno je velikim delom u toku noći koja je prethodila napadu. To su sredstva koja su Englezi upotrebili za ostvarenje iznenađenja.

Ako se tajna bude dobro čuvala, neprijatelj neće moći da privede znatna pojačanja pre trećeg dana bitke, te je, prema tome, potrebno da pešadija još prvoga dana ovlada celom dubinom neprijateljskog položaja (oko 6 km) i da otvoriti put konjici koja će napasti neprijateljske komunikacije i sprečiti pridolazak pojačanja. Zbog toga će se operacija sastojati iz jednog jedinog napada koji će izvesti divizije prve linije, za kojima će neposredno nastupati konjica. Engleska Vrhovna komanda je za sebe zadržala pravo da uvede u bitku nove trupe za širenje breše u bočne strane, bilo ka severu sa tri divizije susedne 5 armije, bilo ka jugu sa francuskim odredom generala Degoutte (Degoutte).

3 britanska armija (Bing) napadala je na frontu od 16 km sa 2 korpusa, svega 7 pešadijskih divizija, sve u prvoj liniji, od kojih je svaka bila potpomognuta sa po 45 tenkova (5—6 četa od po 12 tenkova na pešadijsku diviziju u napadu)*, uz podršku 1.030 artiljeriskih oruđa (prosečna gustina: 1 oruđe na 12—13 m fronta); u drugoj liniji bilo je 5 konjičkih divizija.

Napad, koji je otpočet u 6.30 časova bez ikakve artiljeriske pripreme, potpuno je iznenadio neprijatelja, koji je lako potisnut, ali se britanska pešadija kreće sporije od vatre nog vala, koji je ubrzo znatno odmakao, a zatim, zamorenova ovim nastupanjem bez zastoja, ona gubi vezu sa tenkovima odmah po zauzeću drugog napadnog cilja, te se u odlučujućoj fazi iskorišćenja uspeha napadna sredstva rasplinjuju i dejstva razjedinjuju. Osim toga, neprijatelj je na više tačaka pružao uspešan otpor i sprečavao

*) Tako stoji u originalu, mada 5—6 četa po 12 tenkova iznosi 60—72 tenka na diviziju. — Prim. prev.

konjicu da debušuje iz položaja. Usled toga što je operacija vođena suviše užurbano, nije bilo moguće potpuno iskorišćenje prvih uspeha.

21 novembra činjeni su žestoki naporci da se ovlada tačkama koje uoči toga dana nisu mogle biti zauzete, no bez uspeha. Međutim, engleska Vrhovna komanda donosi odluku da se operacija nastavi, ali trupe su iscrpene, te je *22 novembar* posvećen odmoru trupa i uređivanju zemljišta.

Od 23—27 novembra borba se lokalizuje oko izvesnog manjeg broja važnih tačaka koje Nemci uspevaju da održe. Njom su apsorbovane one tri divizije koje su bile namenjene za širenje breše, dok se neprijatelj stalno pojačava. Doista, počev od *22 novembra* on svakoga dana uvodi u bitku po jednu novu pešadisku diviziju. Da su Englezi tada mogli da produže ofanzivu uvođenjem svežih divizija, po priznanju samoga Ludendorfa, Nemci ne bi nikad mogli da zatvore brešu. Prema tome, nedostatak dubine napadnog rasporeda ukorio je iskorišćenje uspeha.

30 novembra neprijatelj prelazi u ofanzivu. I pored povlačenja na jednom delu fronta, englesko komandovanje vlada situacijom sa izvanrednom energijom do *4 decembra*, kada donosi odluku da liniju svog fronta povuče unazad.

Ako Englezi u toku ovih tronedenljnih borbi nisu uspeli da u potpunosti ostvare svoje namere, oni su bar uspeli da ovladaju linijom koja se nalazila na 3—4 km ispred njihovog polaznog položaja. Sa svojih 10 divizija oni su potpuno rastrojili najmanje tri nemačke divizije i primorali su Nemce da angažuju još oko 12 divizija, od kojih je nekoliko bilo namenjeno za operacije u Italiji.

Iz ofanziva sa ograničenim ciljem, o kojima smo ovde govorili, mogli bi se izvući ovi zaključci:

Postavljeni cilj bio je ostvaren, a to je: iznuriti neprijatelja, omogućiti našim trupama da istraju, dižući njihov moral i povraćajući im samopouzdanje.

To su bile žestoke ofanzivne akcije u kojima artiljerija ima prvenstvenu ulogu i koje sve imaju iste karakteristike:

a) preovlađuje metodičnost, pred kojom padaju svi drugi obziri; sve je unapred regulisano matematičkom tačnošću i vrlo podrobnim planovima od kojih niko ne otstupa;¹⁵

b) neprekidno povećanje moćnosti ofanzivnih sredstava, naročito što se tiče artiljerije, avijacije i tenkova;¹⁶

c) još uvek i suviše dugotrajna priprema; uistinu, još uvek se zahteva što potpunije rušenje odbranbenih uređaja da bi se smanjio rizik kome se izlaže pešadija; s druge strane, izuzev kod Malmezona, neutralisanje neprijateljske artiljerije vrši se samo u fazi napada;

d) potpuno otsustvo iznenadenja, koje iz toga proističe, izuzev kod Kambrea, i pored nove orientacije koja je data direktivama vrhovnog komandanta;

e) najzad, izvršenje napada je olakšano usled toga što artiljerija u toku napada ima da vrši vrlo malo promene položaja.

Iz toga proizlazi da se bitka razvija takoreći mehanički, po ustaljenom planu, ali je zanemareno iskorišćenje uspeha, jer se ne veruje u mogućnost da se predvide trenutak i mesto na kome će ono biti ostvarljivo.

Zaključci, koje su iz ovih operacija izvukli sami izvršioci, zaslužuju da budu izloženi:

1. — *Iznuravanje neprijatelja*, koje je traženo pre svega, pretstavlja delikatan problem, te ne postoji uvek sigurnost da će on biti pravilno rešen. Da bi se rešenje sigurnije postiglo, treba, kao što se kaže u izveštaju 2 armije posle ofanzive od 20 avgusta, »težiti zauzimanju

¹⁵⁾ Ova prevaga metodičnosti jedan je od uzroka neuspeha ofanzive u Flandriji kao što je bila i uzrok neuspeha ofanzive na Somi 1916.

¹⁶⁾ Kod Mesina (7 juna) Englezzi su imali prosečno 1 top na 18 m i 1 diviziju na 1.600 m fronta, a kod Kambrea (20 novembra) 1 top na 12—13 m i 1 diviziju na 2.000—2.500 m fronta. Isto tako, kod Verdена (20 avgusta) Francuzi su imali 1 top na 7 m i 1 diviziju na 2.000 m fronta, a kod Malmezona (23 oktobra) 1 top na 6 m i 1 diviziju na 1.500 m fronta.

celog sistema odbranbenih organizacija i odbacivanju neprijatelja na drugi potpuno odvojeni i što udaljeniji položaj. To je bitan uslov da se ima čista situacija, da se dobije dovoljno vremena za posedanje novog položaja i da se ne bude stalno na milosti i nemilosti protivnapada neprijatelja koji je ostao suviše blizu«. Doista, treba voditi računa »ne samo o gubicima koje nameće sama operacija, nego i, naročito, o onima koji će proizaći usled neprijateljevih reakcija«. Tako, prilikom napada 20 avgusta, »da bi se uštedela jedna divizija na desnoj obali, morali su se skratiti front i dubina napada i napustiti zamisao da se prodre do Varvila. Posledica toga bila je nemogućnost da se na toj strani dođe do čiste situacije, pa čak i da se počne organizovanje novog položaja; usled blizine linija koje su obe neprijateljske strane držale na istom zemljишnom otseku, borba u oblasti Boa le Šom (Bois le Chaume) nije nikad prestajala. Ako je 20 avgusta bila ušteđena jedna pešadijska divizija, za dva i po meseca neprekidnog bombardovanja, napada, prepada, boravka u levkovima granata, na tome mestu nam je bez rezultata iznurenio 6 pešadijskih divizija«.

Prema tome, i operacije koje u početku najbolje uspeju mogu da zastanu i katkad da budu uzrok mnogim docnjim borbama u kojima podjednako dolazi do iscrpljenja na obema stranama. Poduhvati ove vrste prilično su delikatni i u njima zemljишte i izbor ciljeva imaju važnu ulogu. Pre nego što se otpočnu, potrebno je temeljno pružiti sve moguće posledice i otpočeti borbu samo ako se smatra da je moguće očuvati nadmoćnost. Samo se pod tim uslovima može nadati da će se neprijatelj više iznuriti nego mi. Ofanziva kod Malmezona, u kojoj su objedinjeni svi ovi povoljni uslovi, dokaz je za to.

2. — *Uspeh može da bude iskorišćen*, više nego što se obično mislilo, zbog rastrojstva koje se proizvodi kod neprijatelja, bilo usled učinka vrlo snažne artiljeriske pripreme, kao kod Verdena i Malmezona, bilo usled iznenadenja, kao kod Kambrea.

Povodom napada kod Verdena general Fajol piše da u pogledu iskorišćenja uspeha »na dan napada treba tra-

žiti najviše što se toga dana može postići; to je dan maksimalnog učinka. Tada su najpovoljniji uslovi: rovovska artiljerija je raspoloživa, municije ima u velikim količinama, poznavanje zemljišta je potpuno, telefonske linije su dobro organizovane. Sve ove povoljne uslove treba iskoristiti do krajnjih granica«.¹⁷

Kod Malmezona naročito je bilo predviđeno da se vrši iskorišćenje uspeha širenjem fronta, što je bilo i ostvareno, pošto je front, koji je u početku napada bio širok 10 km, trećeg dana napada iznosio 16 km. Međutim, u izveštaju komandanta 6 armije kaže se da »usled rastrojstva koje je 25 oktobra izjutra ustanovljeno kod neprijatelja nije bilo nikakvog rizika da se napredovanje nastavi do kanala... Isto tako, nismo imali teškoća ni severno od Elete, kako na pravcu Anizija, tako i na pravcu Nonampteja (Nonampteuil). No ovaj put trebalo je improvizovati... Prema tome, može se zaključiti da, po izvršenju proboga, svaka eksploracija postaje mogućna, no pod uslovom da je bila predviđena. Ne treba se bojati od toga da se široko gleda na stvari. Zaista, neće se ići daleko samo zbog toga što su postavljeni udaljeni ciljevi, no izgleda još mnogo izvesnije da će se jedan cilj dostići samo ako se za to unapred pripremilo«.

Tako, čak i u operacijama sa ograničenim ciljem treba predvideti i pripremiti iskorišćenje postignutih uspeha, koji umnogome mogu da prevaziđu predviđanja i da pruže neočekivane prilike za uspeh. Doista, nikad se ne zna da

¹⁷⁾ »Posle snažne pripreme moral neprijatelja je bio poljuljan, njegove veze pokidane, a komandovanje dezorganizovano. Artiljerija je dockan otvorila zaprečnu vatru i rđavo je upravila, na dan napada njeno kontrabatiranje je bilo slabo, a sledećih dana skoro neosetno. Osećalo se da tu treba izvršiti potpunu reorganizaciju i da će nam, pre nego što sve to bude uređeno, stojati na raspoloženju nekoliko časova vrlo povoljnih za smela preuzeća. Prema tome, pri izradi planova treba računati sa povoljnim okolnostima posle napada, za vreme manje ili više dugog perioda, u kome neprijatelj ne raspolaže više svima svojim sredstvima. Zbog toga treba predvideti smelo iskorišćenje uspeha u kome će artiljerija, ako joj zemljište omogućava promenu položaja, moći da odigra glavnu ulogu, što će doneti zнатне rezultate« (Izveštaj 16 korpusa posle 20 avgusta).

li napad koji će se vršiti nije onaj kojim će otpočeti odluka; kao što se kaže u Uputu od 16 decembra 1916, nikad ne treba dozvoliti da se bude iznenađen uspehom, a za to se treba pripremiti.

3. — *Nije neophodno tražiti uništenje neprijateljske artiljerije pre početka napada; dovoljno je da se ona neutrališe.* Kao što smo videli, ovo je ustanovljeno u bici kod Malmezona, gde su nam i posle 3 dana gađanja za uništenje još uvek dosadivale neprijateljske baterije, dok su gađanja za neutralisanje, početa u toku noći između trećeg i četvrtog dana pripreme, dovela do vrlo osetnog smanjenja njihove aktivnosti. Blagodareći upotrebi otrovnih zrna, otsada će se uništenje moći zameniti neutralisanjem, što će, osim toga, omogućiti da se skrati trajanje artiljeriske pripreme i da se lakše ostvari iznenađenje.

4. — *Najzad, upotreba tenkova u masi kod Kambreja* dokazala je da je iznenadni napad, koji je dotada smatran nemogućim, potpuno ostvarljiv. Tenkovi su se pokazali kao opasna oruđa znatne ofanzivne vrednosti, na kojima je dozvoljeno zasnivati najveće nade; bar tako su u Francuskoj protumačeni rezultati bitke kod Kambreja.

Ukratko, uspeh ofanziva sa ograničenim ciljem ima se pripisati stavljanju u dejstvo strahovitog materijala koji bi bilo apsolutno nemoguće u sličnoj srazmeri angažovati za ofanzivu na širokom frontu. Međutim, ove ofanzive su stvorile navike koje postaju omiljene; lako ostvarenje uspeha, skoro potpuno otstranjivanje neizvesnosti u borbi, znatno smanjenje gubitaka (38.000 mrtvih ili nestalih i 128.000 evakuisanih od avgusta do decembra), to su sve bili razlozi zbog kojih je preporučivan ovaj sistem u kome artiljerija sve više zauzima prvo mesto. Zbog toga će Vrhovna komanda, koja nije baš naročito ubedena da probor fronta može da dovede do rešenja rata, povesti računa o ovoj tendenciji u novome Uputu koji priprema.

IV. — Uput od 31 oktobra 1917 za ofanzivne akcije velikih jedinica u bici. Trijumf metodičnosti. Novo shvatnje neprekidnosti napada. — Zaključci koje su sami iz-

vršioci izveli iz operacija u drugoj polovini 1917 godine mogli su da inspirišu sastavljače novog Uputa, koji je tada bio u pripremi; čudno je da su oni prihvatili samo neke od ovih zaključaka, a ostale odbacili. Težnja da se ograniče odredbe Uputa od 16 decembra 1916, koja je već napomenuta povodom izlaganja izmena od 27 jula 1917, povećana je do te mere da je sama koncepcija ofanzivnih operacija time bila iz osnova izmenjena.

Ta koncepcija je počivala na činjenici da je neprijateljski odbranbeni sistem isuviše dubok da bi se moglo »pomišljati na to da se u njemu jednim udarom ostvari dovoljno širok probor koji bi mogao proizvesti rastrojstvo celine. Iz toga proizlazi da će se ofanzivna akcija karakterisati uzastopnim napadima«, koji će pre svega imati jasno ograničene ciljeve (krajnji cilj, među-ciljevi, eventualni cilj) koji će biti određeni prema mogućnostima dejstva artiljerije. Ovi napadi, koji treba da budu vođeni vrlo metodično, imaju se ponavljati i menjati u što kraćem vremenskom razmaku i na što širem frontu dok se ne ostvari rastrojavanje neprijateljskog utvrđenog oklopa. »Oni će postepeno dovesti do operacija sa sve udaljenijim ciljevima, u kojima će se odluka u bici i gonjenje neprijateljskih armija progresivno uzimati u obzir«. Ceo niz neprijateljskih položaja ešeloniranih po dubini biće, dakle, postepeno zauziman uzastopnim napadima sa ograničenim ciljem, sa težnjom da se neprijatelj iscrpljuje do trenutka kada će, popuštajući pod tim stalnim pritiskom, biti prinuđen da se povuče. To je sistem koji je preporučivao Uput od januara 1916, no izvođenje napada je sa svim drukčije.

Doista, dok prvi napadi treba da budu izvođeni jednovremeno da bi se olakšalo ostvarenje iznenađenja i zauzimanje prvih ciljeva, docniji napadi treba da budu znatno raščlanjeni po vremenu i mestu i da se vrše naizmenično, tako da neprijatelj bude svuda ugrožen. »Tako, potreba da se napadi ograniče po prostoru i ešeloniraju po vremenu, niukoliko ne isključuje dobit od neprekidnosti u izvršenju, koju je uvek vrlo korisno obezbediti«. I zaista, u svakom uzastopnom napadu priprema zavisi:

- od premeštanja artiljerije, koja se mogu vršiti samo za vreme zastoja;
- od razvoja veza i komunikacija, što je od prvoredne važnosti;
- od premeštanja unapred materijala i svih potreba za snabdevanje;
- od promena koje treba izvršiti u rasporedu pешadije;
- od artiljeriske pripreme ili dovođenja tenkova na lice mesta.

No sve ove radnje zahtevaju utoliko više vremena ukoliko je bilo veće napredovanje. Zbog toga, kaže se u Uputu, »svaki napad dobiće načelno samo toliki zamah koliko je to potrebno da se zauzme samo jedan neprijateljski položaj«, napadi treba da mogu »da sleduju jedan za drugim samo u razmacima od nekoliko dana«. Problem neprekidnosti napada rešen je na taj način što se, posmatrano u celini, vrši objedinjavanje uzastopnih napada, dok ne izgleda da je on mogao da bude rešen za svaki napad posebno.¹⁸⁾

Ova nova koncepcija operacija, koja je, kao što smo videli, zasnovana na metodičnosti i neprekidnosti, karakteriše se još i *traženjem iznenađenja*, o čemu je već bilo reči kad je govoren o direktivama vrhovnog komandanta.

»Strategiski iznenađenje moći će da bude ostvareno ako se napad izvrši posle brze i tajne pripreme na zemljištu gde neprijatelj neće moći blagovremeno ni da interveniše svojim opštim rezervama ni da izvrši preventivne manevre«.¹⁹⁾ Ostvarenje iznenađenja treba tražiti *manevrom*, to jest vršenjem kombinovanih napada na više tačaka fronta, što će neprijatelja dovesti u zabunu u pogledu upotrebe svojih rezervi. U tome cilju treba raspo-

¹⁸⁾ Tako težnja za prethodnim iscrpljenjem neprijatelja, kojim je trebalo apsorbovati njegove rezerve, ima za posledicu koncepciju nejednovremenih napada; međutim, kao što smo videli, sve dok se mislilo da se neprijateljski front može probiti u jednom naletu, napadi su trebali da budu izvođeni jednovremeno kako bi se neprijatelj držao u neizvesnosti u pogledu upotrebe svojih rezervi.

¹⁹⁾ Ovo odgovara periodu pripreme napada.

lagati što većim brojem ofanzivno uređenih terena pri-premljenih unapred. Kao što smo već rekli, to je ponovno usvajanje gledišta koja je Vrhovni komandant izneo u svom raspisu od 20 maja i Uputu od 22 novembra 1915.

Što se tiče *taktičkog iznenađenja*, koje je »bitan činilac u svakome napadu«, ono se »sastoji u tome da se neprijatelj iznenadi izborom tačnog trenutka i fronta napada i da se on preplavi brzim izvršenjem, kako ne bi mogao pod povoljnim uslovima da upotrebi ni svoju vatru ni svoje rezerve koje se nalaze na licu mesta«.²⁰⁾ Taktičko iznenađenje biće ostvareno, u najpovoljnijem slučaju, kada se raspolaže tenkovima, potpunim ukidanjem artiljeriske pripreme. U ostalim slučajevima težiće se skraćivanju vremena trajanja pripreme, ograničavajući se na rušenje rovova i žičnih prepreka; što se tiče ostalog, treba uništiti samo bitne delove »no iluzorno je tražiti potpuno rušenje«. Pod tim uslovima, trajanje pripreme, koje je dotada bilo promenljivo (pošto je početak napada zavisio od postignutih rezultata), može se unapred sračunati i utvrditi. Da bi se ublažili nedostaci ove relativno kratke pripreme, u trenutku napada vršiće se široka primena specijalnih zrna, kako za neutralisanje baterija koje nisu uništene, tako i za neutralisanje ostalih sredstava odbrane. Komandanti divizija nadoknadiće nedostatke pripreme »gađanjima za neutralisanje i mehanizmom napada, a blagodareći njima neprijatelj će moći da bude iznenađen i zarobljen u svojim zaklonima i skloništima«. Osim ovoga u Uputu se kaže: »Izgledi na uspeh jedne ofanzive nalaze se isto toliko u iznenađenju i neutrališućem dejstvu u trenutku napada koliko i u traženju potpunog uništenja neprijateljskih baterija, utvrđenja i osmatračnica... U izvesnim slučajevima traženje strategiskog iznenađenja može da bude prvenstveni činilac u pripremi jedne ofanzivne akcije.«

Tako konstatujemo stvarnu tendenciju za skraćivanjem trajanja artiljeriske pripreme, koja, međutim, prema Uputu, ipak treba da traje 3—4 dana. Iako se može smanjiti obim rušenja neprijateljskih odbranbenih organiza-

²⁰⁾ Ovo odgovara periodu izvršenja napada.

cija, još uvek se uništenje artiljerije smatra »kao jedna od najsigurnijih zaloga uspeha«. Kao i dotada, neutralisanje artiljerije uzima se u obzir samo u trenutku napada, mada je iskustvo kod Malmezona dokazalo da je neutralisanje artiljerije za vreme pripreme napada dalo izvrsne rezultate.

Dakle, još se nije shvatilo da je masovna upotreba otrovnih zrna za vreme pripreme sredstvo pomoću koga se rušenje može zameniti neutralisanjem, pa sledstveno tome znatno skratiti trajanje artiljeriske pripreme. Pojam neutralisanja još nije oprečan pojmu rušenja, no on sve više hvata korena i ulazi u praksi.²¹

²¹⁾ Šta je neutralisanje?

»Ono što se traži u trenutku napada, to je, ustvari, nedejstvo neprijateljskih vatrenih oruđa, ako ne definitivno, ono bar za izvesno vreme i u datom trenutku, za vreme juriša. Iskustvom je utvrđeno da se dovoljno snažnom i dugotraјnom vatrom na izvesnoj prostoriji postigu ovi rezultati na ljudstvu, čak i kada je ono zaklonjeno:

— Ljudstvo je prinuđeno, pod smrtnom opasnošću, da ostane zaklonjeno doklegod traje gađanje; ono ne može da izađe iz zaklona, da promeni položaj, da se snabdeva ni da dobija pojačanja;

— ono je podvrgnuto fizičkom i moralnom rastrojstvu koje je posledica ponovljenih udara, detonacija, svesti o svojoj nepomičnosti i fizičkoj nemoćnosti, konstatacije delimičnih rušenja koja se oko njega zbivaju i straha de se ta delimična rušenja ne preobrate u opšte rušenje usled jednog srećnog neprijateljskog pogotka.

Posle izvesnog vremena, branilac je u fizičkoj i moralnoj nemogućnosti da dejstvuje; taj se rezultat zove *neutralisanje*.

Uostalom, treba napomenuti da je trajanje dejstva neutralisanja (njegova dugotrajnost) u srazmeri sa dužinom trajanja i žestinom bombardovanja i sa veličinom upotrebljenih zrna; ono zavisi od početnog fizičkog i moralnog stanja ljudstva koje je izloženo ovom dejству, od čvrstine zaklona, itd....

Gađanje za neutralisanje kojim se tuče prostorija ne mora da bude toliko tačno koliko rušeće gađanje; ova tačnost se može nadoknaditi povećanjem broja izbačenih zrna. Ako je dovoljno tačno izvršena priprema gađanja, brzometnost materijala dolazi do punog izražaja, jer se grupno gađanje može vršiti i sa jednostavnom početnom kontrolom gađanja ili čak i bez nje.

Ako gađanje za neutralisanje traje duže vremena, njime će se najzad postići rušeće dejstvo kad se gustina gađanja na jednoj tučenoj prostoriji približi gustini potrebnoj za rušenje» (potpukovnik Oble).

U svakom slučaju, sve pripreme treba da budu brižljivo kamuflirane, tako da ne privuku pažnju neprijatelja. Najzad, najveća tajnost nameće se svima starešinama, a zapovesti treba dostavljati isključivo jedinicama i službama kojih se tiču.

Što se tiče *iskorišćenja uspeha*, moglo bi se verovati da mu novi Uput posvećuje veliku pažnju. Doista, pošto je iznenadenje tako brižljivo pripremljeno, bilo bi logično da se uzmu u razmatranje i sredstva kojima se njegovo dejstvo iskoristi u potpunosti. Uostalom, pouke izvucene iz operacija 1917 godine pokazale su da je ovo potpuno moguće, iako nije sasvim sigurno, ali Uput od 31. oktobra 1917 pre svega teži da ih svede na minimum. Zbog toga su u ovoj fazi iskoristišenja uspeha izvršena ograničenja koja potpuno menjaju karakter koji joj je dat u Uputu od 16 decembra 1916.

Pre svega, izraz iskoristišenje uspeha nije više upotrebljen; on je zamenjen izrazom *razvoj uspeha*, koji mu ublažava značenje.

Umesto da bude predmet jednog celog poglavlja, kao u Uputu od 16 decembra 1916, u kome je temeljno proučen, ovaj toliko važan predmet je razmotren samo na desetak stranica (od 160, koliko ih ima u Uputu od 31. oktobra 1917).

No ipak, da ne bi izgledalo da se potpuno odbacuju rezultati iskustva, u Uputu se na samom početku kaže: »sve armije imaju da budu pripravne da iskoriste rastrojstvo koje će ofanzivne akcije proizvesti u opštem neprijateljskom rasporedu i one su dužne da u svakoj fazi jedne ofanzivne akcije pripreme razvoj uspeha koji se traži i očekuje«. Ali u primeni, koliko se ograničenja nameće inicijativi izvršilaca!

U prvoj fazi, nazvanoj »razvoj napredovanja kroz utvrđene položaje«, nastupanje, »obazrivo i metodično«, sme se nastaviti dalje od eventualnog cilja samo po naređenju komandanta armije »koji jedini vidi celinu, te samo on može da odluči o njegovoj umesnosti«.

Ono će imati za cilj da proširi brešu i biće isprekidano zastojima na transverzalama za vezu, koje se ne smeju

preći bez naređenja komandanta armije. U ovoj fazi, kad se bude proširilo polje dejstva, konjica će moći da održava dodir sa neprijateljem. Što se tiče artiljerije, ona neće moći »da osigura zaprečnu vatru, kao za vreme nastupanja ka normalnim ili eventualnim ciljevima, te će prava zaštita nastupanja počivati na dezorganizaciji neprijatelja i zauzimanju njegovih baterija«. Tu leži istina.²² Da bi se iskoristile povoljne prilike, ne treba čekati da cela artiljerija bude u stanju da potpomaže pešadiju; međutim, kaže se u Uputu, ona treba »da obezbedi zaštitu celine najistaknutijih delova«.

U drugoj fazi, nazvanoj »razvoj napredovanja na otvorenom zemljištu«, nastupanje, koje uvek reguliše komandovanje, karakterisaće se većom brzinom dejstva, s tim da dodir nikad ne sme da bude izgubljen; to je faza u kojoj će velike konjičke jedinice naći naročito povoljne uslove za upotrebu ispred trupa ostalih rodova, koje komandovanje treba uvek da drži spremne za izviđanje i napad na neprijateljske zaprečne položaje.

Kao što se vidi, faza eksploracije ili razvoja uspeha ne zasniva se više na brzini, nego na metodičnosti, iz čega, prirodno, proizlazi velika sporost u izvršenju i skoro potpuno ukidanje svake inicijative potčinjenih. Njihova uloga se ograničava na to da izveste pretpostavljene starešine o izgledima na uspeh koji bi moglo dati produženje operacije i da sve pripreme u tome smislu za slučaj da bude izdato naređenje da se ono produži. Ako se može primiti da uzastopni napadi u unutrašnjosti utvrđenih položaja treba da budu uskupne operacije koje naređuje i vodi komandovanje, teško je proširiti ovu koncepciju na period iskorišćenja uspeha, u kome, da bi se iskoristile povoljne prilike, komandovanje treba decentralisati, a izvršiocima vratiti deo inicijative koji im pripada.

Ovu metodičnost, koja preovlađuje u izvršenju, naći ćemo u mnogo jačem stepenu u pripremi, koja treba da bude što potpunija i koja obuhvata izradu *sve većeg broja i sve detaljnijih planova*, koje pregledaju i ispravljaju sve

²²⁾ To je jedan od retkih stavova Uputa u kome se oseća malo smelosti.

pretpostavljene starešine. Svaki raspored koji treba uzeti za neki napad, predmet je jednog plana; to je istinsko preterivanje, čija je najgora strana to što prouzrokuje ogroman gubitak vremena na svim ešelonima komandovanja. Staviše, ovakav način rada dovodi do *apsolutne centralizacije* u rukama najvišeg komandovanja, koje je jedino pozvano da donosi odluke kako za pripremu napada, tako i u toku njihovog izvršenja.

Sto se tiče *upotrebe velikih jedinica*, Uput od 31 oktobra postavlja kao načelo da se one objedinjuju u privremene grupacije koje imaju dovoljnu ofanzivnu moć da vode napad u dubinu (2.000—3.500 m), od početka do kraja.

Korpus (ranije jedinica koja rukovodi napadom) biće, dakle, grupa koju normalno čine 2 do 4 pešadijske divizije. Preporučuje se upotreba korpusa u kari (2 divizije u prvoj, 2 u drugoj liniji), što omogućava da se odgovori svima borbenim potrebama.

Divizija postaje jedinica koja rukovodi napadom. Kao što određivanje ciljeva zavisi od mogućnosti dejstva artillerije, tako i upotrebu pešadijske divizije određuju ofanzivne mogućnosti njene pešadije, uzimajući za osnovu bataljon kao borbenu jedinicu. Doista, »iskustvom je dokazano da se u napadu na utvrđene položaje njegov korištan borbeni front kreće između 300 i 400 metara, a njegova sposobnost prodiranja između 800 i 1.200 m«.²⁸ Tako, divizija u kari (3 pešadijska puka u liniji, sa 3 bataljona u prvoj liniji i 3 linije bataljona po dubini) imaće ofanzivnu mogućnost od oko 1.200 m po frontu i 2.000—3.000 m po dubini.

Upotreba svakog roda vojske u raznim fazama bitke potpuno je regulisana; naročito je upotreba *vazduhoplov-*

²³⁾ U izmenama od 27 jula rečeno je: 500 do 1.000 m. Uostalom, sve su ove brojke date samo kao indikacija i mogu se menjati u svakom posebnom slučaju.

stva predmet mnogobrojnih odredaba za izvršenje borbenih zadataka i zadataka osmatranja i veze, koji spadaju u njegov delokrug. Važnost koja je data njegovom dejstvu jasno ističe potrebu da se zadobije i sačuva gospodarenje u vazduhu, koje je postalo neophodno za uspeh operacija. Isto tako, uloga i upotreba *tenkova* određena je tačno i podrobno.

Osim toga, svakom prilikom se skreće pažnja na potrebu veza, čija organizacija i funkcionisanje nisu više povereni staranju određenog oficira za vezu nego načelniku štaba velike jedinice. Održavanju i opravci *komunikacija* dat je takođe prvenstven značaj, jer je napredovanje u napadu u neposrednoj zavisnosti od brzine kojom će one biti uspostavljene.

Najzad, u Uputu od 31 oktobra nabrajaju še bitni *uslovi za uspeh* u ofanzivnoj akciji. Osim traženja strateškog i taktičkog iznenadenja, o čemu smo već govorili, u njemu se pominju:

- nadmoćnost sredstava, koja je rezultat nadmoćnosti u ljudstvu i materijalu (odakle proističe nadmoćnost vatre), zemljišnih okolnosti i atmosferskih uslova;

- potpuna priprema, sposobljavanjem starešina i trupa, izradom planova, izvršenjem ofanzivnih radova (prvi deo pripreme), prikupljanjem sredstava i izvršenjem rušenja (drugi deo pripreme).

Ukratko, Uputom od 31 oktobra 1917 potvrđena je pobeda metodičnosti nad brzinom:

- metodičnost u pripremi, pri čemu je sve regulisano planovima čiji se broj neprekidno povećava;

- metodičnost u izvršenju, koje je raščlanjeno na uzastopne napade sa ograničenim ciljevima i pripremljeno u svima pojedinostima;

- metodičnost i u prvoj fazi razvoja uspeha, koja je podređena odlukama komandanta armije i vođena saobrazno unapred učinjenim predviđanjima.

Koncepcija ofanzive, takva kakva proističe iz Uputa od 31 oktobra 1917, pretstavlja *krajnost* u smislu obazrivosti i metodičnosti, kao što je koncepcija koja je propo-

vedana pre 16 aprila 1915 bila druga krajnost, no u suprotnom smislu, u smislu smelosti i brzine.

Uvek se oseća težnja da se smanje rizici,²⁴⁾ ma kolika bila sporost koja bi mogla iz toga da proistekne; ne pušta se nijedna jedinica, bila ona mala ili velika, da se suviše istakne. U tom cilju stavljena su vrlo uska ograničenja inicijativi i srčanosti izvršilaca, tako da će se nastupanje u unutrašnjosti položaja moći da vrši samo na širokom frontu, kako bi se borba uvek mogla produžiti jakim snagama. To je glas obazrivosti i mudrosti koji preovlađuje, ali koliko ima tu sporosti u izvršenju, čak iako je situacija vrlo povoljna, to jest u trenutku kad težnja za brzinom treba da ima prevagu nad svim ostalim obzirima! To znači da su pouke iz ofanzive na Somi, kao i iz onih docnijih ofanziva u drugoj polovini 1917 godine, potpuno izgubljene iz vida.

Daleko smo od Uputa od 16 decembra 1916.

Napuštena je zamisao da se rastroji sistem artiljerije zauzimanjem neprijateljskih baterija još u prvom napadu.

Ustvari, naši ofanzivni postupci postaju krući nego ikad.

Artiljerija nesumnjivo vrši glavnu ulogu u bici...

Međutim, pešadija je predmet osobitog staranja u pogledu njene stručne i moralne vrednosti.

Jednom reči, Uput od 31 oktobra 1917 vraća nas na postupke propisane Uputom od januara 1916, te se može reći da on, izuzev težnje za manevrovanjem i ostvarenjem iznenadenja, koja je stvarni napredak, pretstavlja korak unazad u oblasti taktike. Njegova najveća zasluga jeste to što je ozakonio rezultate dugog iskustva u poziciskom ratu, no on, takoreći, ima u vidu jedino taj oblik rata. Prema tome, on je nepotpun i postupci na koje on ukazuje ne omogućavaju da se odgovori potrebbama poljske vojne, u koju se, uostalom, uopšte ne veruje. Međutim,

²⁴⁾ Da bi se rizik sveo na minimum, Uputom je predviđeno čak i pomeranje u rasporedu vremena, jedan novi složeni mehanizam, koji treba da omogući da se u toku nastupanja produže predviđeni zastoji, u slučaju da neke jedinice ne budu spremne da nastupaju dalje.

njime se, kao i prethodnim Uputima, predviđa rastrojavanje neprijateljskog utvrđenog fronta, posle čega borba treba da se produži na otvorenom zemljištu dok se ne dođe pred novi utvrđeni položaj.

Izgleda da je napravljena konfuzija između direktiva koje je trebalo dati visokim komandantima za rešenje jedne trenutne situacije i pravila ili uputa namenjenog svima starešinama kojim je trebalo ustaliti postupke koji se imaju primeniti da bi se ostvarilo rešenje, to jest probor neprijateljskog fronta. Ukoliko su razumljive direktive vrhovnog komandanta, kojima je operacijama dat poseban i privremen oblik u cilju da se istraje i neprijatelj iscrpljuje doklegod postoji ravnoteža na našem frontu utoliko je teško objasniti to da je Vrhovna komanda, posle iskustava kod Verdena i na Somi mogla da veruje u efikasnost ovakvih operacija u cilju postizanja rastrojstva neprijateljskog fronta. Uputom od 31. oktobra 1917 ustaljuje se kao sistem ono što je trebalo da ostane samo kao pomoćno sredstvo pogodno da se njime izvuče iz trenutnog nužnog zla.

Posledica toga bila je da su mnogi smatrali da probor više nije moguć i da je rat primio nov oblik, koji se karakteriše napadima sa ograničenim ciljevima i eksploracijom malog obima.

S druge strane, ovaj Uput je potpuno ubedio pešadiju da ona apsolutno ništa ne može da postigne bez sadejstva jake artiljerije, što je bilo istina u tadašnjem poziciskom ratu, no što je išlo na to da se umanje njen ofanzivni duh i njena borbena vrednost. Ovo shvatanje, ma koliko ono bilo bitno, trebalo je, svakako, da bude stavljeno na znanje komandantima velikih jedinica, no bilo je zaista opasno da se ono saopšti trupama, kod kojih je trebalo održavati utoliko veće pouzdanje u sopstvena sredstva, jer su ona bila znatno povećavana.

V. — Odbrana položaja

Kod Nemaca. — Defanzivna doktrina ustaljena pravilima izdatim krajem 1916, upotpunjena je i usavršena 1. marta 1917, naročito u pogledu upotrebe rezervi, artillerije (kontrabatiranje) i protivtenkovske odbrane.

Nemci su bili potpuno zadovoljni rezultatima koje su postigli u bitkama vođenim u aprilu i maju 1917. Ipak je Kronprinc propisao izvesne mere za poboljšanje primenjenih postupaka. S druge strane, ove bitke materijala i razaranja stvorile su u nemačkoj vojsci mišljenje koje se protivilo fortifikaciskim radovima, koji su samo privlačili neprijateljska zrna, te su neminovno bili rušeni.

Ludendorf je protiv te tendencije morao da reaguje, oslanjajući se baš na rezultate koje je dalo iskustvo, te su otuda u *Dodatku od 10 juna 1917* date nove odredbe za veći broj propisa koji se odnose na poziciski rat:

1. — Pošto i najjača utvrđenja bivaju najzad porušena bombardovanjem, to treba raspolagati sve većim brojem dubokih i razgranatih položaja i više primenjivati kamuflažu, kako napadač ne bi bio u stanju da otkrije gde se nalazi glavna linija odbrane, »srce odbrane«, te će time njegova artiljerija biti prinuđena da rastura vatru i rasipa municiju. Doista, »ne treba ići toliko daleko pa reći da treba odustati od izrade položaja, kao što to neki kažu...²⁵ Što god ima više odbranbenih postrojenja, to će neprijatelj imati da tuče više ciljeva i više da rasipa municiju, te zato treba stvoriti jednu široku zonu utvrđenu po dubini«.

Međutim, u toku borbe ne treba nastojati da se prednji rovovi ponovo izrade, nego treba levkove od granata jednostavno povezati među sobom da bi se obrazovala linija, koju po završenoj bici treba smatrati samo kao prestražnu liniju.

2. — Pošto se još u toku prvoga dana napada težilo ovlađivanju glavninom artiljerije, načelo ešeloniranja po

²⁵⁾ »Samo neprekidni streljački rovovi i saobraćajnice, dobre žičane prepreke i zakloni, omogućavaju da se pod normalnim okolnostima poziciske vojne položaj održi smanjenim snagama, no i u bici velikih razmera oni su neophodni da bi se osigurala kohezija, smeštaj i snabdevanje trupa u drugoj liniji, naročito kad su prednje linije pretvorene u polja levkova od granata. Osim toga, samo dobro pripremljen položaj primorava neprijatelja da vrši duge pripreme, da angažuje jake snage i da stavi u dejstvo izvanredno jaka sredstva.«

dubini treba da bude primenjeno na artiljeriju i minobacače, kao što se primenjuje na pešadiju i mitraljeze.

3. — Pošto pešadija još uvek trpi znatne gubitke, ona treba još više da se ešelonira po dubini, ostavljajući male snage u prvim linijama, koje obično treba smatrati kao istaknute položaje; no, ipak, rezerve treba da budu dovoljno primaknute, ali tako da se ne povećava gustina posedanja u istaknutoj zoni.

S druge strane, od trupa (pešadije i artiljerije) treba tražiti više pokretljivosti u borbi; od pešadije ne treba tražiti da pasivno trpi neprijateljsku vatru; »ona treba da dejstvuje što je moguće više spontano, po ličnom nahođenju i u ofanzivnom smislu«, premeštajući se na manje tučene tačke, prvenstveno primičući se neprijatelju na otvorenom zemljištu. »Na taj način, ona će u borbi imati manje gubitaka i više uspeha, a njen moral će se time jačati i uzdizati«.

Najzad, »nema te tačke na zemljištu koju treba po svaku cenu držati. Za mnoge smo tačke smatrali da ih nijukom slučaju ne smemo napustiti, pa smo ipak morali da se pomirimo s tim da ih izgubimo, pošto smo podneli velike i nepotrebne žrtve. U takvom slučaju umesno i dobrovoljno povlačenje, izvršeno po naređenju, ne deluje nepovoljno na moral trupe, dok će uporno držanje tačaka, koje je očigledno postalo štetno, pokolebiti njeno poverenje u starešine«. No, razume se, zadatak je trupe da uvek u celosti održi zemljište koje joj je povereno, osim ako pretpostavljeni starešina drukčije ne odluči, time što će vršiti aktivnu odbranu u kojoj neposredni protivnapad ima najveću ulogu.

Najzad, pošto mu je bila jasna nemogućnost da održi prednje rovove koji su isprevrtani intenzivnim bombardovanjem, a s druge strane, prinuđen da štedi ljudstvo i municiju, Ludendorf je odlučio da »borba u prvoj i za prvu liniju postaje borba za prvi položaj«.

Što se tiče *upotrebe rezervi*, u divizijama prve linije još uvek se određuje isuviše pešadije za izvršenje protivnapada. Isto tako, kod divizija u rezervi često će biti dovoljno da se angažuje samo jedan deo njihovih snaga da

bi se vaspostavilo prvobitno stanje, umesto što se cele divizije uskupno bacaju u bitku.²⁶⁾

Najzad, protivofanzivu treba narediti samo kad značaj rezultata koji se od nje očekuju opravdava gubitke koji se moraju podneti.

Što se tiče *artiljerije*, ona treba više da štedi municiju i da se odlučno opredeli za precizna gađanja, to jest za »rušaća gađanja, koja se imaju vršiti bez užurbanosti, a koja su dobro regulisana osmatračima, i za metodička gađanja za uništenje, koja mnogo bolje potpomažu pešadiju nego automatski baraži u kojima se strahovito mnogo troši municija za minimalne rezultate«. Čim postoji bojazan od neprijateljskog napada, artiljerija će staviti sve u dejstvo da uništi neprijateljske baterije, da poremeti napadačeve pripreme, a zatim da uništi napadne trupe regulisanim, preciznim i osmatranim gađanjima.

Uglavnom, nemačka defanzivna doktrina malo je evoluirala od kraja 1916. Najvažnija izmena učinjena u prvobitnoj koncepciji jeste da se u odbrani ne treba više boriti za održanje prve linije ili pristupa ka njoj, nego za održavanje prvoga položaja, što se može tim lakše ostvariti što odbrambena postrojenja već imaju veliku dubinu. To je francuska koncepcija koja je usvojena posle Verdена.

*

* *

Nemačka komanda smatra da će, blagodareći ovim postupcima, moći ekonomično da podržava defanzivnu bitku, no njenu su taktiku Saveznici ubrzano izigrali sistemom napada sa ograničenim ciljem. Naročito za vreme bitke u Flandriji, nemačke prednje linije, slabo posednute i isprevrtane dugim bombardovanjem, bile su lako zauzete. Izvanredno jakim zaprečnim gađanjima i gađanjima za

²⁶⁾ Dok su se aprila 1917 ove divizije na otvorenom zemljištu angažovale uskupno, sa svom svojom pešadijom i poljskom artillerijom (kao kod Ginjikura i Amifontena), one 1918 intervenišu u odredima, koje najčešće obrazuju jedan pešadijski puk i jedan artiljeriski divizion, a svakome od njih, načelno, bio je dodeljen otsek u kome će intervenisati.

otsecanje koja su pratila napadne trupe osujećeni su i najbolje pripremljeni protivnapadi,²⁷ koji su prikovani za zemlju ili rastrojeni pre nego što su mogli da dostignu svoj cilj. Na taj način su duboki položaji zauzimani parče po parče, a da to odbrana nije bila u stanju da spreči.

U toj situaciji lokalna komanda (4 nemačka armija) smatrala je da može da napusti načela ešeloniranja snaga po dubini, unapred postavljajući u blizini fronta celokupnu pešadiju potrebnu za odbranu prve linije i prvoga položaja; to je bilo vraćanje na postupke iz 1916, kada je vršena odbrana prvoga rova. No, još početkom oktobra, zapaženo je da se novom metodom niukoliko ne menjaju rezultati, već se samo povećavaju gubici.

Međutim, Ludendorf je već u početku bitke u Flandriji bio zapanjen ovim stanjem, te piše: »Neprijatelj se prilagodio našoj taktici divizija za intervenciju. On više ne vrši napade sa udaljenim ciljem, slične onima koje je general Nivel preduzimao u toku bitke na Eni i u Šampansi. On je ušao u tajnu našeg protivnapada te prema tome i dejstvuje, određujući izvesnu granicu iskorišćenja svog uspeha«. A njemu izgleda da se lek protiv ovoga više nego ikad nalazi u načelu ešeloniranja položaja i snaga po dubini, te objavljuje novo *Pravilo od 15 avgusta 1917.*

U ovome Pravilu se kaže: »Borbu ne treba voditi oko linija nego po odbranbenim pojasima«, što je mnogo širi pojam od pojma položaja; ovaj pojam, s jedne strane, obuhvata solidarnost organa odbrane (pešadije, artiljerije, minobacača, organa i sredstava za vezu i službe snabdevanja), a s druge strane, ideju ešeloniranja odbranbenih uređaja i borbe po dubini. Zemljište će, dakle, biti organizovano u uzastopne odbranbene pojaseve duboke nekoliko kilometara i odvojene međuprostorima od najmanje 3 km, i to sa dvostrukim ciljem:

— da se komandovanju pruži veća bezbednost u slučaju probroja fronta; i

²⁷⁾ Treba imati u vidu da je vazduhoplovstvo, upućeno da traži neprijateljske rezerve, artiljeriji učinilo velike usluge; ono je katkad čak sopstvenim sredstvima bombardovalo prikupljanje neprijateljskih rezervi.

— da se neprijatelj primora da produži i ponavlja pripreme napada.

U takvoj organizaciji zemljišta postojaće:

1. — prvi ili *zaštitni pojas*, koji posedaju borbena osiguranja u cilju da se odbije svaki iznenadni napad i da se da uzbuna zadržavajući neprijatelja;

2. — drugi ili *glavni odbranbeni pojas*, zona glavnog otpora, u kojoj treba i najžešći neprijateljski napadi da budu zaustavljeni; glavnine, namenjene za njegovu odbranu, manje će trpeti od bombardovanja zbog njihove udaljenosti od fronta i imaće bar dovoljno vremena da posednu svoja borbena mesta;

3. — treći ili *pozadnji odbranbeni pojas*, na kome će se nalaziti rezerve namenjene da vrše protivnapade u glavnom odbranbenom pojasu ili da zadrže neprijatelja ako probije glavni pojas.

Što se tiče *artiljerije*, ona će u svojoj pokretljivosti naći najbolju zaštitu od neprijateljske vatre (mnogobrojni rezervni položaji sa zaklonima). »U bici ili pri izvršenju specijalnih zadataka često je preporučljivo korišćenje ne-pripremljenih položaja«. Isti je slučaj i sa minobacačima.

Ludendorf ovom novom organizacijom fronta misli da otstrani opasnost proboja i u svakom slučaju da primora neprijatelja da se iscrpe. Doista, zaštitni pojas je koristan »jer on primorava neprijatelja, da bi njime ovladao, da angažuje znatne snage i sredstva koja će mu nedostajati za glavni napad. U toku svoga nastupanja on će nailaziti na sve veće, a sve manje predviđene teškoće, te će morati da organizuje više uzastopnih napada pre nego što bude izvršio proboj. Ova načela bila su primenjena u toku poslednjih dana bitke u Flandriji, no njima se naročito rukovodilo pri izgrađivanju novih položaja »Sigfrid«, »Brunhilda« i »Hunding«.

Kod Francuza. — Od kraja 1916 francuska defanzivna doktrina nije se ništa promenila, ali je kao i ofanzivna doktrina bila ustaljena i ozvaničena pravilima i uputima vrhovnog komandanta.

Još general Nivel, u raspisu od 10 marta 1917, koji se odnosio na posedanje i odbranu fronta, pomenuo je njene

glavne odredbe,²⁸ ali je general Peten bio prvi koji je, u dva uputa koji se međusobno dopunjaju, skupio sve propise koji se odnose na defanzivu:

— u *Uputu od 20 decembra 1917* za defanzivna dejstva velikih jedinica u bici; i

— u *Uputu od 22 avgusta 1917* za organizaciju zemljišta za trupe svih rodova vojske.

Uput o defanzivnom dejstvu velikih jedinica nastavak je Uputa o ofanzivnom dejstvu od 31 oktobra. Bitka, doista, mora »da ima defanzivne i ofanzivne akcije, koje su među sobom tesno povezane« direktivama vrhovnog komandanta, jer se defanzivnim akcijama pripremaju ofanzivne, i to materijalnim i moralnim iscrpljivanjem neprijatelja.

Osnovno načelo organizacije odbrane jeste *ešeloniranje po dubini*: ešeloniranje organizovanih položaja i ešeloniranje trupa određenih da ih brane.

Defanzivna organizacija uvek obuhvata najmanje dva položaja, a katkad i više, na takvom međusobnom otstojanju da oni ne mogu da budu jednovremeno podvrgnuti vatri iste artiljeriske pripreme (6—8 km). Razume se da između ovih položaja mogu da budu izgrađeni međupošložaji i savezni položaji (bretele).

Položaj se sastoji iz izvesnog broja *naporendnih otpornih centara*. Te centre obrazuje skup *oslonih tačaka*, koje su osnovne celije organizacije zemljišta, a čine ih grupe u čijem se sastavu nalazi jedno automatsko oruđe. Te grupe zovu se *borbene grupe*. Svi ovi osnovni delovi prirodno su utkani u splet rovova, paralela i saobraćajnica. »Da bi se osujetilo uspešno dejstvo neprijateljske artiljerije i omelo izviđanje iz vazduha, doista je neophodno da se bitni organi odbrane rasture na zemljištu, da se izdvoje iz vidljivih linija utvrđenja i da se prikriju u najvećoj mogućoj meri. No zbog ovog rasturanja potrebna je,

²⁸⁾ »Defanziva, kao ni ofanziva, ne vrši se žrtvovanjem ljudi.« Zbog toga je potrebno da se snage ešeloniraju po dubini, čime će se osigurati uzastopni napor pešadije, naročito pokretom, dok će artiljerija nastojati da je pomaže, i to više ofanzivnom protivpremom nego zaprečnom vatrom.

više nego ikad, razumna raspodela sredstava odbrane i dobra organizacija komandovanja».

Tako je Uputom od 22 avgusta 1917, koji ne dozvoljava jednoliko raspoređivanje snaga prema njihovoj upotrebi u neprekidnim linijama rovova, prihvaćena organizacija odbrane po otpornim centrima, koji se manje ili više dodiruju, no iz koje su izbačeni pasivni međuprostori.²⁹⁾ Uostalom, ovim Uputom je otpočela era kamuflaže.

No, velika novina jeste borbena grupa, koja postaje skelet odbrane. Pre rata želelo se grupisanje celih jedinica u osalone tačke da bi se olakšao nadzor i komandovanje. Iskustvom je dokazano da u savremenoj borbi jedino komandir voda može da izrazi svoj uticaj, pa i to ne uvek na ceo vod, ali da voda borbene grupe uvek može efektivno da komanduje svojom grupom.

Najzad, pouke izvedene iz bitaka u 1916 i 1917 godini upućuju na to da se pristupi aktivnoj izgradnji trećih položaja i da se otstojanje između položaja poveća na 6—8 km umesto dosadašnjih 5—6 km.

Kao što artiljerija treba da bude ešelonirana po dubini, pešadija ima da bude podeljena:

- na zaštitne trupe, kojima je poverena odbrana na mestu pretstražne linije i glavne paralele;
- na garnizon bezbednosti, koji vrši odbranu oslonih tačaka i otpornih centara;
- na prihvatne trupe, koje se nalaze pozadi i u blizini zaštitnih trupa, za vršenje neposrednih protivnapada; i
- na rezerve, koje se nalaze više pozadi, spremne i orijentisane za izvršenje opštih protivnapada ili protivofanziva, koje priprema i prati artiljerija ili tenkovi.

²⁹⁾ Doista, ovi pasivni međuprostori bili su opasne zone kroz koje je neprijatelj često uspevao da se infiltrira i da potom dejstvuje u bok ili pozadinu otpornih centara. No, Uputom se ovi međuprostori ne ukidaju kategorički, kao što se ni neprekidna odbrana ne nameće obavezno, iz bojazni da podela snaga ne postane jednolika.

Što se tiče izvođenja odbrane, ono ima da bude u suštini aktivno, te otuda i izraz *defanzivne akcije*, i uvek treba da ima za cilj uništenje neprijateljske žive sile i pripremu borbe.³⁰ »Osnovno je načelo da u defanzivnim akcijama nikad ne treba rasturati napore i sredstva, već u svakom trenutku i u svim fazama treba vršiti *koncentracije*, jer se njima ostvaruje maksimum odbranbene moći«. Što se tiče pešadije, njen glavni način dejstva, kako u odbrani, tako i u napadu, uvek je pokret.

Kao i ranije, Vrhovna komanda određuje položaj na kome se ima vršiti odbrana, »jer samo ona ima prava da odredi opšti oblik odbrane koji treba usvojiti ... U slučaju vrlo snažnog napada, ona može da odluči da se bitka primi tek na drugom položaju«.

Na izabranom položaju *glavna paralela* »obrazuje liniju otpora zaštitnih trupa i normalni cilj protivnapada za prihvatne trupe i rezerve koje su ešelonirane na položaju. Određivanje njenog protezanja je od najveće važnosti, te to najčešće vrši komandant armije«.

Da bi se izbeglo iznenađenje, koje je velika opasnost u odbrani, i da bi se, i pored dejstva neprijateljskog bombardovanja, napadaču mogao istaviti efikasan otpor, treba:

- razviti službu prikupljanja i iskorišćavanja izvestaja;
- racionalno urediti zemljiste shodno ideji manevra;
- pripremiti izvođenje odbrane mnogobrojnim predviđanjima (plan odbrane, pojačavanja, transportovanja, izvlačenja jedinica iz borbe, itd ...).

Najzad, uloga pojedinih rodova, a naročito: vazduhoplovstva, protivavionske i protivtenkovske odbrane, mora se proučiti u svima najvažnijim slučajevima koji mogu da nastupe.

³⁰⁾ Doista, ratno iskustvo jasno je pokazalo, kao što je već rečeno u raspisu od 5 decembra 1915, »da su jedini sada prihvativi odbranbeni postupci: vatra i protivudar, jer je pasivna odbrana izgubila svu vrednost«. Uostalom, u *Uputu za komandira voda* sasvim opravdano se napominje da »rovovska vojna nije ni primirje ni stražarska služba, nego jedna faza rata. Neprijatelj treba prema sebi da oseti živu mržnju i da zna da mi ne želimo odmora pre nego što ga porazimo«.

Skoro u isto vreme kad i Uput za defanzivna dejstva, pojavila se i *Direktiva br. 4 Vrhovnog komandanta od 22 decembra 1917.*

U slučaju velike neprijateljske ofanzive treba:

1. — održati prve položaje i na njima slomiti ili bar usporiti i razbiti prvi neprijateljev elan;

2. — za odbranu prvih linija upotrebiti samo sredstva koja su nužna da odbranbeni uređaji mogu dobro da se iskoriste, a u svakom slučaju, obezbediti vreme potrebno da glavnine posednu druge položaje i savezne položaje, čiji integritet mora da bude osiguran;

3. — rezerve upotrebiti ne samo za protivnapade u zoni u koju je neprijatelj prodro, nego i za protivofanzive, koje treba upraviti ili u njegove bokove ili na deo fronta koji se nalazi pored te zone.

I rezerva Vrhovne komande će se upotrebiti, bilo za pojačanje napadnih armija, bilo za napad na podesnom zemljištu i pogodnim pravcem.

Vrhovna komanda treba da bude u stanju »da posledice jednog snažnog iznenadnog napada ograniči na gubitak prednjih linija i da prema neprijatelju sačuva svu inicijativu dajući odbrani izrazito napadno obeležje«.

Prema tome, *drugi položaj*, čija celokupnost ima da bude održana po svaku cenu, jeste položaj koji je načelno izabran kao glavni položaj za odbranu. Time je učinjen korak dalje na putu koji je obeležio Uput od 20 decembra 1917, po kome je ovo bilo samo eventualno rešenje. S druge strane, prvi put vidimo da se javlja ideja da se na ofanzivu odgovori ne samo što aktivnijim otporom, nego i napadima, bilo na susednom otseku, bilo na mankom drugom pravcu koji se smatra povoljnim. To je konceptacija *manevra* primenjena na defanzivu, kao što treba da bude primenjena na ofanzivu i koja će imati utoliko veće rezultate ukoliko bude sigurnije proizveća iznenadenje.

Mesec dana docnije Vrhovni komandant ide još dalje putem koji je obeležio za opšte vođenje odbrane. Doista, njegovim *Uputom od 24 januara 1918* za primenu Direk-

tive br. 4, pojam uzastopnih položaja zamenjen je pojmom armiskog bojišta.³¹

»Armisko bojište je cela utvrđena prostorija na kojoj armija ima zadatak da zaustavi i da tuče neprijatelja. Bitni činilac ovog bojišta je *glavni položaj za odbranu* ... koji je tako izabran da ga neprijatelj može napasti tek posle niza borbi čiji rezultat treba da bude rastrojavanje napadnog rasporeda njegove pešadije i početnog sistema njegove artiljerije«. On, manje-više, treba da bude potpuno nepoznat neprijatelju i, ako bi mu delom ili u celiosti pao u ruke, komandant armije mora sve da upotrebi da ga povrati.

»Prema tome, zemljište koje se nalazi između glavnog položaja za odbranu armije i neprijateljskog fronta čini zonu sigurnosti kojom komandant armije raspolaže da uvede svoje snage u bitku ... Sledstveno tome, divizije, koje se u trenutku neprijateljskog napada zateknu na položaju, imaju poglavito da ispune *zadatak zaštite*, te svaka od njih treba da ima raspored ešeloniran po dubini u *istaknutoj zoni* armiskog bojišta, tako da se:

- do maksimuma iskoristi defanzivna vrednost utvrđenja i korišćenje zemljišta;
- iskoristi otstojanje koje razdvaja neprijateljski front i *glavni odbranbeni položaj*;
- na taj način obezbedi vreme potrebno za dovođenje na mesto upotrebe pojačanja (pešadije, artiljerije), koja imaju zadatak da zadrže neprijatelja na glavnom položaju za odbranu«.

Vidi se da je naša defanzivna doktrina prošla kroz istu evoluciju kroz koju i nemačka defanzivna doktrina, samo u razmaku od šest meseci. Pojam armiskog bojišta odgovara pojmu odbranbenog pojasa, a oba su zasnovana na nemogućnosti da se odbrani prva linija, pa čak i prvi položaj, te se teži da se prva zona otpora što više povuče

³¹⁾ Čitajući Direktivu br. 4 i Uput za njenu primenu, pada u oči da se u njima nalaze iste ideje kao one koje su izložene u Uputu od 5 decembra 1915, o kojima smo ranije govorili, a samo se terminologija razlikuje; to je dokaz da opšta načela ostaju nepromenjena i pored evolucije taktike i izmene naoružanja.

unazad (zona otsudne borbe i armiski glavni položaj za odbranu); pred njom će se nalaziti zaštitna zona koja je namenjena da napadača uspori i po mogućству rastroji, kao i da omogući pridolazak pojačanja. To je još uvek koncepcija Ratne službe u pogledu obezbeđenja na mestu, to jest uloga koju treba da vrše pretstraže, koje su u poziciskom ratu trebale da nestanu.

VI. — Zaključak. — Ukratko, u drugoj polovini 1917 godine još više je povećana moćnost sredstava stavljениh u dejstvo kako u napadu, tako i u odbrani, a naročito:

a) *artiljerija*, poglavito teška, koja počinje da dobija znatan broj brzometnih oruđa; gustina artiljerije u napadu stalno se povećava da u bici kod Malmezona doistigne jačinu od 1 oruđa na 6 m fronta, koja više nije bila prevaziđena;

b) *avijacija*, koja je znatno povećana i postala ne samo organ komandovanja, izviđanja i veze, nego i borbeno sredstvo zahvaljujući svojim lovačkim i bombarderskim eskadrilama;

c) *tenkovi*, koji se otada upotrebljavaju u masi i čine novo izvanredno moćno borbeno sredstvo, čije će uvođenje u boj označiti promenu u ofanzivnim postupcima; doista, oni omogućavaju da se ukine artiljeriska priprema (Kambre) i, prema tome, da se gotovo pouzdano ostvari taktičko iznenađenje, pa čak, u izvesnoj meri, i strategisko iznenađenje; od toga vremena mora se računati sa ovim novim činiocem, čiju svu važnost Nemci, srećom, još ne uviđaju;

d) *upotreba otrovnih zrna* u velikim količinama, koja treba da omogući da se neutralisanjem zameni uništenje neprijateljske žive snage, koje je dotada traženo. Treba uočiti da Nemci počinju da upotrebljavaju jedan novi proizvod, *iperit*, koji više nije gas, nego je tečnost, i koji je vrlo postojan, više ranjava nego što ubija i uništava neprijateljske snage velikom brzinom. Oproban protiv Engleza kod Ipra, noću 21/22 i od 24 do 26 jula 1917, *iperit* su Nemci upotrebljavali na frontu kod Verdena protiv naših trupa u napadu od 20 avgusta i postigli su znatne rezultate: usled dejstva 300.000 zrna izbačenih u avgustu i septembru, evakuisano je više od 13.000 zatrovanih, od kojih

je samo 140 umrlo u bolnicama. »Mi smo bili preteknuti i mogli smo da odgovorimo doista efikasno upotrebom proizvoda iste vrste tek u aprilu 1918. U jednom trenutku ovaj napredak Nemaca bio je razlog za stvarno uznenirenje, jer su efektivi napadnutih jedinica trpeli mnogo gubitaka, a borba protiv iperita bila je bez ikakvog uspeha«.³²⁾

Ali tome povećanju materijalnih sredstava odgovaralo je smanjenje efektiva u pešadiji, kao i umanjenje njene uloge u borbi, jer je artiljerija stremila sve više ka tome da postane najvažniji rod vojske.

Kako bilo, to povećanje materijalne moći imalo je za posledicu da *znatno olakša taktičko iznenađenje*.

Doista, sada je moguće skratiti trajanje naše artiljeriske pripreme:

- uvođenjem u dejstvo novih oruđa teške brzometne artiljerije;³³⁾
- masovnom upotrebom otrovnih zrna;
- upotrebom tenkova, što će čak omogućiti da se artiljeriska priprema sasvim ukine.

Ukratko, krajem 1917 ustaljena je doktrina o upotrebi artiljerije za vreme pripreme. Potpukovnik Oble kaže: »Priprema može da bude toliko kratka koliko se to želi, jer: brzometna oruđa omogućavaju da se izbaci određena količina municije, upotreba tenkova omogućava da se, eventualno, ukine priprema na prepreke i rovove, a otrovna zrna obezbeđuju efikasno i brzo neutralisanje. S druge strane, poznata je usavršenost tehnike brzog pласiranja artiljerije, uvežbanim metodama obezbeđeni su trenutno otvaranje vatre i njena momentana efikasnost, kontrola gađanja zamenila je neposredno i neprekidno osmatranje. Mehanizmi gađanja ustaljeni su prilozima uz Uput od 31. oktobra 1917, kojima su propisani: vatreni val, pročešljavanje zemljišta, zaštitna gađanja, kontraba-

³²⁾ Major Buvar (Bouvard), *Vojne pouke iz rata*.

³³⁾ Sada se smatra, a i u Uputu od 31. oktobra 1917 to se predviđa, da trajanje artiljeriske pripreme može da se smanji od 6 na 3 ili najviše 4 dana, a da se pri tome ništa ne izgubi od njene efikasnosti.

tiranje, gađanja za uz nemiravanje i sprečavanje saobraćaja, itd ...

Na ovim osnovama izvršene su francuske ofanzive 1918.«.

Uostalom, Nemci su u svojim operacijama protiv Rusa 1917 ispoljili tu, već napomenutu težnju za skraćivanjem trajanja artiljeriske pripreme upotreborom otrovnih zrna, i to ne samo za vreme izvršenja napada, nego i *za vreme same pripreme*. U njihovoj kontraofanzivi u Galiciji (19. jula 1917), artiljeriska priprema traje sedam časova, od kojih su dva prva upotrebljena na neutralisanje neprijateljske artiljerije otrovnim zrnima. Isti postupak je primjenjen pri napadu na Rigu (1. septembra 1917), gde priprema traje samo 5 časova i 10 minuta. Iznenadenje je pripremljeno još i potpunijim prikrivanjem ofanzivnih priprema svake vrste (kamuflaža neophodnih radova, zauzimanje položaja noću i što je moguće docnije).

Naprotiv, iako francuska Vrhovna komanda potpuno uviđa ovu novu mogućnost za ostvarenje iznenađenja, ona ipak ostaje pristalica napada sa ograničenim ciljem, bar u početku jedne velike ofanzive. Ona, doista, veruje da treba *iznuriti protivnika i apsorbovati njegove rezerve* pre nego što se bude pomicalo na probaj, što je vrlo pravilno gledište, iako nije novo,³⁴ no čija primena nije bez teškoća. Mi smo već pokazali da traženje većeg iznuravanja neprijatelja nego što je iznuravanje sopstvenih trupa pretstavlja vrlo delikatan problem, koji ne biva uvek rešen onako kako je to bilo predviđeno. Osim toga, kako će se, posle izvesnog broja ovakvih akcija, znati da je nastupio trenutak da se pokuša probaj? Za to bi trebalo moći gledati u neprijateljsku igru kao u otvorene karte i znati

³⁴⁾ U Ratnoj službi od 28. maja 1895 propisano je da pre otsudnog napada postoji pripremna faza, koja može da traje nekoliko dana u cilju da se »neprijatelj iscrpe teškim i stalnim gubicima i da se stalno ugrožava, kako bi se primorao da angažuje svoje rezerve; da se priveže delimičnim napadima i da se odbiju napadi koje bi on pokušao, čak i kad bi oni imali odlučujući karakter«. Cilj ove pripremne borbe bio je u toj meri prihvaćen da je dobio opšte usvojen naziv »borba za iznuravanje«.

da su u izvesnom trenutku sve njegove rezerve iscrpene. Obaveštajna odeljenja, i pored svoje aktivnosti i neosporne spreme, imaće uvek muke da steknu takvu sigurnost. Najzad, zar se povoljna prilika ne može ukazati i pre nego što neprijatelj bude upotreboi sve svoje rezerve? Prema tome, izgleda da je najbolji sistem onaj koji omogućava da se istovremeno i neprijatelj iscrpljuje i da se iskoriste povoljne prilike. Mnogobrojni napadi, koje preporučuje Uput od 31. oktobra, daju mogućnost da se ovaj rezultat postigne, pod uslovom da oni ne budu jednovremen i ciljevi ovih napada ne budu unapred ograničeni.

Ono što je u svakome slučaju izvesno, to je da, ako se u napadu može da ostvari manje-više sigurno iznenađenje, efikasnost odbrane postaje sve problematičnija. Doista, napad je uspeo da savlada teškoće koje su nastale od primene svih sredstava fortifikacije i odbrambene taktike. Zbog toga mere koje su Nemci preduzeli za odbranu, odaju istinsku bojazan od proboga, dok se mi ne smatramo sposobnim da ga brzo ostvarimo. Ono čega se mi, izgleda, najviše bojimo, i to s pravom, to je iznenađenje, koje je, doista, veliki neprijatelj odbrane i koje se, izgleda, sve teže može parirati. Ukratko, krajem 1917., borba između zrna i oklopa nanovo se okreće u korist zrna.

I pored te nadmoćnosti koju je napad postigao, ipak su mnogi duhovi ostali pod utiskom bitke na Eni, za koju se suviše požurilo da se smatra kao neuspeh. Iz toga je proizašlo, kaže general Manžen, »opadanje svih energija«, što je ubilo svako pouzdanje u uspeh velikih operacija. Trebali su da nastupe tragični događaji iz proleća 1918 pa da se uzdigne hrabrost i opšta volja nanovo napregne ka zajedničkom cilju: zaustaviti osvajača.

Cinjenica je da su uvek propale velike ofanzive koje smo na našem frontu pokušali u cilju da probijemo neprijateljev utvrđeni oklop i da ostvarimo rešenje. Razlog je, na prvom mestu, to što se u njima obično nije raspolagalo sredstvima potrebnim da se probiju utvrđenja koja su bila toliko jaka i branjena sa toliko upornosti, a zatim, to što primenjeni postupci nisu odgovarali ni postavljenom cilju ni trenutnoj situaciji. Zbog toga su naše ofanzivne

bitke uvek ostajale na prвome činu proboga, koji je bio nepotpuno ostvaren. Štaviše, te 1917 godine, pošto Rusija nije pružila pomoć na koju se računalo, Nemci su mogli da smanje svoje snage na tome frontu i da u Francusku dovedu, ako ne organizovane velike jedinice, a ono bar najmlаde elemente iz divizija koje su ostavljene u Rusiji. Osim toga, vršene su zamene jedinica na oba fronta, čime je omogućeno da se divizije, koje su bile iscrpene našim napadima, odmore u Rusiji, ne smanjujući broj divizija koje su ostale u Francuskoj. To objašnjava zašto je teret koji su francusko-britanske armije imale da podnesu bio mnogo teži nego što se predviđalo.³⁵ Ovi utisci, koji su se podudarali sa oslabljenjem energije, prirodno su doveli do toga da se posumnja u mogućnost da se postignuti uspesi dovoljno brzo iskoriste i da se rat prenese na otvoreno polje.

Videćemo da Nemci nisu imali ovaj, unekoliko, očajnički mentalitet.

---

³⁵⁾ Engleski gubici 1917: 800.000 ljudi, od kojih 240.000 poginulih i nestalih. Francuski gubici 1917: 425.000 ljudi, od kojih 143.000 poginulih ili nestalih (ovo su najmanji francuski gubici za 5 godina rata).

ŠESTA GLAVA

1918 GODINA

PROBOJ UTVRĐENIH POLOŽAJA I VRAČANJE NA POLJSKU VOJNU

Ova poslednja godina rata prirodno se deli na dve različite faze:

— prva faza je obeležena velikim nemačkim prolećnim ofanzivama;

— druga faza je ispunjena pobedonosnom ofanzivom Saveznika.

PRVA FAZA

Prvu fazu čine velike nemačke ofanzive iz proleća 1918, usled kojih je na našem frontu ponovo nastupila poljska vojna. Nemci su, zaista, više puta izvršili ili pretrpeli probaj na Istočnom frontu, te su tako imali prilike da se bore na otvorenom polju. Prema tome, oni, sa svojim šefom Ludendorfom, čvrsto veruju u mogućnost probaja i eksploatacije uspeha. Tako, oni već krajem 1917 počinju da obučavaju svoje trupe dejstvu na otvorenom polju. »Sve misli«, piše Ludendorf, »imale su da budu skrenute sa rogovskog rata i upravljenе ka ofanzivi«. Uostalom, u Nemačkoj se verovalo da je otsada nemoguć »beli mir«, bez pobjednika i pobeđenih, i da će samo pobjeda oružjem moći da učini kraj sukobu. Podmornički rat, objavljen 1 februara 1917, koji je za 6 meseci trebao da donese odlučujuće rezultate, nije ispunio ono što je obećavao, a pridolazak američkih trupa u Francusku izgledao je otsada neizbežan. Osim toga, kao što smo već videli,

sredstva za napad postala su nadmoćnija nad sredstvima za odbranu. Najzad, usled primirja koje je zaključeno sa Rusima (20 decembra 1917), Nemci su oslobođeni svake brige na toj strani. Trebalo je, dakle, pre nego što američka pomoć dostigne puni obim, pr nuditi glavnog neprijatelja da položi oružje. Ludendorf kaže: »Situacija kod nas i kod naših saveznika i okolnosti u kojima se nalazila vojska nametali su ofanzivu koja će dovesti do brzog rešenja. Ovo je bilo ostvarljivo samo na Zapadnom frontu... Bili su potrebni ogroman materijal i mnogo trupa koje su, kao i njihove starešine, trebale da budu izvežbane za izvođenje ofanzive. Ako bi se ovi uslovi ostvarili na vreme, moglo se, pa čak je i trebalo, napadati... Znao sam da će ofanziva na Zapadu biti jedna od najtežih operacija svetske istorije«. Sem toga, on dodaje: »Napad je podizao moral trupa, a defanziva ga je slabila. Prema tome, ofanziva je bila u interesu vojske. U defanzivi ona je morala postepeno da podlegne uvek sve većoj nadmoćnosti neprijatelja u ljudstvu i materijalu. I sama vojska je imala taj osećaj.«.

Prema tome, Nemci su skoro sve svoje snage 203 od 241 divizije, nagomilali protiv Francusko-britanskog fronta. Transportima, koji su počeli već krajem 1917, dovedeno je 50 novih divizija, koje su prvih meseci 1918 Nemcima stvorile nadmoćnost nad Saveznicima od oko 30 divizija.

Ludendorf se nadao da će ostvariti probor fronta jednom ili sa više ofanziva, vođenih do krajnjih granica moći i maksimalnim sredstvima. Međutim, solidnost i dubina naših odbranbenih uređaja navele su ga na misao da svi delovi fronta nisu podjednako podesni za ofanzivu velikog obima. On, koji se »prema Rusima, Rumunima i Italijanicima pokazao kao strastan pristalica strategije, prema Francuzima i Englezima napušta strategiju i postaje rob taktike. On više ne traži osetljivu tačku neprijatelja na kojoj će ostvariti najveći strategiski uspeh, nego traži slabu tačku na kojoj će naići na najmanji taktički otpor«.¹ Uostalom, sam

¹⁾ Pukovnik Beker (Becker), *Tri predavanja o Ludendorfu kao vojskovodi*.

Ludendorf nam daje razloge koji su diktirali izbor zone za napad: »S obe strane Sen Kentena front je bio najslabije posednut... Sa taktičkog gledišta napad na centar bio je najpovoljniji; on je vodio na najslabiji neprijateljski položaj, a zemljište nije pričinjavalo teškoća... Čista strategija morala je da se povuče pred taktkom«.

Da vidimo koje će taktičke postupke on primeniti da bi ostvario brz i dubok probor.

I. — Nemačka ofanzivna doktrina. — Nov pokušaj da se izmire metodičnost i brzina. — Postupci koje su Nemci primenili u svojim velikim ofanzivama 1918 sračunati su prema onima koje su sa uspehom primenili protiv Rusa 1917, a koji se odlikuju:

- traženjem iznenađenja u pripremi,² i
- brzinom i neprekidnošću izvršenja.

1. — *Traženje iznenađenja.* — Strategiski iznenađenje traženo je, s jedne strane, manevrom (21 marta u Šampanji i Pikardiji uočeni su isti znaci da se priprema napad), a s druge strane, koncentracijom mase rezervi u jednoj centralnoj oblasti — Hirson, Mobež, koja ne može da oda prave namere.

Taktičko iznenađenje se postiže:

- vrlo brižljivim prikrivanjem priprema;
- vrlo strogom disciplinom saobraćaja;
- strogim nadzorom nad telefonskim razgovorima i prepiskom;
- tajnošću pri izdavanju zapovesti, koje mora uvek da piše oficir;
- isključivo noćnim koncentrisanjem trupa za napad;³
- izvođenjem trupa na položaj u poslednjem trenutku (izuzev za artiljeriju); i
- kratkoćom i žestinom artiljeriske pripreme, zasnovanom na tehničkoj pripremi gađanja, neutralisanju

²⁾ »U svim ofanzivnim akcijama, ostvarenje iznenađenja je od odlučujućeg značaja« (Pravilo od 1 januara 1918).

³⁾ Neke od divizija koje su učestvovali u napadu od 21 marta izvršile su i po devet noćnih marševa.

neprijateljskih snaga (pešadije i artiljerije) otrovnim zrnima i rušenju prepreka minobacačima.

2. — *Brzina i neprekidnost u izvršenju.* — Ubeđeni u to da je teška greška pustiti neprijatelja da predahne kad napad jednom otpočne, Nemci su tražili i primenjivali postupke kojima se može ubrzati i podržavati ofanzivni pritisak. »Brzo nastupanje pruža najveću zaštitu i obezbeđuje uspeh«, kaže se u pravilu od 1 januara 1918 (napad u rogovskoj vojni).

Prema tome:

a) Kad jednom otpočne pešadijski napad, on se ima nastaviti što je moguće brže i što je moguće dalje, bez zadržavanja.

b) Neprijateljski sistem artiljerije, koji čini skelet odbrane, treba da bude rastrojen prvim udarcem; u tome cilju »napad će se protegnuti do na dubinu od 8 km ili i više, i to nastupanjem iza položaja neprijateljske artiljerije« (raspis od 25. januara 1918).

c) Pošto artiljerija ne može da se premešta istom brzinom kojom se kreće pešadija, napad će se vršiti u dve faze:

— *prva faza* ili bitka na položaju, za vreme koje pešadija nastupa pod zaštitom vatrenog vala, a njen polazak u napad obezbeđuju joj odabrane trupe, *Stosstruppen* (jurišne trupe); to je uskupna operacija u kojoj je inicijativa nižih starešina svedena na najmanju meru;

— *druga faza* ili bitka u međuprostoru, koja počinje izvan granice dejstva vatrenog vala ili ako se izgubi veza između vatrenog vala i pešadije; tada vođenje borbe potpuno spada u nadležnost nižih komandanata, komandanta pukova i bataljona. Pošto više ne može pouzdano da računa na podršku artiljerije, pešadija treba da raspolaze potrebnim vatrenim sredstvima da bi, bar privremeno, mogla da dejstvuje samostalno.

d) Da bi se povoljne prilike mogle iskoristiti bez zadocnjenja, ne treba se zadržavati oko ovlađivanja jakim tačkama, nego, naprotiv, treba što je moguće brže prodirati zonama manjeg otpora, odakle će se moći osvojiti oslone tačke i mitraljeska gnezda »bočnim dejstvom i iz

pozadine» (raspis od 25 januara). To je *manevar zaokružavanja* infiltracijom, uvek isti, kako u unutrašnjosti utvrđenih položaja, tako i na otvorenom zemljишtu. Ovaj manevar nalaže izvršiocu na kome mestu treba da upotrebi svoje rezerve da bi što je moguće brže proširio i produbio stvorenu brešu.

e) Najzad, za pothranjivanje ovakvog napada treba ne samo raspolagati mnogobrojnim rezervama, nego ih još i angažovati samo u slučaju potrebe, to jest kad posustanu jedinice u prvom borbenom redu.

3. — *Upotreba velikih jedinica.* — Pod tim okolnostima bitka za proboj dobija vid niza uzastopnih napora, kojima se teži da se najpre prodre u neprijateljski utvrđeni položaj, pri čemu se daju što udaljeniji ciljevi da bi se ostvario potpuni proboj ovih organizacija i najzad prešlo na poljsku vojnu. »Prvi upad je relativno lak. Pošto napadač ima slobodu akcije, to je, bar u početku napada, moguće osigurati sadejstvo rodova vojske time što će se unapred, do najsitnijih pojedinosti, ustaliti kretanje borbe. Nemoguće je izbeći ograničavanje inicijative nižih komandanata, koje iz ovoga proističe... Uostalom, treba ostaviti odrešene ruke za spontanu saradnju« (Pravilo od 1 januara 1918).

Da bi se velike jedinice u rezervi što više štedele, *divizije prve linije* biće angažovane na uzanom frontu, čija će se širina kretati od 1.800—2.000 m (2 pešadiska puka u prvom borbenom redu, 1 pešadiski puk u divizijskoj rezervi) i vodiće borbu što je duže moguće.⁴⁾ »Shvanjanje da naše napadne divizije treba smenjivati posle jednodnevne borbe nije prihvatljivo. Naprotiv, veštim taktičkim vođenjem treba uspeti da pešadija sačuva svoju borbenu vrednost, tako da divizije budu sposobne da vode ofanzivan boj nekoliko dana uzastopce,⁵⁾ za koje

⁴⁾ U Pravilu od 1 januara 1918 kaže se: »Bolje je da jedna pešadiska divizija napada dok se potpuno ne iscrpe nego da se vrši više uzastopnih napada sa divizijama koje se smenjuju.«

⁵⁾ U toku napada od 21 marta većina pešadiskih divizija prve linije dejstvovala je po dva i tri dana, a neke čak i osam dana uzastopno.

vreme treba da ostvare znatno napredovanje« (raspis od 25 januara). Osim ovoga: »Pešadija u prednjim linijama treba da nastupa što može duže i treba da bude pojačavana iz pozadine samo ako je to absolutno potrebno« (raspis od 8 februara).

Dakle, glavna briga je da se *rezerve* angažuju što je moguće docnije, uvek u cilju da se sačuvaju raspoložive snage, i da se što dalje napred. Zbog toga je *uloga komandovanja* na bojištu ovako definisana:

a) Štedeti pešadiju.

b) Rezerve angažovati samo u povoljnem trenutku i na mestima gde uspeva napredovanje. »Preuranjeno angažovanje rezervi uvek iscrpljuje napad i dovodi do obustavljanja ofanzive pre nego što je moguće izvršenje proboja« (raspis od 25 februara).

c) Uvek očuvati ešeloniranje snaga po dubini u cilju zaštite bokova i protivstajanja protivnapadima. »Ako se ešeloniranje po dubini stalno održava, gotovo je sigurno da će protivnapadi moći da se odbiju« (Pravilo od 1 januara).

d) Za vreme borbe uvek treba ponovo obrazovati rezerve, kako bi se obezbedila neprekidnost napora. »Čim se odbije neki neprijateljski protivnapad ili napad, odmah ići u stopu za neprijateljem. Glavna briga starešina treba da bude nastojanje da se odmah ponovo nastupa i da neprijatelj uvek bude pritešnjen... Obrazovati nove rezerve prikupljanjem svih raspoloživih jedinica, koje nanovo čvrsto uzeti u ruku« (Pravilo od 1 januara).

e) Najzad, uvek obezbediti veze i pratiti tok borbe izbliza. »Mesto na kome se nalazi starešina ima veliki značaj. Svi generalštabovi treba da budu na bojištu, a generalštabovi divizija treba da budu daleko napred« (raspis od 25 januara).

4. — Upotreba raznih rodova vojske

Pešadija. — Da bi mogla da ispuni zadatak koji joj je u bici dodeljen, pešadija neće više imati samo da poseda zemljiste, nego će imati i da vodi borbu da bi sopstvenim sredstvima slomila otpor na koji će naići.

Zbog toga su njena sredstva pojačana da bi joj se omogućilo da se privremeno liši sadejstva artiljerije. Osim pušaka, teških i lakih mitraljeza, Pravilo od 1 januara 1918 predviđalo je da se »u slučaju napada velike dubine, zapregnute baterije topova i minobacača imaju stati pod komandu komandanata pešadijskih pukova«, a Dodatkom od 26 januara ustaljen je njihov broj, i to »na pešadijski puk obično se dodeljuje 1 poljska baterija iz diviziskog artiljeriskog puka i 6 lakih minobacača«.

Uostalom, pešadija će čak i u *prvoj fazi* možda imati da vodi borbu i pored podrške artiljerije. U raspisu od 8 februara kaže se: Doista, »uvek treba insistirati na činjenici da vatreni val nikad neće obrazovati jedan gusti vatreni zastor i da on pešadiju neće osloboditi potrebe da vodi blisku borbu svojim mitraljezima, puškama, bajonetima, bombama i lakinim rovovskim merzerima, kao i pratećim topovima. No vatreni val će joj olakšati ovu borbu... Sada se malo značaja pridaje podršci koju pešadija treba da dobije od vatre svog sopstvenog naoružanja, onako kako smo to radili u našim mirnodopskim manevrima sa našim sistemom nastupanja u skokovima. Pešadija ne treba da bude potpomognuta u svome nastupanju samo vatrom artiljerije koja gađa sa položaja iz duboke pozadine, vatrom pratećih baterija i lakinim rovovskim oruđima, već ona treba da se potpomaže poglavito vatrom svojih mitraljeza i ručnih oruđa«.⁶⁾

U drugoj fazi napad ne može da bude precizno regulisan; on se više ne razvija kao kakav automatski mehanizam. »Pošto se zauzmu neprijateljski položaji i artiljerija, borba dobija karakter pokretnog rata. Prestaje metodična priprema; duh pojedinačnog odlučivanja i energične intervencije dobijaju punu važnost... Goniti neprijatelja brzo i neprekidno, ne dajući mu da predahne, čak i noću. Ne sačekivati jedan drugoga, ali uvek imati pripremljenu efikasnu vatrenu zaštitu ako se nađe na nepredviđen otpor... Ako neprijatelj uspe da se zadrži na

⁶⁾ U Ludendorfovim uputima svaki čas se ponavlja potreba da se teški mitraljezi upotrebe u ofanzivi kako u toku pripreme, tako i za vreme izvršenja napada.

nekom položaju, zauzeti ga u jednom naletu neprekidno nadirući uz podršku vatre; često će biti dovoljna kratka koncentracija vatre mitraljeza, minobacača ili prateće artiljerije. Odlaganje zauzimanja ovakvih položaja zahtevaće, u najviše slučajeva, veće žrtve... Najzad, ako je neprijatelj imao vremena da pozadnje položaje posedne svežim rezervama, najpre ga treba proterati iz zone koja se nalazi ispred tih položaja, a zatim izvršiti izviđanje neprijatelja na tim novim položajima. Više komandovanje će, zatim, narediti izvršenje napada, koordinirajući upotrebu svih sredstava. Napadu ima da prethodi artiljeriska priprema. U ovome slučaju treba postupiti kao što je ranije rečeno, ali brže nego pri napadu na prvi položaj« (Pravilo od 1 januara).

U toj fazi se oseća »odlučujuća uloga starešina na svim stupnjevima i svih rodova vojske. *Napad se ne razvija automatski.* Starešine treba da izvrše svoju ulogu, koja se sastoji u komandovanju; svaki treba da razvije inicijativu« (raspis od 8 februara).

»Kao u pokretnoj vojni, tako i pri proboru niže starešine, počev od komandira čete i komandanta bataljona, čim se obrazuje artiljeriski vatreni val, imaju punu slobodu da dejstvuju i da u potpunosti iskoriste svu svoju taktičku okretnost. Rešenje će često zavisiti od dejstva starešina nižih jedinica« (raspis od 25 januara).

Eksplatacija uspeha zasnovana je, dakle, na brzini dejstva pešadije i na inicijativi nižih starešina, pa prema tome, na decentralizaciji komandovanja.

Artiljerija. — Kratkoća i žestina artiljeriske pripreme, koje treba da obezbede iznenađenje, postići će se blagodareći tehničkoj pripremi gađanja koja omogućava da se skoro potpuno ukinu korekture gađanja, a naročito blagodareći principu neutralisanja sredstava odbrane otrovnim zrnima, kojim je zamjenjen raniji princip rušenja, koji je postao neostvarljiv. Prema tome, ovo neutralisanje će se vršiti ne samo za vreme izvršenja napada, nego i, naročito, za vreme artiljeriske pripreme. Međutim, pošto dejstvo otrovnih zrna može da bude samo trenutno (nasuprot rušenju), važno je da se pešadiski na-

pad izvodi »brzo i u dubinu«. Velikim količinama otrovnih zrna gađaće se ne samo neprijateljske baterije, nego i ostali organi odbrane (pešadija, mitraljezi, minobacači), pa čak i pozadina.⁷⁾

Sistematska rušeća gađanja ostala su predviđena kao normalna pre početka bitke, a samo izuzetno na dan napada. U raspisu od 8 februara Ludendorf čak napominje da »kontrabatiranje sa tačnim osmatranjem treba da bude pojačano na svim frontovima pred početak napada«.⁸⁾

Što se tiče minobacača, čiji domet sada dostiže 2.000 m, oni će u toku pripreme napada imati zadatak da ruše žične prepreke i bitne organe odbrane, što će omogućiti da se znatna količina artiljerije osloboди za izvršenje drugih zadataka.

U pogledu trajanja pripreme napada u Pravilu od 1 januara kaže se: »Zahtevati da u trenutku kad se vrši juriš neprijateljska artiljerija bude paralizovana, a glavni organi odbranbenih uređaja uništeni, što može da bude postignuto samo višečasovnom artiljeriskom pripremom... Ne treba pribegavati višednevnoj neprekidnoj vatri«. A raspis od 8 februara dodaje: »Težnja da se postigne efekat iznenađenja ne treba da dovede do toga da se zadovolji brzim pripremama, a naročito ne treba da ima za posledicu preterano smanjenje artiljeriske pripreme... Ne treba izgubiti iz vida činjenicu da jednočasovno bombardovanje nije dovoljno za ostvarenje zadovoljavajućeg rušećeg dejstva. Najteže je ostvariti dovoljno rušenje na položajima na zadnjem nagibu (naročito žičnih prepreka)«. U raspisu od 16 februara smatra se da gađanje neprija-

⁷⁾ »Potpuno uništenje branioca obično je za artiljeriju neostvarljiv zadatak. Zbog toga moralno dejstvo na branioce ima isto toliko, pa čak i više značaja nego rušenje« (Pravilo za vođenje borbe artiljerije 1917).

Gađanja na osetljive tačke pozadnjih uređaja »vrlo su važna usled osetnih poremećaja koje mogu da proizvedu u opštem vođenju borbe« (Pravilo od 1 januara).

⁸⁾ 1 avgusta Ludendorf će još jednom ukazati na veliki značaj kontrabatiranja, što je ustanovio na svoju štetu: »Za mesec dana«, piše on, »neprijateljskom vatrom potpuno je uništeno oko 13% artiljeriskih oruđa angažovanih u bici. Ovaj broj jasno ilustruje važnost pažljivog kontrabatiranja.«

teljske artiljerije treba da traje 2 časa, a toliko isto i gađanje pešadiskih položaja. Počeće se koncentracijom celokupne artiljerije na neprijateljsku artiljeriju; ova gađanja obično će početi noću da se pešadija ne bi suviše dugo zadržavala na svojim polaznim položajima.

U prvoj fazi vatreni val »ima da obrazuje što veći broj baterija«, a njegova brzina pomeranja treba da bude regulisana »tako da se kretanje napadne pešadije vrši bez zastoja«. Na taj način, baterije svih kalibara učestvovave u obrazovanju vatrenog vala, koji ima da bude dvostruk, tako što će merzeri i teška oruđa sa krivim putanjama dejstvovati ispred poljske artiljerije. Minobacači će učestvovati u granicama svog dometa. Što se tiče gustine vatrenog vala, Ludendorf u svome raspisu od 16 februara piše: »Stekao sam ubedjenje da vatreni val vršen sa manjom municijom na širini fronta od 70—80 m po poljskoj bateriji (od 4 oruđa) daje dobar rezultat«. Predviđena je upotreba dimnih granata, kad je povoljan vetar, kao i granata sa plavim krstom (kijavci).

Što se tiče kretanja vatrenog vala, Dodatak od 26 januara predviđa dva slučaja: »on se pomera ili šematički ili pokušavajući da se njegovo kretanje zadrži u ruci pomoću optičkih signala«. Ludendorf prepostavlja ovaj drugi postupak: »Doista, pešadija ne treba da bude vezana za vatreni val, jer bi inače njen polet u napadu mogao da bude slomljen iza ovog krutog vatrenog zastora«. Prema tome, vatreni val će se kretati prema unapred ustaljenom planu* osim ako se artiljerija u toku gađanja ne obavesti o izmenama pomoću svetlećih signala »jednostavnih i u ograničenom broju«. No on ne krije teškoće ovoga: »Sve zavisi od osmatranja i od brzog prenošenja signala i naređenja, te će retko biti moguće da se pouzda jedino u to«.⁹

U drugoj fazi, kaže se u Pravilu od 1 januara, »pešadija ne sme da bude nijednoga trenutka lišena moćne

*) Taj plan je tabelarni pregled u kome je tačno u minuti predviđeno pomeranje vatrenog vala. — Prim. prev.

9) Ustaljeno je, međutim, da ako pešadija ne uspe u napadu, ona treba da se povuče, da izbaci signalnu raketu, tako da se odmah ponovo otpočne bombardovanje položaja koji treba zauzeti.

podrške artiljerije». A u Pravilu za vođenje borbe artiljerije od 1917 rečeno je još i ovo: »To je najvažniji i najteži zadatak za artiljeriju za vreme proboga fronta. Artiljerija koja je vršila pripremu prvog proboga može se za ovo samo delom upotrebiti. Treba imati drugu moćnu i pokretnu artiljeriju«. Doista, artiljerija se tada deli na tri dela:

- artiljeriju za praćenje pešadije, koja se sa njom kreće;
- baterije određene da promene položaj i da uzmu učešća u pokretu unapred sa napadnom masom;¹⁰
- baterije koje ostaju na položaju, od kojih najistaknutije imaju da štite promenu položaja prethodnih.

Najzad, *organizacija komandovanja* u artiljeriji, koja je pretrpela znatne izmene, stavljen je prvi put na probu u napadu kod Rige (1 septembra 1917). Dok se uvek smatralo da artiljeriska borba spada u zadatak diviziskih artiljerija, koje se za tu svrhu pojačavaju, nju sada vodi jedan naročito određeni starešina, obično komandant artiljerije u korpusu, koji raspolaže najvećim delom baterija dugačkih topova. Dakle, vidi se da su, ukoliko se tiče kontrabatiranja, Nemci malo-pomalo došli na to da potpuno prihvate našu metodu.

Avijacija. — Nemačka avijacija, koja je u odnosu na savezničku bila nesumnjivo slabija, težila je da postigne nadmoćnost u vazduhu samo za vreme napada, da bi obezbedila izvršenje zadataka avionima koji su dejstvovali neposredno za račun pešadije, koji su leteli vrlo nisko sa zadatkom da održavaju vezu i učestvuju u borbi mitraljiranjem neprijateljske pešadije. U tome cilju su jake patrole (6—20 aparata) krstarile vazduhom i primoravale neprijateljske avione, ukoliko nisu bili u jakim formacijama, da se uklone.

¹⁰⁾ 21 marta artiljerija je imala da otpočne promenu položaja pola časa po početku napada; u docnjim ofanzivama ona se premeštala u razmacima od jednoga i po do tri časa posle početka napada.

Daljna izviđanja imali su da vrše pojedinačni avioni koji su leteli na vrlo velikoj visini, dok su noćna bombardovanja pozadine poverena celim eskadrilama.

Treba uočiti da nijedno Ludendorfovo pravilo ni uputstvo za izvođenje ofanzive ne govori o konjici, o rodu vojske koji treba da iskoristi uspeh posle izvršenog proba fronta.

Vidi se da smo daleko od sistema napada sa ograničenim ciljem koji preporučuje Uput od 31. oktobra 1917., a od koga se nemačka doktrina razlikuje u sledećim tačkama:

a) Traži se potpunije iznenađenje (prvi uslov uspeha) primenom svih postupaka kojima se mogu osigurati tajnost priprema i smanjenje trajanja artiljeriske pripreme (poglavito neutralisanjem sredstava odbrane, pre nego njihovim uništenjem).

b) Što potpunije iskorишćenje efekta iznenađenja brzinom i neprekidnošću u izvršenju (drugi uslov uspeha), što se postiže:

— pojačavanjem vatrenih sredstava pešadije, tako da ona, bar privremeno, može da vodi borbu bez sadejstva artiljerije;

— zahtevanjem od artiljerije da uvek bude u mogućnosti, bar jednim delom, da potpomaže pešadiju za vreme njenog nastupanja.

To su postupci koje je Ludendorf usvojio da bi izmio potrebu za metodičnošću i brzinom, što je bio najdelikatniji problem, a koji je on težio da reši *oslobođenjem pešadije tutorstva artiljerije*. Time je pešadija nanovo primila najvažniju ulogu u bici, koju je poziciska vojna težila da joj oduzme.

II. — Primena ofanzivne doktrine u velikim nemačkim prolećnim ofanzivama 1918.

1. — Nemačka ofanziva od 21. marta u Pikardiji nesumnjivo je najobimnija operacija koja je izvedena od početka rata. Ona je vršena na frontu od oko 70 km, između Skarpe i Oaze, sa 73 divizije, od kojih je 15 divizija bilo na položaju, a 42 divizije u prvoj liniji. Na

ovome frontu koncentrisano je noćnim marševima 50 divizija za 7 dana. Artiljeriska priprema trajala je 5 časova, od kojih 2 časa protiv neprijateljskih baterija. Nju je vršila mnogobrojna artiljerija (prosečno 12 poljskih i 11 baterija teške artiljerije na kilometar fronta) obrazujući gustinu od 1 oruđa na 10 m fronta.

Napad je upravljen jedino na engleski front do tačke na kojoj se on spaja sa francuskim armijama. Na tome mestu, gde je 5 britanska armija (Gof) napadnuta tri puta jačim snagama na 20 km fronta, izvršen je probor. Počev od 24 marta najhitnije pristižu prve francuske divizije iz rezerve da zatvore brešu i uspostave vezu sa engleskim desnim krilom. Da je u tome trenutku masa neprijateljske konjice ubaćena u nezaštićen prostor, verovatno je da bi bitka uzela sasvim drugi obrt. Međutim, usled našeg otpora koji je sve više rastao, neprijateljsko nastupanje se malo-pomalo zaustavlja. Počev od 30 marta u bici nastaje zastoj, a kada se ona 4 aprila južno od Mondidjea ponovo rasplamtelja, bilo je suviše dockan. Pozadi toga džepa od 50 km dubine obrazovan je nov front.

Tada Ludendorf obustavlja ofanzivu u Pikardiji i 9 aprila otpočinje ofanzivu u Flandriji, najpre između kanala La Base (La Bassée) i Armantijera (Armentières) — na frontu od 15 km, zatim kod Ipra (Ypres), sa 9 divizija u prvoj liniji, a potom dovodi još 5 novih (artiljeriska priprema traje 2 časa). Posle znatnih uspeha, koji, kako je izgledalo, otvaraju put za Kale, Nemci su 25 aprila i ovde zaustavljeni upornim otporom Francuza na Mon Kemelu (Mont Kemmel). Džep koji je načinjen bio je dubok oko 12 km.

Postavlja se pitanje: kako Nemci sa tolikim sredstvima nisu uspeli da još u početku smrve snage koje su im bile protivstavljene i koje su do prvih dana aprila na frontu napada sigurno bile upola slabije od njihovih?

Jedan od najvažnijih razloga jeste nedostatak rezervi i pored znatne brojne nadmoćnosti. Za pothranjivanje napada od 21 marta moralo se za prvih 6 dana upotrebiti svih 73 raspoložive divizije, a potom, u toku sledeća 4 dana, angažovati još 10 novih, a od 1 do 8 aprila još i

drugih 9 divizija — svega 92 pešadiske divizije. Odmah posle toga, za napad u Flandriji trebalo je još 38 diviziјa. Snage koje su angažovane u prvom mesecu ofanzive do stigle su 130 pešadijskih divizija, od kojih je 31 divizija dva puta vršila napad, što znači da je bilo 161 angažovanje divizija. Pošto broj nemačkih divizija na Zapadnom frontu nije prelazio 207 divizija, vidi se da je u prvoj ofanzivi učestvovalo $\frac{2}{3}$ snaga, pa ipak je neprijatelj uvek bio u stanju da se odupre. Znači da konačni neuspeh ofanzive od 21 marta i 9 aprila treba pripisati mnogo više iscrpenosti rezervi nego ma kome drugom razlogu. Pod tim okolnostima nije preterano reći da za izvršenje proboga i njegovo potpuno iskorишћenje treba raspolagati vrlo jakim rezervama. Osim toga, one su neophodne zbog postepenog širenja početnog napadnog fronta koji obrazuje džep do trenutka definitivnog proboga.¹¹⁾

Drugi razlog konačnog neuspeha treba tražiti *u maloj brzini napredovanja*, što nam je uvek omogućavalo da u ugrožene oblasti dovedemo snage potrebne za pariranje opasnosti. Ako se posmatra napredovanje na glavnom pravcu napada Sen-Knten—Mondidije (ofanziva od 21 marta), brzina napredovanja bila je:

- 21 marta: predviđeno napredovanje 8 km, ostvareno 5 km; borba u unutrašnjosti utvrđenih položaja;
- 22 marta: predviđeno napredovanje 12 km, ostvareno 5 km; borba u unutrašnjosti utvrđenih položaja;
- 23 marta: predviđeno napredovanje 20 km, ostvareno 16 km; izbijanje na otvoreno zemljište;
- 24 marta: stvarno napredovanje 6 km; dodir sa prvim francuskim divizijama;
- 25 marta: napredovanje 10 km;
- 26 marta: napredovanje 8 km;
- 27 marta: napredovanje 6 km;
- 28 marta: napredovanje 4 km; početak ozbiljnog francuskog otpora;
- 29 marta: napredovanje 1 km; i
- 30 marta: napredovanje 3 km.

¹¹⁾ Broj divizija u prvoj liniji na frontu napada popeo se od 42 divizije 21 marta na oko 70 divizija prvih dana aprila.

Ustvari, čim nemačkoj pešadiji više ne prethodi vatreni val, ona nastupa sa krajnjom obazrivošću i suviše lako dozvoljava da je zaustavi i najmanji otpor, a naročito mitraljeska gnezda. Ludendorf to odmah uočava, te u *nizu raspisa¹²* nanovo precizira izvesne odredbe doctrine.

On najpre konstatuje da uspeh, više nego ikad, zavisi od brzine i energije u izvršenju, od inicijative pešaka u borbi koju ima da vodi iza prvih linija.

On nanovo naglašava da se bitka sastoji iz dve potpuno različite faze: metodičnog napada na utvrđene položaje, koji zahteva brižljivu pripremu i koji regulišu više komande, a zatim dolazi »produženje napada na neprijatelja koji još nije poseo neprekidan front, u kome ne treba vršiti dugotrajne pripreme, kako se neprijatelju ne bi dalo vremena da se pribere. Tada uspeh mnogo manje zavisi od intervencije više komande nego od okretnosti i odlučnosti potčinjenih starešina, koje brzim dejstvom treba da preduhitre protivnika« (raspis od 17 aprila).

Najzad, on preporučuje da pešadiju treba obučiti kako da zauzme mitraljeska gnezda¹³ korišćenjem svih vatrenih sredstava koja joj stoje na raspoloženju. Pošto su baterije pridate pešadiskim pukovima često suviše dockan dejstvovale za račun čelnih bataljona, to Ludendorf predviđa da im se eventualno pridaju po jedan divizion poljske artiljerije, pa čak i deo teške artiljerije. Na taj način svaki čelni bataljon moći će da raspolaže po jednim vodom artiljerije, što komandanta puka neće sprečavati da izrazi svoj uticaj u slučaju da se nađe na lokalalan otpor. Tako je borba u međuprostoru, koja se sa-

¹²⁾ Raspisi od 30 marta, 1 i 17 aprila, 13 i 15 maja 1918.

¹³⁾ »U toku naše ofanzive glavni otpor je dolazio od mitraljeskih gnezda raspoređenih po dubini. Potpuno uništenje ovih mitraljeskih gnezda nije bilo ostvareno, a ne može se ni pretpostaviti da je ostvarljivo artiljeriskim bombardovanjem koje pretodi napadu, čak i kada traje dugo vremena. Moramo se zadowoljiti neutralisanjem najvećeg mogućeg broja mitraljeskih gnezda vatrom teške artiljerije i bombardovanjem gasnim zrnima sa plavim krstom« (raspis od 30 marta).

stoji iz delimičnih sukoba,¹⁴ dovela do obrazovanja *mešovitog bataljona* u jedinom cilju da se olakša prodiranje pešadije, da se ubrza njen kretanje, da bi se probor ostvario za najkraće vreme.

S druge strane, Ludendorf ukazuje na taktiku vatre koju treba primeniti da bi se mitraljeska gnezda učutkala, umesto što se teži da se ona zauzmu na bajonet, i dodaje: »Zahtevam da se preduzme potrebno da se sa ovim metodom rada što pre upoznaju sve jedinice. Apсолutno se mora iskoreniti ideja da se uspeh može izboriti masama. Time se samo nepotrebno povećavaju gubici. *Ono što je odlučujuće, to nije broj nego vatra*.¹⁵

Ofanzivama od 21 marta i 9 aprila obrazovana su dva džepa koje će Nemci moći pokušati da iskoriste da bi ih spojili. Oni su mislili da je Engleska armija potpuno iskrvavila. Ustvari, ona je izgubila 300.000 ljudi, 1.000 topova i 4.000 mitraljeza. Od njenih 60 divizija 53 su bile angažovane, od kojih 25 više puta. 9 divizija je pretstavljalo samo kadrove. Sa svoje strane, Francuska armija morala je da uvede u bitku polovinu svojih divizija. Ona je proširila svoj front za 125 km, što joj je otežalo situaciju. Najzad, i moral naroda Antante bio je sigurno pogoden.

Međutim, zajednička opasnost naterala je Saveznike da učine prvi korak ka jedinstvu komandovanja. 26 marta, na sastanku u Dulansu (Doullens), generalu Fošu stav-

¹⁴⁾ »Privremeno dodeljivanje artiljeriskih jedinica pešadijskim pukovima pokazalo se potrebnim, jer po upadu u jedan metodički branjen položaj, opšti napad se raščlanjava na *delimične borbe* koje vode pešadijski pukovi prednje linije. Rukovođenje delimičnom borbom spada u nadležnost komandanta pešadijskog puča u okviru divizije i po instrukcijama komandanta divizije. Za to su mu potrebni podrška artiljerije i pravo da neposredno naređuje artiljeriskim jedinicama koje imaju taj zadatak, koje, prema tome, treba da budu stavljene pod njegovu komandu (uvek iste jedinice, kad god je to moguće)« (raspis od 15. maja).

¹⁵⁾ Najzad, drugi razlog nemačkog neuspeha, koji ne ulazi u okvir ove studije, leži u vrednosti braniočevih trupa, hrabrih i energično vođenih, koje su pokazale nepokolebljivo uporstvo kad nisu bile preplavljene napadačevim talasima (Bingova 3 armija kod Arasa i francuske jedinice južno od Mondidijea).

ljenje je u zadatku da koordinira akciju savezničkih armija na našem frontu. Otada će se defanzivna bitka voditi prema ovim vrlo jednostavnim idejama:

- ne upustiti više ni pedalj zemljišta;
- pre svega ostati u tesnoj vezi sa Englezima;
- obrazovati rezerve (7 aprila one već dostižu 12 divizija);
- pripremiti protivofanzivu.

Najzad, 14 aprila general Foš efektivno prima komandu nad savezničkim armijama. U svakom slučaju, ove prve ofanzive vrlo ozbiljno su iscrple Nemačku vojsku. Gubici su teški i divizije više ne mogu da budu potpuno popunjene. U svakome slučaju, treba sačekati da se one odmore i popune pre nego što se pokuša novi napor, no za ovo je potrebno mesec dana vremena, koje će Saveznici, a naročito Englezi, iskoristiti da se reorganizuju.

2. — General Foš je već pripremao protivofanzivu da degažira železničku prugu Amijen—Pariz, kada ga je preduhitrio nemački napad od 27 maja na Eni. Ludendorf je, veran svojim načelima, izabrao front kod Šmen de Dama, koji je bio slabo posednut već zamorenim divizijama, da tamo izvrši nov udar. Umesto da ponovo napada Englesku armiju i da pokuša da sa njome svrši, on je pretpostavio da prethodno privuče francuske rezerve ka jugu i da ih iscrpe. Doista, masa francuskih armija bila je u tom trenutku koncentrisana na severu, gde su mnogi znaci pretskazivali jednu novu ofanzivu.¹⁶ Na 60 km, koliko je taj front bio širok, bilo je samo 7 divizija u prvoj i 4 divizije u drugoj liniji.¹⁷ Međutim, manje pouzdan u to da će izvršiti proboj nego što je bio 21 marta, neprijatelj je sebi odredio ciljeve koje ima da dostigne, a koje je obeležavala opšta linija: Rems—visovi južno od Vele—Soason. Odmah posle ove ofanzive otpoćeće druga severno od Ene u pravcu Kompijkenja.

¹⁶⁾ Od 103 francuske pešadijske divizije, 65 se nalazilo na frontu, od kojih 26 (40%) severno od Oaze. Od 38 divizija u rezervi, 12 ($\frac{1}{3}$) se nalazilo pozadi Engleza.

¹⁷⁾ Na taj način, 7 divizija u prvoj liniji nalazilo se razvijeno na ogromnim frontovima, koji su se kretali od 6—12 km.

Koncentracijom, koja je počela 19 maja, stavljeno je u pokret 30 divizija, opet noćnim marševima (osim 6 divizija, koje su prevezene železnicom). Da bi se sigurnije ostvarilo iznenadenje, artiljeriska priprema ima da traje samo 2 časa i 40 minuta i vršiće se isključivo noću (od 1—3.40 časova). Zbog toga je razvijena velika masa artiljerije, oko 4.000 oruđa, što znači jedno oruđe na 7 m fronta na delu na kome je ostvarena najveća gustina. Udarnu masu obrazovale su 42 pešadijske divizije, od kojih 20 u prvoj liniji, te je branilac, koga su napadale pet puta jače snage, bio doslovno preplavljen.

27 maja uveče, napad, koji je napredovao 15—25 km, dostigao je r. Velu (Vesle), a sutradan je zaustavljen na visovima južno od reke, koji su činili napadni cilj. Pred tim neočekivanim uspehom, Vrhovna komanda naređuje da se nastupanje nastavi ka jugozapadu i jugu i da se izbjije na Marnu. Da je u tome trenutku (kao i 24 marta) jedna konjička masa ubaćena u otvorenu brešu, ona bi mogla da ostvari ogromne rezultate. Pokret je nastavljen 29 izjutra i Marna je dostignuta 30 maja. No na krilima su rezultati bili manje sjajni: Soason je s mukom zauzet 29 maja, a Rems se odupro svim napadima. Tako se kod Šato-Tijerija (Château-Thierry) obrazovao džep, koji i pored svih napora nije mogao da bude proširen.¹⁸⁾ 4 juna utrošeno je svih 42 divizije; više nije ništa ostalo za iskorisćenje ovoga prodora od 50 km. Ofanziva na Eni može se smatrati završenom.

Saveznička Vrhovna komanda morala je da angažuje u bici sve konjičke i 30 francuskih pešadijskih divizija, ne računajući 2 američke i 1 britansku pešadijsku diviziju. Situacija je bila kritična, jer su rezerve bile skoro iscrpene.

Međutim, Ludendorf će da otpočne ofanzivu koju je predviđao na desnoj obali Oaze, ali je potrebno vremena da se privede veći deo artiljerije koji je već 27 maja dejstvovao na Eni. Zbog toga je dan napada, koji je prvo-

¹⁸⁾ Prvih dana juna, da bi se popunio džep, povećan je broj pešadijskih divizija u prvoj liniji od 18, koliko ih je bilo na polaznoj osnovici, na 34 divizije.

bitno bio ustaljen za 7 juni, odgođen za 9 juni. Osim toga, pripreme ovoga puta nisu izmakle oštroj pažnji Francuza. Iznenadenje neće biti ostvareno i gubici će biti teški. Artiljeriska priprema, koja je i ovoga puta vršena noću, trajala je 4 časa i 20 minuta (od 0—4.20 časova), a izvršila je isto tako moćna masa kao i 27 maja.¹⁹ Napad pešadije, koji izvodi 19 pešadijskih divizija, od kojih je 13 u prvoj liniji, izvršen je na desnoj obali Oaze na frontu od 35 km. Francuzi brane ovaj front sa nešto malo više od 7 divizija u prvoj i 4 divizije u drugoj liniji. Prvoga dana napad napreduje 8 km na centru, dok je na krilima napredovanje vrlo sporo. 10 juna napad napreduje još nešto malo, ali 11 juna iznenada je izvršen protivudar u njegov desni bok, koji je u toku 24 časa improvizovan sa 4 divizije (poslednje sveže trupe koje su nam ostale), koje potpomažu 163 srednja tenka. Iznenadenje je potpuno i nemačka ofanziva se zaustavlja 15 juna, posle nekoliko bezuspešnih pokušaja. Protiv neprijateljskih 19 divizija Francuzi su suprotstavili jedva 15 divizija, koje su bile dovoljne da zaustave napad, no ovoga puta njihove rezerve su iscrpene. Da su Nemci ubrzo posle 15 juna mogli da otpočnu veliku ofanzivu koju su otpočeli tek posle mesec dana »niko nije u stanju da kaže šta bi se desilo« (general Bia).

Nemačka ofanzivna metoda, koja je bila izvrsno primjena 27 maja, a koju su favorizirale i okolnosti, dala je puno zadovoljenje. Međutim, Ludendorf je osetio potrebu da jednim novim *raspisom* od 9 juna potseti na njena načela, a naročito na smelost i energiju, koje pešadija treba da razvije: »Uopšte uzev, preterana smelost manje je štetna od preterane obazrivosti. Samo energičnim nadiranjem, koje ne koče nikakvi obziri, mogu se ostvariti veliki uspesi. Zbog toga ne treba određivati suviše usko ograničene ciljeve niti se treba bojažljivo osvrtati na susede. Dužnost je viših komandanata da se iz pozadine brinu o bezbednosti bokova... Čim se ostvari

¹⁹⁾ Najveći deo nemačkih baterija postavljen je na položaj u toku poslednje dve noći i bio je jako istaknut unapred, u zoni od 1.000 m od polaznih rovova.

prvi proboj, pešadiski pukovi treba da nastupaju boreći se nezavisno. U tome cilju oni će neposredno raspolagati lakom, pa čak i teškom dopunskom artiljerijom, pored svoje prateće artiljerije...²⁰ Polet pešadije, njena marševska sposobnost, njena izdržljivost i duh požrtvovanja, naročito kod oficira, uvek su prvi uslov za velike uspehe. Energična nasrtljivost samo jednoga komandanta bataljona ili komandira čete može da primora neprijatelja da popusti na širokom frontu ili da nastavi da se povlači«.²¹

Pa ipak, Ludendorf, očigledno uz nemiren usled opananja efektiva, insistira na potrebi da se pešadija više štedi: »Ako se pešadiski napad izvodi razređenim rasporedom koji odgovara napadu koji se izvodi mitraljezima uz podršku prateće artiljerije, itd... ona će uvek imati dovoljnu ofanzivnu snagu; veća gustina rasporeda samo će uvećati gubitke. Jači otpor pre se lomi pojačavanjem artiljerije nego pojačavanjem pešadije... Nova taktička obuka naše pešadije (manje streljačkih strojeva i masovnih napada, više napadati mitraljezima u grupama potpomognutim vatrom iz pušaka, lakih i teških mitraljeza, lakih i teških minobacača, i pratećim oruđima) daje joj sigurnu nadmoćnost nad neprijateljem. Sa njom smo postizali uspehe i izbegli gubitke«. S druge strane, »osnovno načelo da rezerve treba angažovati tamo где napredovanje uspeva, mora se uzeti u ozbiljnije razmatranje«.

Najzad, Ludendorf nagoveštava da se više ne teži toliko ostvarenju probaja koliko tome da se neprijatelju nanesu teški gubici: »Cilj napada je postignut kada se neprijatelju nanesu znatno teži gubici od onih koje smo mi pretrpeli... Mi skoro nikad ne računamo na dobitak u zemljištu po svaku cenu. Treba da tučemo neprijatelja,

²⁰⁾ U to vreme svaka mitraljeska četa imala je 12 mitraljeza, a svaki pešadiski puk 72 laka mitraljeza i 12 lakih minobacača. Medutim, manjak u ljudstvu, koji su prouzrokovale prethodne ofanzive, nije mogao da bude popunjeno (80 boraca u četi umesto 120, koliko ih je bilo 21 marta).

²¹⁾ U svome raspisu od 13 juna Ludendorf dodaje: »Garancija za uspeh počiva samo na valjanosti komandovanja i na ofanzivnom duhu pešadije«.

a da se sami sačuvamo. Posle jedne ofanzive mi uvek suviše težimo da napadamo osrednjim sredstvima i da vodimo borbe za dobitak u zemljištu, koji je bez ikakve vrednosti u odnosu na opštu situaciju«.

Što se tiče artiljerije, u raspisima od 13 i 16 juna naročito se udara glasom na ovo:

— Uništavajuća nadmoćnost artiljerije mora se najbrže ostvariti njenim uskupnim dejstvom.

— Ne treba isturati unapred više artiljerije nego što se može snabdevati. Načelno, divizije u prvoj liniji poveće u početku sa sobom samo svoju organsku artiljeriju. Ostatak artiljerije obrazovaće rezervu iz koje će nekoliko baterija, na raspoloženju komandanta korpusa, postepeno pojačavati diviziske artiljerije.²²

3. — Nemačka vojska je tek polovinom jula nanovo bila spremna za napad. Od njenih 207 pešadijskih divizija, 81 se nalazi u rezervi, no polovina od njih je nepotpuno popunjena. U međuvremenu, 21 juna, kancelar fon Kilmann (von Kühlmann) izjavio je da se »rat više ne može rešiti na bojnom polju«. Tada Ludendorf, koji je još bio kolebljiv, pogoden ovom senzacionalnom izjavom, donosi odluku da sve stavi na kocku. Pošto džep kod Šato-Tijerija nije mogao da bude proširen ka zapadu, on treba da bude proširen ka istoku jednom velikom ofanzivom s obe strane Remsa, u pravcu Šalona i Eperneja, na frontu od 90 km. Ako ovaj napad uspe, pokušaće se nov napor u Flandriji. No Francuzi očekuju ovaj napad još od 1 jula i preduzeli su mere da ga pariraju. U Šampanji, istočno od Remsa, pošto je front bio odavno utvrđen, organizovana je zona pretstraža, a odbrana se ima vršiti samo na međupoložaju (4 armija). Pošto utvrđenja zapadno od Remsa nisu imala dubine, odbrana se ima vršiti na mestu (5 i 6 armija). Napad očekuju 70 pešadijskih divizija, od kojih jedna trećina (27 divizija) obrazuje masu

²²⁾ Ustvari, pošto je pomeranje artiljerije unapred moglo da bude samo postepeno, oruđa velikog kalibra morala su samim tim da ostanu pozadi. Zbog toga se dejstvo merzera 210 mm osetilo tek 2—3 dana posle stabilizacije koja je nastupila za ofanzivama od 21 marta i 27 maja.

koja je predviđena da u datom trenutku izvrši snažnu protivofanzivu.

15 jula u 4.15 časova, posle artiljeriske pripreme od 3 časa i 20 minuta, u Šampanji počinje napad na frontu od 90 km koji izvode 63 pešadijske divizije. Samo na frontu naše 4 armije (42 km), 50 divizija, od kojih 26 u prvoj liniji, napadaju na položaje koje brane samo 13 divizija, od kojih 8 u prvoj liniji, no koje su, istina, potpomognute snažnom artiljerijom.²³⁾

Posle mnogobrojnih lokalnih borbi u kojima je pešadija razjedinjena, zauzet je pretstražni položaj, no medupoložaj, na koji je napad otpočeo između 7 i 8 časova, nije ni načet i pored toga što je izvršeno sedam uzaustopnih napada. Napad je obustavljen u podne. On je pretrpeo potpun neuspeh.

Na frontu na Marni operacija je otpočela prelazom preko reke na frontu od 22 km sa 13 divizija, od kojih 8 u prvoj liniji. Prelaz preko Marne i postavljanje mostova (3 časa) otpočelo je za vreme artiljeriske pripreme koja je vršena od 1.10 časova do 4.50 časova (traje 3 časa i 40 minuta) kako bi se pešadiji omogućilo da zauzme polazne položaje za napad koji su se nalazili nešto južnije od reke. Napad sa polaznih položaja počinje u 4.50 časova, no napreduje samo na centru, i to vrlo teško, protiv 9 pešadijskih divizija naše 6 armije, od kojih su $5\frac{1}{2}$ u prvoj liniji. 15 jula uveče napredovalo se samo 5 km na frontu od 15 km, a artiljerija nije mogla da pređe preko mostova koje su naša artiljerija i avijacija stalno bombardovale.

Međutim, između Remsa i Marne, na frontu naše 5 armije, napredovalo se nešto više, oko 10 km, i neprijatelj je uspeo da prodre u Remsku Goru (Montagne de Reims) u pravcu Eperneja. Ali 16-og i 17-og neprijatelj je zadržan i na tome delu fronta, dok situacija divizija koje su prešle Marnu postaje sve kritičnija.

To je trenutak koji je general Foš izabrao da otpočne svoju *protivofanzivu* od 18 jula u neprijateljski desni bok

²³⁾ 1.500 topova 75 mm i 1.200 oruđa teške artiljerije, tj. 1 oruđe na 17 m fronta.

između Ene i Beloaa (Belloy), na frontu od 40 km. Severno odatle 10 armija (Manžen) raspolaže sa 18 pešadiskih divizija, 470 baterija, 244 srednja i 225 laka tenka, a južno 6 armija (Degut) raspolaže sa 9 pešadiskih divizija, 230 baterija, 48 srednjih i 225 lakih tenkova.²⁴ 10 armija prelazi u napad u 4.35 časova bez ikakve artiljeriske pripreme, a 6 armija posle pripreme od $1\frac{1}{2}$ časa. Nemci, koji posle 15 jula nisu više verovali u mogućnost protivofanzive, potpuno su iznenađeni i odbačeni 8 km na frontu od 20 km. Ludendorf se 5 dana bori da vaspostavi situaciju, no bez uspeha, utoliko pre što i 5 armija Berteloa (Berthelot) počinje da ugrožava levi bok džepa. On zbog toga naređuje da se noću 19/20 jula izvrši povlačenje preko Marne, a zatim da se evakuiše džep do Vele. U isto vreme on je prinuđen da odustane i od napada u Flandrij. Inicijativa u operacijama prešla je u ruke Saveznika i oni je više nikako nisu upustili.

Lekcija je bila ozbiljna, te Ludendorf nastoji da iz nje izvuče pouke za budućnost, jer on ne napušta misao o ofanzivi koja jedino može da spase Nemačku. U svome *raspisu od 22 jula* on konstatiše da je propisani »napadni postupak dobar ako se neprijatelj ne povuče blogovremeno«. Ali, ako neprijatelj sačeka napad sa pešadijom i artiljerijom jako ešeloniranom po dubini i napusti prednju zonu od nekoliko kilometara, treba imati više gipkosti u izvođenju napada kako bi se on mogao prilagoditi postupcima neprijatelja: »Ako se unapred ustale sve pojedinosti za više časova rada, onda sistem ubrzo neće funkcionišati... Tada niže starešine, ispod ešelona divizije, treba da rade po sopstvenom nahođenju.«

Prema tome, poboljšanje ofanzivnih postupaka treba izvršiti u sledećem:

a) »Ukoliko je manji broj ciljeva, utoliko trajanje *kontrabatiranja* pre angažovanja pešadije može da bude

²⁴⁾ 10 armija: front 18 km, 864 poljska topa, 709 teških oruđa; gustina: 1 oruđe na 11,40 m fronta.

6 armija: front 26 km, 448 poljskih topova, 482 oruđa teške artiljerije; gustina: 1 oruđe na 28 m fronta.

Treba uočiti da su frontovi otskora bili stabilizovani, da su prepreke bile slabe i da su naši tenkovi bili dovoljnji da ih poruše.

kraće. Oruđa u zasedi i pokretna oruđa ne treba da nas obmanu. To što su pod stalnom vatrom držana oruđa koja nisu postojala, kao 15 jula, nije imalo nikakve vrednosti. Međutim, posle angažovanja pešadije, kontrabatiranje treba nastaviti i pojačati«. U tome cilju izvesne baterije treba jako istaći i povezati ih sa svima mogućim osmatračkim organima, a potčinjeni artiljeriski komandanti vršiće prema svome nahođenju kontrabatiranje u svojoj zoni gađanja. »Može se očekivati da će neprijateljska artiljerija, na ovaj način tučena sa relativno slabim sredstvima, biti neutralisana na dubini od 7—10 km bar u tolikoj meri da ne bude u stanju da istavi nikakvu neprolaznu prepreku kretanju pešadije, a naročito kretanju pratećih oruđa«.

b) U borbi *artiljerije protiv pešadije* »nekorisno je dugo bombardovati slabo branjene položaje u istaknutoj zoni... Treba samo ostvariti relativno slabo, delimično rušenje, ali i paralizati neprijatelja, i iskoristiti ovaj rezultat dejstvom pešadije neposredno za tim«. U tome cilju treba:

- skratiti artiljerisku pripremu koja prethodi vatrenom valu i kojom se obično tuku prve linije i slabo branjene zone, a za ovo je dovoljno dejstvo minobacača;

- produžiti bombardovanje pozadnjih, jako branjenih linija i zona, koje treba neposredno da prethodi pešadiskom napadu;

- najzad, vatreni val ne kretati u suviše krutim skokovima i više ga prilagoditi zemljištu i linijama otpora na kojima on treba da izvrši pravu pripremu napada. Da bi se to ostvarilo, potrebno je »izvršenje vatrenog vala bar delimično potčiniti pešadiji«, no Ludendorf, svestan teškoća ovoga sistema, dodaje: »Iako se na ovaj način uspeh može ostvariti samo u izvesnim slučajevima, taj pokušaj vredi truda. Prema tome, ni u kome slučaju ne treba načelno odbaciti mogućnost da se pomeranje vatrenog vala uspori ili ubrza signalima ili naređenjima. Naprotiv, ovo treba uvek predvideti u planu... Uostalom, vatreni val koji je ustaljen isključivo po planu posle

3—4 km obično beži daleko ispred pešadije ili je koči²⁵. Treba se truditi da preko ovoga otstojanja vatreni val obrazuju baterije koje su blagovremeno isturene napred.

Međutim, »i pored poboljšanja napadnih postupaka artiljerije, uspeh u borbi uvek, i više nego ikad, zavisiće od pešadije... Pešak treba da bude svestan toga da će se, po savlađivanju prvih neprijateljskih linija, naći pred zonom dubokom više kilometara u kojoj mu pretstoje teške borbe čiji ishod zavisi od dobrog iskorišćenja njegovog sopstvenog oružja, od dobre veze sa artiljerijom i od brzine njegovog ličnog dejstva. Uostalom, u pogledu napadnih postupaka pešadije ne može da bude nikakve sumnje. Uspeh se zasniva na borbenom poletu i smelosti oficira i podoficira i na individualnoj inicijativi samoga borca. Ubuduće glavna dužnost svih starešina ima da bude potsticanje i negovanje ovih vrlina, učvršćivanje discipline i samopouzdanja, potsticanje individualne aktivnosti i gipkosti u borbi, kao i održavanje netaknute moralne vrednosti pešadije«.

III. — Zaključak. — Tako, i pored svojih vrlo usavršenih postupaka, Nemci nisu mogli da ostvare slom francusko-britanskog fronta. Od mnogobrojnih razloga njihovog neuspeha istaći ćemo samo ove:

a) Njihove uzastopne ofanzive, obavijene najpotpunijom tajnošću, izvođene su u suviše velikim vremenskim razmacima (oko jednog meseca) da bi nas sprečile da obrazujemo nove rezerve. Uzrok tome treba tražiti u nuždi da se u napadima upotrebljava isti artiljeriski materijal koji je uvek morao da bude transportovan iz jedne zone u drugu, kao i u potrebi da se sačeka reorganizovanje jedinica za napad. Da nije bilo izdato naređenje da pešadijske divizije prve linije imaju da ostanu u borbi sve do iscrpljenja njihove ofanzivne sposobnosti, možda bi trebalo manje vremena za njihovo preuređenje.

b) Brzina izvršenja, koju je Ludendorf toliko preporučivao, bila je još uvek nedovoljna. To je bilo zbog toga

²⁵⁾ 15 jula vatreni val je bio ustavljen po planu na dubini od 9 km.

Što je nemačka pešadija posle ponavljanih ofanziva postepeno gubila veru u uspeh. Sa opadanjem pouzdanja slabi i disciplina, a opadanje moralne vrednosti trupe ne može se nadoknaditi stalnim povećavanjem broja pratećih oruđa.

c) Nije bilo dovoljno rezervi, kao što smo već rekli govoreći o operaciji od 21 marta. Nadmoćnost od 30—35 divizija, tj. oko $\frac{1}{2}$ snage, kojom su Nemci raspolagali u odnosu na Saveznike, nije bila toliko znatna da bi se njom mogle pothranjivati mnogobrojne ofanzive, a naročito da bi se mogli iskoristiti postignuti rezultati.²⁶⁾

S druge strane, izgleda da ove rezerve nisu baš najcelishodnije upotrebljene. Dok je Ludendorf 21 marta bacio u bitku sve što je mogao, kao da je morao da uspe u prvome naletu, on je obustavio ofanzivu od 9 juna iako je bavarski prestolonaslednik još raspolagao sa više od 40 pešadiskih divizija u rezervi.

No ove se rezerve brzo iscrpljuju. Od 78 svežih divizija, kojima su Nemci raspolagali 21 marta, 27. maja ostaje samo 62, 15. jula 43, a mesec dana docnije samo još 21 divizija, tako da se već jula meseca situacija okreće u korist Saveznika.

Najzad, nije bio najbolji ni sam način angažovanja rezervi. Divizije druge i treće linije bile su pre stupanja u borbu premorene usled mnogobrojnih noćnih marševa i otežanog kretanja preko teškog zemljišta, te zbog toga njihova intervencija samo produžava borbu umesto da dovede do rešenja. Treba pronaći sredstva da se rezerve blagovremeno dovedu na bojište, i to fizički i moralno sveže.

Najzad, ma kakvi bili rezultati, mora se priznati da su Ludendorfovi uputi davali jedno od najumesnijih rešenja problema ofanzive, kako se on postavljao 1918 na našem frontu. U tim uputima sve je išlo na to da se što boljim iskorisćavanjem svih novina praktično primeni nekoliko velikih načela koja su uvek istinita: iznenađe-

²⁶⁾ U izveštaju o našoj ofanzivi od 25. septembra 1915 donet je zaključak da ubuduće ne treba vršiti ofanzivu ako se ne raspolaže nadmoćnošću od 3:1 u odnosu na branioca (razume se na izabranoj tački).

nje, brzina i koncentracija sredstava. Naročito su u taktičkom pogledu, sva, često toliko delikatna pitanja, koja se odnose na ofanzivu bilo protiv utvrđenih položaja ili na otvorenom zemljištu, uzeta u razmatranje i rešena na jednostavan i praktičan način (artiljeriska priprema, kontrabatiranje, rušenje i neutralisanje, vatreni val, upotreba pešadije, ovlađivanje otpornim centrima, itd.). Cela metoda je zasnovana na vrlo tačnom shvatanju pretežnosti uloge koju pešadija ima u borbi. Srećom po nas, vrednost nemačke pešadije, koja već nije bila ona iz prvih godina rata, stalno je opadala uporedo sa nedostatkom efektiva. Osim toga, Ludendorf, i pored svojih sposobnosti velikog taktičara, nije htio da veruje ni u korist dejstva tenkova ni u korist dejstva konjice u bici. To su bile dve greške koje su imale da dovrše propast Nemačke vojske.

DRUGA FAZA

Druga faza, koja počinje 18. jula francuskom protivofanzivom, traje do primirja od 11. novembra 1918 i obuhvata tok savezničke pobedonosne opštete ofanzive.

No pre nego što pristupimo njenom proučavanju, potrebno je da se vratimo na period koji joj prethodi da bismo ispitali uslove pod kojima su se savezničke, a naročito francuske trupe, odupirale nemačkim velikim prolećnim ofanzivama 1918.

I. — Prve borbe na otvorenom polju (počev od 24. marta 1918). — Poznato je da su Nemci već u svojoj ofanzivi od 21. marta uspeli da prenesu borbu na otvoreno zemljište. Prema tome, naše prve divizije, koje su pristizale od 24. marta da bi zatvorile brešu i vaspostavile vezu sa Englezima, imale su da operišu na otvorenom polju, i to skoro uvek na-vrat-na-nos, iako nisu prošle kroz prethodnu obuku kao nemačke jedinice. Zbog toga, i pored njihovog vrlo visokog morala i njihove neuporedivе hrabrosti, one su pokazale očigledno neiskustvo za taj vid borbe. Drukčije nije moglo ni da bude posle tri

godine poziciske vojne, u kojoj je stvoreno isuviše rasprostranjeno uverenje da se nikad neće izaći iz rovova.

Nagla promena uslova pod kojima se vode poziciska i poljska vojna dezorientisala je ceo svet (ne uzimajući u obzir to što je ozbiljnost situacije usložila teškoće koje uvek postoje u svakoj defanzivnoj operaciji).

U prvoj redu to je *nedostatak podataka o neprijatelju* ili njihova neodređenost, kao i promenljivost jedne u osnovi nestalne situacije, neizvesne i nejasne, što je bila posledica brzine kojom su se razvijali događaji. Zbog toga je komandovanje bilo prinuđeno da svoj plan sastavlja poglavito prema onome što želi da uradi, a ne prema stanju kod neprijatelja.²⁷ Prema tome, plan mora da bude smišljen unapred, no vrlo gibak, kako bi mogao da bude prilagođen situaciji trenutka. Ako zapovesti sadrže suviše podrobnosti, one rizikuju da zastare dok stignu do izvršilaca. Ono što je trupama pod ovakvim okolnostima naročito potrebno, to je namera prepostavljene komande, opšti zadatak celine i posebna uloga koju u toj celini ima da odigra jedinica kojoj je zapovest upućena. Pod tim uslovima visoko komandovanje, zaključno sa korpusom, pre se može vršiti instrukcijama nego zapovestima. Za izvršenje, naročito u improvizovanoj defanzivi, treba se smeti osloniti na inicijativu potčinjenih starešina (počev od komandanta divizije).²⁸

Zatim, za izvršioca postoji *nemogućnost predviđanja daleko unapred* u pogledu samoga vođenja defanzivne borbe. Naprotiv, treba se prilagođavati okolnostima i iskoristiti povoljne, stalno improvizovati, jednom reči, za ne-

²⁷⁾ Uostalom, to se predviđalo Uputom od 28. oktobra 1913 kad je rečeno: »Situacija nikad nije sigurno i potpuno ustaljena. Izveštaji često stižu suviše dockan. Oni su skoro uvek oskudni, a često i protivrečni. Usled toga, komandovanje, i pored takvoga stanja stvari, može da izvrši svoj zadatak i da nametne svoju volju neprijatelju samo ako se čvrsto drži glavnih linija svoga plana... Starešina, koji podlegne iskušenju da čeka prijem podrobnijih izveštaja pre nego što pristupi akciji, ustvari rizikuje da dočeka da neprijatelj razdere koprenu odlučujućim delima.«

²⁸⁾ Na početku ove studije učinjena je slična opaska povodom operacija na otvorenom polju u avgustu i septembru 1914.

koliko časova na licu mesta organizovati napad ili odbranu. Dakle, nema više podrobnih planova, nego treba izdavati samo kratka naređenja, bez ikakvih podrobnosti, a ove će rugulisati potčinjene starešine.

Osim toga, *frontovi dejstva* velikih jedinica širi su nego u poziciskoj vojni, te se zbog toga formiraju borbene grupe koje su odvojene meduprostorima tučenim samo vatrom. Posledica toga je da se pešadija katkada oseća usamljena, na šta ona mora da se privikne.²⁹

Pored ovoga, pešadija više ne može da računa na *ne-posrednu i stalnu podršku artiljerije*. Doista, izvestan broj divizija morao je da bude angažovan pre nego što je stigla sva njihova artiljerija, a sem toga, čak i kad je ta artiljerija stigla, ona nije raspolagala sa dovoljno municije za izvršenje mnogobrojnih zadataka koji se od nje traže u poziciskoj vojni. Zbog toga, u mnogo slučajeva, pešadija je i u odbrani i u napadu morala da ostane bez sadejstva artiljerije. Ona to mora da zna i to za nju ne sme da bude razlog da izgubi poverenje u uspeh.

Sto se tiče *podele artiljerije*, skoro u svim divizijama prvi put se za vreme izvođenja operacija morala decentralisati diviziska artiljerija zbog teškoća na koje se nailazilo da se ona blagovremeno stavi u dejstvo za račun pešadije. Ona je katkad stavljena pod komandu komandanta diviziske pešadije, a katkad je podeljena na pešadiske puškove prve linije. Ovaj način rada, koji nije bio predviđen nego su ga okolnosti nametnule, dao je dobre rezultate u ovom posebnom slučaju.

Ono što je u poljskoj vojni još nedostajalo bile su *tesne i mnogostrukе veze*. Zaista, sva sredstva za obaveštavanje i vezu nisu mogla da budu stavljena u dejstvo usled nedostatka vremena potrebnog za njihovo postavljanje i zbog fluktuacija borbe. U nedostatku telefona morali su da budu dovoljnji: avijacija, radio, telegrafija kroz zemlju, štafete, kuriri, itd.

²⁹⁾ S druge strane, ustanovljeno je da pešadiska divizija u odbrani pod povoljnim uslovima brani front od 4—6 km. To je bio, počev od 30 marta, slučaj kod pešadiskih divizija 1 i 3 francuske armije u oblasti Mondidijea i južno od njega

Najzad, nema više planova-upravljača.* Najčešće se mora zadovoljiti kartom 1:80.000 za vođenje jedinica i za korekture gađanja.

Međutim, ne mora se više strahovati od neprijateljskih vrlo moćnih vatrenih sredstava ni od upotrebe gasnih zrna u velikoj masi. Vatrene sankcije su blaže, iako još uvek vrlo teške, ali one ne donose potpuno uništenje. Posledica toga je da se, u izvesnoj meri, *pešadija može više zalagati*.

Uostalom, neobučenost naših trupa za poljsku vojnu istakao je vrhovni komandant Francuske vojske, koji se ovako izrazio:

»Komandanti više ne mogu da se oslobođe obrazaca poziciske vojne, predviđanja podrobnosti i mnogobrojnih proračuna koji se u njoj vrše. Oni ostaju dezorientisani pred nepredviđenim događajima. Njihova akcija je suviše spora i kolebljiva, te oni tako, u većini slučajeva, upuštaju najpovoljnije prilike za dejstvo. Oni više ne umeju da rade brzo.

Pešadija zna samo da upotrebljava krute strojeve u linijama i talasima. Ona je izgubila pojam o manevru. Međutim, ona je stekla naviku da joj teška i poljska artillerija pružaju podršku koju joj je nemoguće dati u poljskoj vojni. Izgleda da ona više ne može ili neće da se liši ove podrške. Ona ne zna da je manevar njena najveća snaga.³⁰

*) Planovi-upravljači su detaljne karte razmere 1 : 20.000 koje se u artiljeriji upotrebljavaju za proračune elemenata za gađanje i upravljanje vatrom, a drugi rodovi ih upotrebljavaju za detaljno ucrtavanje rasporeda i fortifikacijskih objekata. — Prim. prev.

³⁰⁾ Jedan drugi visoki komandant je pisao: »Pešadija se suviše navikla da pasivno prati vatreni val koji, po njenom shvatanju, treba pred njom sve da raščisti. To nije moguće. Ona mora da ostane bodra i da manevruje. Čak i ako raspolaze tenkovima, ona ne treba sve da očekuje od njih, kao ni od artiljerije, nego treba da savlađuje otpore svojim sopstvenim sredstvima, kad je to potrebno. Pešadija koja pod vatrom jednog neprijateljskog mitraljeza legne i inertna čeka da joj pomogne nešto što ona čak ne može ni da odredi, napušta borbu. Ona odbija da učini akt dobre volje i inteligencije«.

Artiljerija je takođe napustila svaku pomisao o manevrovanju. Ona je u poslednje vreme razvijala samo jednu aktivnost: tačnost gađanja, a da bi je postigla, ona do krajinosti primenjuje postupke koji su neizvodljivi u pokretnom ratu. Zbog toga se ona u sadašnjoj bici često ne snalazi. Ona ne ume da koristi zemljište. Kad nema telefona, njene veze su poremećene. Ona više ništa ne sme da preduzme sama i odviše često čeka precizna naređenja da bi dejstvovala, te tako propušta povoljne prilike«.

Ukratko, pošto su isuviše dugo radile bez sopstvene inicijative, starešine i trupe više nisu sposobne da se lako snađu u jednoj nepredviđenoj situaciji i da donesu odluku zasnovanu na trenutnim potrebama. Međutim, događaji kod Verdena i na Somi pokazali su da se posle prvih napada borba mora da vodi, ako ne sasvim na otvorenem polju, a ono bar na i oko improvizovanih položaja.

Kako bilo, Vrhovni komandant, koji je, s pravom, bio uznemiren ovim stanjem, odmah je propisao (*raspisom od 9 aprila 1918*) da se nastava usmeri u smislu označenom u Direktivi br. 2 bis od 30 decembra 1917, kao i u odeljku Uputa od 31 oktobra 1917, koji govori »o nastupanju na otvorenom zemljištu«.

On kaže da se naročito treba izvežbati:

— da se protivnapadi i protivofanzive pripreme za najkraće vreme;

— više u izdavanju zapovesti nego u izradi planova;

— u određivanju preciznih ciljeva napadnim jedinicama;

— u vršenju napada kroz međuprostore prirodnih oslonih tačaka, koje treba zauzeti obuhvatom i opkoljavanjem;

— u koncentrisanju rušecih gađanja na osalone tačke, koje treba brzo izvoditi, kao i u vršenju snažnih gađanja za neutralisanje u toku izvođenja napada, dok će se stupi podesnim pravcima prodiranja zaprečavati specijalnim gađanjem;

— u angažovanju jedinica na znatno širim borbenim frontovima od onih koji su predviđeni za napad na utvrđene položaje.

U raspisu od 9 aprila kaže se:

»Ukratko:

— priprema brza i snažna;

— izvršenje u kome treba u potpunosti da dođu do izražaja gipkost pešadije i artiljerije.

Artiljerija treba da smrvi jake tačke na neprijateljskom oklopu, a pešadija traži njegove slabe tačke da se kroz njih provuče i da ga napadne sleda«.

Izvesno je da su ova shvatanja o manevru na otvorenom zemljištu bila izvrsna, mada unekoliko suviše sažeto izražena. Nažalost, kao Direktiva br. 2 bis od 30 decembra 1917, tako je i raspis od 9 aprila 1918 izdat suviše dockan da bi mogao da ima neposrednog uticaja na nastavu. Ustvari, naše trupe su morale ponovo da se obučavaju u borbi sa neprijateljem. A, kao što je general Manžen vrlo pravilno pisao: »Neprijatelj je dobar nastavnik, no njegove lekcije staju suviše skupo«. Zbog toga su naše trupe uspele da zaustave velike nemačke ofanzive uz dosta teške gubitke.

U međuvremenu Vrhovni komandant je dopunio Uput od 31 oktobra 1917 *Prilogom III* od 10 maja 1918, u kome se govori o proceni snaga i sredstava potrebnih za ofanzivno dejstvo. Ovaj vrlo metodičan rad, zasnovan na proučavanju ciljeva i načina na koji neprijatelj vrši posedanje zemljišta, predviđa različito dodeljivanje snaga prema tome da li se pred sobom ima neprijatelj koji je spreman da dočeka napad, ili neprijatelj kome još nisu pristigla pojačanja ili, najzad, neprijatelj koji se izvlači pred ofanzivom koja mu preti. To znači da se ovde još uvek radi o poziciskom ratu.

Međutim, general Foš, koji se besumnje sećao pouka sa Some, orijentiše komandante savezničkih armija poglavito ka aktivnom ratovanju, u kome ukalupljena metodičnost po Uputu od 31 oktobra 1917 nije više na svome mestu. Doista, on 12 maja piše generalu Petenu, povodom degažovanja železničke pruge Pariz—Amijen: »To znači da naša ofanziva ne može da ima za cilj dostizanje objekta koji smo mi sami ograničili i koji se nalazi na malom udaljenju. Pošto smo zadržali neprijatelja u Flandriji,

Pikardiji i na Somi, to će, ako ga napadnemo, biti za to da ga potučemo i što više rastrojimo. Ofanziva, koju ćemo u tome cilju započeti, treba da bude *vođena što brže i što dublje*, sa krajnjom energijom. Ona ne može da ima za cilj samo poboljšanje sadašnje situacije. Sve će ove koristi biti prirodna posledica jedne bitke velikog zamaha, koja se zbog toga ima živo voditi, pa se, prema tome, mora voditi obratno od bitke koju sami obustavljamo, jer je to protivno pojmu napada i ofanzivnom duhu koji treba da nadahne celu vojsku».

Ne može se biti jasniji u pogledu načina na koji treba zamisliti i voditi ofanzivu, ali treba reći i to da se opšta situacija izmenila od 21 marta i da smo na više delova fronta stajali samo pred improvizovanim položajima.

U svakome slučaju, put je bio obeležen i Vrhovni komandant se njime odlučno uputio. On je izdao nekoliko raspisa kojima je ukazivao na postupke u poljskoj vojni, koji su bili poznati još samo oficirima »upućenim u naše predratne metode, i koji su, naročito u početku rata, stekli iskustva u načinu vođenja borbe, čemu treba neodložno obučiti naše trupe« (raspis od 13 maja).³¹ Međutim, nova doktrina je tek nešto docnije u celosti izložena u Direktivi br. 5 od 12 jula 1918, to jest pred samo efektivno preduzimanje savezničkih ofanzivnih operacija.

II. — Vraćanje na jednostavne, smele i brze postupke.

— Direktiva br. 5 od 12 jula, dopunjena raspisom od 6 novembra 1918, daje definitivan oblik novom shvatanju ofanzivnih operacija. Uput od 31 oktobra 1917, čije se odredbe nisu mogle primeniti u tadašnjoj situaciji, dobio je drugorazredni značaj. On je smatran još samo kao »zbirka tehničkih uputstava iz koje komandanti mogu po slobodnoj volji da biraju«* Otsada se treba orijentisati ka manevru i ka jednostavnim, smelim i brzim postupcima, kojima će se osigurati:

³¹⁾ Ni konjica nije zaboravljena. Njena upotreba u defanzivi i ofanzivi jasno je propisana (raspis od 24 juna 1918).

*) Da biraju one odredbe koje im izgledaju umesne u dатој situaciji. — Prim. prev.

- strategiski iznenađenje tajnošću priprema;
- taktičko iznenađenje iznenadnim otpočinjanjem napada; i
- duboko prodiranje, za kojim dolazi neposredna i daljna eksploatacija uspeha brzim izvršenjem, bez zastoja.

Direktiva br. 5 postavlja čuvanje tajne kao »pitanje časti« svakoga starešine. Ona preporučuje »proste i koncizne zapovesti, ostavljajući najšire polje inicijativi i temperamentu svakog pojedinca u izvršenju svoga zadatka«.

Priprema artiljerijom i avijacijom ima da bude »što je moguće kraća i žešća«. Ona će znatno manje trajati, jer sada raspolažemo velikim brojem teških brzometnih oruđa,³² a primena otrovnih i dimnih zrna omogućava da se ostvari neutralisanje neprijateljskih borbenih sredstava (artiljerije i pešadije) umesto njihovog uništavanja. Priprema će moći čak i da izostane ako se može računati sa dejstvom tenkova za izvršenje proboga.

Pri izvođenju napada, »da bi se išlo brzo, ne znači da treba povećati prosečnu brzinu nastupanja, nego je naročito važno da se metodički savladaju teškoće, koje treba predvideti u detalju; da bi se išlo daleko, potrebno je odmah odrediti udaljene ciljeve, ne ograničavajući izglede na uspeh unapred u mislima. Uostalom, brže zauzimanje prostorije na kojoj je raspoređena glavnina neprijateljske artiljerije biće u svima prilikama najsigurnije jemstvo za brzo i duboko prodiranje«.

Da bi mogli da ostvare neposrednu i duboku eksploataciju uspeha, komandanti velikih jedinica primaći će i uvesti u dejstvo svoje rezerve, »kako bi obezbedili neprekidnost napora i sprečili neprijatelja da se pribere. U trenutku kad se postigne uspeh, svako se mora setiti da na prvo mesto dolazi sposobnost da se brzo prozre si-

³²⁾ Program ostvarene proizvodnje artiljeriskih oruđa omogućio je da se u toku zime 1917/18 divizijama dodeli po 1 divizion novih haubica 155 mm (umesto predviđena 2 diviziona), a korpusima po 1 puk od 2 divizionala 105 mm i 1 od 155 mm dugačkih topova (umesto predviđena 4 diviziona).

tuacija i donese odluka. Treba brzo uočiti, hteti i dejstvovati«. Tamo gde se želi izvršenje proboga, divizije treba da budu angažovane na frontovima manjim od 2.000 m, a na drugim mestima na širim frontovima.

Od pešadije se ima zahtevati »inicijativa, smelost i manevarska gipkost pri prodiranju, i to u vezi sa susednim jedinicama, no pri tome ne treba voditi računa o ravanjanju... Pešadija treba da bude ubeđena u to da ima oružje koje joj omogućava iskorишćenje početnih uspeha, produženje nadiranja i savlađivanje lokalnih otpora svojim sredstvima, bez podrške artiljerije«.

Artiljerija treba da vrši promenu položaja »tako da pešadiji obezbedi stalnu i što snažniju podršku u toku njenog dubokog prodiranja.³³ Moglo bi da bude korisno i to da se baterije ili vodovi artiljerije stave na neposredno raspolaganje komandanata diviziskih pešadija, pukova ili bataljona«. Ovaj način rada, koji je već primenjivan u odbrani, često je upotrebljavan na opšte zadovoljstvo u toku naših ofanziva, tako da je raspisom od 25. oktobra 1918., koji se odnosio na upotrebu diviziske artiljerije, potpunije regulisano korišćenje pratećih baterija i vodova. Ovim raspisom se predviđa način kako da se brzo pređe od sasređene artiljerije u rukama komandanta divizije na njenu decentralizaciju u korist pešadije, i obratno, kako bi se izbeglo da se borba ne izmetne u niz lokalnih i razjedinjenih, pa sledstveno tome i neplodnih akcija.

Nešto docnije, u *raspisu od 6 novembra*, koji je bio dopuna Direktive br. 5, ovo pitanje je ponovo razmotreno u celosti i skrenuta je pažnja na to da težnja za brzinom i neprekidnošću ne treba da dovede do prenagljenosti, a da preterivanje u decentralizaciji ne sme da dovede komandante do toga da ispuste komandu iz ruku, deleći unapred sva svoja sredstva potčinjenim jedinicama. Ustvari, decentralizacija je korisna samo u izvesnim momentima u bici, te komandanti uvek treba da preduzmu

³³⁾ Prema tome: odvažna pešadija, koja, po potrebi, može da dejstvuje i bez podrške artiljerije; artiljerija, kojoj je glavna briga da stalno potpomaže pešadiju — to, izgleda, treba da bude tačna formula za eksploataciju uspeha.

mere za koordiniranje napora, kako bi se izbegla rasparčana dejstva. U svakom slučaju, čim opaze da se neprijatelj pribrao, komandanti treba da naredi zastoj koji je potreban da se nanovo organizuje uskupan napad.

Vidi se da je Direktiva br. 5 konačno potvrdila sva ona načela koja su proizšla iz iskustva stečenog za četiri godine rata:

- načelo traženja strategiskog i taktičkog iznenadenja;
- načelo manevra, koje je osnova svake operacije;
- načelo eksploatacije uspeha i
- načelo usklađivanja metodičnosti u pripremi sa brzinom i neprekidnošću u izvršenju.

Osim toga, u primeni ovih načela treba se koristiti iskustvima iz ranijih operacija:

- kratka i precizna naredenja treba prepostaviti planovima, što će izvršiocima ostaviti punu inicijativu;
- više ne treba dodeljivati ograničene, nego, naprotiv, udaljene ciljeve, tako da se njima obuhvati najveći deo položaja neprijateljskih baterija;
- kratka i žestoka artiljeriska priprema neće više imati za cilj uništenje, nego neutralisanje neprijateljskih sredstava; pošto njeno trajanje može da bude proračunato unapred, to početak napada više neće zavisiti od trajanja pripreme, nego će, naprotiv, trajanje pripreme zavisiti od časa početka napada;

— pošto pešadija nanovo preuzima glavnu ulogu u bici, ona će nastupati brzo, čak i ako je trenutno ostala bez podrške svoje artiljerije; da bi se ovaj rezultat mogao postići, njena borbena sredstva mogu da budu pojačana pratećim baterijama pod njenom neposrednom komandom;

— artiljerija se, pre svega, ima starati da stalno potpomaže svoju pešadiju; ona će prema ovome regulisati svoje promene položaja za vreme samog izvršenja napada;

— najzad, čim bitka postane nepovezana ili se nađe na nov položaj, komandant, koji ne prestaje da vodi akciju, nanovo uzima sva sredstva u svoje ruke, naređuje zastoj i organizuje nov napad.

Najzad smo se vratili zdravoj doktrini,³⁴ od koje nas je otstranio jedan suviše dug period stabilizacije i nedovoljna sredstva. Otada će ona biti primenjivana i ona će nas, sa novim armijama obrazovanim u ratu, odvesti ka pobedi. Poznato je, da je još krajem 1916 činjen pokušaj u istome smislu. Zaista je upadljiva sličnost odredaba Uputa od 16 decembra 1916 i Direktive br. 5. Nažalost, u to vreme naša sredstva nisu još bila dovoljno moćna, a i doktrina je bila suviše brzo izmenjena, inače bi operacije u 1917 mogle biti mnogo odlučnije.

III. — Primena doktrine u ofanzivnim operacijama 1918 i poljska vojna. — Pošto su nam defanzivne operacije s proleća 1918 u više navrata dale prilike da primenimo postupke poljske vojne (21 marta, 27 maja, itd.), to je Francuska vojska, kad je kucnuo čas za ofanzivu, bila dosta dobro pripremljena za ovu vrstu borbe.

Savezničke ofanzivne operacije počinju sjajnim protivudarom od 18 jula, koji je general Foš odavno pripremio. Odmah posle toga, Direktivom od 24 jula, naređen je niz ofanzivnih akcija, čiji je cilj bio deblókiranje ugroženih železničkih pruga, zauzimanje džepova koje je neprijatelj obrazovao u toku svojih velikih ofanziva i, narocito, iznuravanje protivnika.³⁵

Najveći od tih napada izvršen je u Pikardiji. On je otpočeo 8 avgusta napadom Engleza na frontu od 25 km i napadom 1 francuske armije,³⁶ južno od njih, a zatim i 3 francuske armije, na frontu od 35 km. Čim su Nemci odbačeni na svoje stare položaje, napadni front se širi na oba krila, na južnom, napadom 10 armije (17 avgusta), a na severnom, stupanjem u dejstvo dve nove engleske ar-

³⁴⁾ Kao što se vidi, to je, manje-više, nemačka doktrina, no prilagođena našim sredstvima, koja su utoliko moćnija što raspolazemo i tenkovima.

³⁵⁾ General Foš je koordinirao dejstvo 19 savezničkih armija koje su bile stavljenе pod njegovu komandu, a koje su ukupno brojale više od šest miliona ljudi.

³⁶⁾ 1 francuska armija raspolažala je sa 780 topova 75 mm i 836 oruđa teške artiljerije. Gustina: 1 oruđe na 21,60 m fronta. Levokrilni korpus (31-vi) napada posle pripreme od 45 minuta, a 9 korpus, desno od njega, produžio je artiljerisku pripremu 4 časa.

mije (21 avgusta). Već prvih dana septembra, neprijatelj, koji je odbačen na čuveni »Hindenburgov položaj«, izgubio je sve što je zadobio svojim ofanzivama od 21 marta i 27 maja i preko 100.000 ljudi koje smo zarobili.

Pošto je ostvaren taj prvi rezultat, Foš, koji je 7 avgusta unapređen za maršala, priprema bez oklevanja opštu ofanzivu savezničkih armija, koja će se karakterisati sve većom širinom napadnih frontova, neprekidnošću i konvergentnošću ofanzivnih dejstava. Uostalom, u to vreme on raspolaže znatnom nadmoćnošću u broju divizija, pa prema tome i u rezervama, kao i u broju aviona, tenkova, pa čak i artiljeriskih oruđa. S druge strane, usled pridolaska pojačanja iz Amerike, omogućeno je da se u pozadini armija obrazuje pravi rezervoar ljudstva. U Francuskoj se već nalazi 1.500.000 Amerikanaca, koji obrazuju 27 divizija, od kojih je oko 15 spremno da učestvuje u napadima.³⁷

Direktivom od 3 septembra naređene su tri ofanzive, kojima je zahvaćen veliki deo fronta između Meze i mora, a koje treba da otpočnu jedna za drugom u intervalima od 24 časa: ofanziva u Argoni 26 septembra,³⁸ ofanziva

³⁷⁾ Američka armija, čiju je saradnju general Peršing jednim spontanim gestom ponudio još 28 marta 1918, koji je njegova vlada odmah odobrila, već se odlikovala u prolećnim bitkama, u kojima su američke divizije pod francuskom komandom već postigle sjajne uspehe. Ona prvi put stupa u dejstvo kao nezavisna armija 12 septembra i tada od Nemaca zauzima čuveni ispadni deo fronta kod Sen Mihijela (15.000 zarobljenika i 465 topova).

Evo prekrasnog pisma koje je 28 marta general Peršing napisao generalu Fošu, stavljajući Američku armiju na njegovo raspoloženje. Ono zaslužuje da bude reprodukovano:

»Došao sam da Vam saopštim da će američki narod smatrati za veliku čast da naše trupe učestvuju u sadašnjoj bici. Ja Vas za to molim u svoje ime i u ime američkog naroda. Sada postoji samo jedno: boriti se. Pešadija, artiljerija, avijacija, sve što imamo pripada Vama. Raspolažite sa njima po Vašem nahodenju.

Stići će i druge trupe, toliko koliko god bude potrebno.

Ja sam naročito zato došao da Vam kažem da će američki narod biti ponosan da učestvuje u najvećoj bici u istoriji.«

³⁸⁾ Izvodi je 6. armija na frontu od 26 km sa 1.332 topa 75 mm i 1.226 oruđa teške artiljerije. Gustina: 1 oruđe na 9,80 m fronta. Front u Šampanjji između Remsa i Argone, koji je stabilizovan još 1914, zaista je bio vrlo jako utvrđen. Artiljeriska priprema počela je u 23 časa i trajala je 6 časova.

na obema obalama Oaze 27 septembra, i ofanziva u Flandriji 28 septembra. Katastrofa, kojoj su izložene nemačke armije postala je ovim opštim napadom opipljiva. Flandski greben i »Hindenburgov položaj« potpuno su zauzeti, ali ofanziva u Argoni je zadržana.

Jednom novom direktivom maršala Foša od 10 oktobra organizovano je degažovanje Lila, obilaženje položaja »Hunding« sa severa, a u Argoni obnavljanje napada na položaj »Brunhilda«. Ove tri ofanzive, koje su počele 14, 17 i 19 oktobra, imale su konvergentne pravce, tako da se neprijatelj nabaci na masiv Ardena. I pored uspeha, na levom krilu i u centru, ovaj rezultat nije mogao da bude ostvaren zbog žilavog otpora koji su Nemci istavili severno od Argone. No oni više ne raspolažu rokadnim linijama potrebnim za premeštanje svojih snaga, čije se težište nalazi zapadno od Ardena (150 od 187 divizija), a iscrpenost njihovih trupa postaje sve očiglednija.

Maršal Foš, osećajući da se približava odlučujući trenutak, svojom Direktivom od 20 oktobra naređuje ofanzivu na obema obalama Mozela u pravcu Luksemburga i Sare, tako da se neprijatelj potisne na Mezu i nabaci na Rajnu. U to vreme Saveznici raspolažu sa 205 divizija od kojih 103 u rezervi, a Nemci nemaju više od 184 divizije od kojih samo 17 u rezervi. Ofanziva u Lorenu bila je određena za 14 novembar, no 11 novembra potpisano je primirje. »Nemačke armije su kapitulacijom na otvorenom zemljištu izbegle slom« (general Manžen).³⁹⁾

Ma koliko ovaj pregled perioda pobedonosnih savezničkih operacija bio kratak i nepotpun, on ipak omogućava da se istaknu izvesne bitne tačke.

³⁹⁾ Doista, za ofanzivu od 14 novembra 10 armija (Manžen) raspolagala je sa 14 pešadijskih divizija; levo od nje, 2 američka armija imala je 6 pešadijskih divizija; desno od nje, 8 armija (Žerar) imala je 6 divizija; nazad, u rezervi grupe armija generala Kastelnoa bile su 2 pešadijske i 3 konjičke divizije. Nasuprot ovih 30 divizija spremnih za napad, 19 nemačka armija mogla je da protivstavi samo 6 pešadijskih divizija, koje komandant grupe armija, vojvoda od Virtenberga nije mogao da pojača još za nekoliko dana.

Maršal Foš vrši uzastopne udare i ofanzive od kojih se svaka sastoji iz više napada koji počinju u vrlo kratkim vremenskim razmacima i koji se karakterišu prostranstvom frontova i brzinom kojom se izvode jedan za drugim.⁴⁰ Doista, on raspolaže dovoljnim sredstvima u ljudstvu i materijalu za jednovremeno pothranjivanje svih tih ofanziva, a nije, kao Ludendorf, prinuđen da oslabi jednu da bi stvorio sredstva za drugu.⁴¹ Takva je bila posledica nadmoćnosti naših sredstava nad protivničkim. Osim toga, ove ofanzive su vođene tako da bi se izbeglo obrazovanje uzanih i dubokih džepova, koji su se pokazali kao izvanredno opasni za napadača.

Prema tome, razumljivo je da je nemačka Vrhovna komanda pod tim stalnim pritiskom bila na muci kako da uputi svoje rezerve blagovremeno i na mesto gde su potrebne. Ono što je izvesno, to je da su se te rezerve vrlo brzo trošile. 15. jula 1918 od ukupno 207 nemačkih divizija, 81 divizija je u rezervi od kojih 43 sveže. 25. septembra postoji još samo 197 divizija od kojih je 67 u rezervi, a od njih samo 21 sveža. To je bio trenutak kada je Ludendorf računao da će, blagodareći svojim pripremljenim pozadnjim položajima, moći da dobije predah od jednog meseca za reorganizaciju svojih snaga. No Foš mu ga nije dozvolio. Zbog toga, počev od oktobra meseca, broj divizija u rezervi stalno opada iako je front skraćen za 200 km. Ali efektivi divizija toliko su smanjeni da se na

⁴⁰⁾ Primeri: *Ofanziva od 8 avgusta*, koju su vršili Englezi na frontu od 18 km i 1 francuska armija, najpre na frontu od 7 km, koji je 9. avgusta proširen na 20 km, a 10. avgusta još protegnut prema jugu za oko 10 km stupanjem u dejstvo i 3-će francuske armije. Potom se operacija širi, s jedne strane prema jugu stupanjem u dejstvo 10. armije 17. avgusta na frontu od 20 km, a s druge strane prema severu širenjem engleskog fronta 21. avgusta za 35 km.

Ofanziva krajem septembra: napad američke i 4 francuske armije 26. septembra na frontu od 60 km; napad engleskih i 1 francuske armije 27. septembra, najpre na frontu od 16 km, zatim od 25 km i nazad od 60 km; napad belgijske i 6 francuske armije 28. septembra na frontu od 20 km.

⁴¹⁾ U toku celog ovog perioda naši korpsi bili su potpomagani u napadima na utvrđene položaje sa 200—300 oruda teške artillerije.

frontu morao održavati isti broj divizija, dok je, s druge strane, bilo neizbežno rasformiranje nekih jedinica. Pod tim uslovima bilo je nemoguće obezbediti potreban odmor trupama na frontu i mnoge su se borile mesec i više dana bez smene. Krajem oktobra polovina divizija na frontu potpuno je iznurenja, a kao sva rezerva ostalo je još samo oko 20 divizija, većinom premorenih. Najzad, 11 novembra, u trenutku primirja, od preostalih 184 divizije 17 je u rezervi, a od njih samo 2 su sveže.

Prema tome, kao što su velike nemačke prolećne ofanzive 1918 dosta brzo apsorbovale savezničke rezerve, tako su i velike savezničke letnje ofanzive iste godine brzo iscrpljavale nemačke rezerve. Ali, dok su neprijateljski efektivi stalno opadali (usled čega se između juna i oktobra moralno rasformirati 27 divizija), saveznički efektivi su u to isto vreme stalno rasli. General Foš, koji je 18. jula u rezervi imao samo onih nekoliko divizija koje izvode protivnapad, mogao je krajem oktobra da obrazuje ogromnu rezervu od 103 divizije, blagodareći pridolasku američkih trupa (26 divizija koje su već učestvovali u operacijama i još 10 koje su uskoro imale da budu spremne za dejstvo). Najzad, dok moral naših trupa pod ponavljanim protivničkim udarcima nije ni jednoga trenutka popustio, moral nemačkih jedinica, počev od 18. jula 1918, opada stalno.

Jedna od velikih maršalovih zasluga bila je baš ta što je preko obaveštajnih odeljenja pažljivo pratilo ovo progresivno slabljenje neprijateljskih efektiva i morala. Obaveštenja koja je pribavljao tim putem omogućila su mu da svoje operacije vodi sve smelije i bez prekida.⁴² Zapažajući da prilikom organizacije svoje velike ofanzive od 15. jula neprijatelj na ostalim delovima fronta ima samo zamorene i nepotpune divizije slabe vrednosti, mar-

⁴²⁾ Ova smelost se manifestovala već u ofanzivi od 8 avgusta i u britanskim i francuskim armijama, koje se nisu ustručavale da vrše napade sa jedinicama koje se nalaze na frontu iako su imale vrlo malo svežih divizija koje su držale u rezervi za eksploraciju uspeha. Tako, naprimjer, naša 1. armija napada sa 11 manje-više zamorenih divizija, koje potpomažu samo 4 sveže divizije u drugoj liniji.

šal piše: »To je slabost kojom se treba koristiti za preduzimanje većih ofanziva«. Docnije, posle operacija u avgustu, on konstatiše stanje iscrpenosti neprijateljskih snaga, te bez oklevanja počinje svoju opštu i koncentričnu ofanzivu od septembra meseca (Direktiva od 3. septembra). Najzad, pošto su postignuti uspesi išli ukorak sa sve većim rastrojavanjem nemačkih jedinica, on operacijama nameće tempo pravog gonjenja, naređujući da trupama treba davati samo pravce napada i da one ne smeju da puštaju neprijatelja iz šaka kada ga jednom ščepaju (Direktiva od 18. oktobra).⁴³

Sve ove savezničke ofanzive imaju, manje-više, isti karakter: one počinju napadom na jedan utvrđeni položaj, koji je obično vrlo jak, iz koga proteruju neprijatelja koji se povlači braneći, kako može, zemljište do sledećeg položaja. Rezultat toga je da napadač mora naizmenično da primenjuje postupke poziciske vojne, a potom postupke poljske vojne, koji se među sobom prilično razlikuju kako po sredstvima koja se moraju primeniti, tako i po metodu rada i osobinama. Otuda potreba za specijalnom obukom za ova dva vida ratovanja, pošto je obuka trupa potpuna samo ako su one sposobne i za jedan i za drugi vid ratovanja. Prema tome, one moraju da znaju i odredbe Uputa od 31. oktobra 1917 i Direktive br. 5, koje se međusobno dopunjaju, a komandanti imaju da ocene koje će odredbe primeniti prema okolnostima u bici.

Uostalom, komandanti i trupe počeli su bez oklevanja da primenjuju jednostavne, smelete i brze postupke koje je preporučivao vrhovni komandant. »Vreme je da otresemo rogovsko blato«, rekao je general Manžen, a general Debnej se nije bojao da uoči ofanzive od 8. avgusta napiše ovu tipičnu rečenicu koja mu čini najveću čast: »Unapred odobravam svaki akt inicijative, ma kakav bio rezultat« (a radilo se o napadu na utvrđeni položaj, a ne o

⁴³⁾ Uostalom, na to ga je upućivala i opšta situacija: 15. septembra Austrija je predložila separatan mir; za deset dana, od 15. do 22. septembra, Solunski front bio je probijen, u isto vreme kad su Englezzi rastrojili Palestinski front. Najzad, Bugari su bili spremni da istupe iz rata, a Turci su zapomagali za pomoć.

eksploataciji uspeha). Svuda se teži razvijanju smelosti i ofanzivnog duha da bi se postigla brzina i neprekidnost u izvršenju napada. Uostalom, to je bio trenutak kad je dejstvo pešadije olakšano, s jedne strane, upotrebom otrovnih zrna punjenih iperitom, na koja se toliko dugo čekalo (od juna 1918), a s druge strane, uvođenjem u dejstvo lakih jurišnih tenkova. Pošto su prvi put upotrebljeni 31 maja na ivici šume Viler-Kotre (Villers-Cotterêts), gde su pomogli da se neprijatelj zaustavi, oni se, počev od 18 jula, upotrebljavaju u masi u većini ofanziva. Pešadija, koja u njima vidi pravo prateće oruđe, sve više traži podršku lakih tenkova kad god ima da napada.

IV. — Odbrana položaja.

1. — *Od strane Nemaca.* — Počev od 18 jula 1918, Ludendorf, koji je bio prinuđen da iz ofanzive pređe u defanzivu, u više mahova potseća na načela postavljena u toku prethodne godine. Pripisujući uspeh našeg protivnapada učinku ostvarenog iznenađenja, dejstvu naših lakih jurišnih tenkova i nedovoljnom otporu svoje pešadije, on traži nova sredstva u situaciji za koju oseća da postaje sve kritičnija. Iz toga su proizašli njegovi *raspisi od 22 jula, 11 avgusta i 4 septembra*.

Da bi se izbeglo iznenađenje »treba nastojati sa mnogo više truda nego ranije da se rasvetli situacija kod neprijatelja: hvatanjem zarobljenika, osmatranjem zemljišta ... U svitanje i tokom prvih jutarnjih časova potrebna je najveća opreznost pošto se iznenadni napadi obično vrše u to vreme« (11 avgusta). »Napad treba brzo otkriti; odmah treba dati uzbunu za sve rodove vojske i bez oklevanja otvoriti vatru, naročito artiljerisku, protiv najvažnijih ciljeva« (22 jula).⁴⁴

⁴⁴⁾ Ludendorf, pošto je najpre postavio kao načelo da je »pešadija samo svojim sredstvima sposobna da potpuno odbije napade neprijateljske pešadije ako pravilno upotrebi svoje mitraljeze«, već je u svome *raspisu* od 20 aprila 1918 ovako definisao ulogu artiljerije u odbrani: »Uloga artiljerije angažovane u prvoj liniji pre svega se sastoji u sistematskom tučenju neprijateljske artiljerije, uz pomoć organa za osmatranje (rušeća gađanja), a potom u

Za borbu protiv naših tenkova artiljerija treba da poveća broj protivtenkovskih oruđa i da ih više ešelonira po dubini: »tenk je lak plen za artiljeriju svih kalibara« (11 avgusta). Osim toga, pešadija će dobiti specijalne puške sa probajnim zrnom i jedinice minobacača specijalizane u toj vrsti borbe (obrazovana je po jedna četa lakih minobacača u pešadiskim pukovima). Najzad, ako uvek ne bude moguće potpuno utvrditi prednje linije, neophodno je da se brže vrše radovi na zemljištu pozadi njih, tako da se oslone tačke što pre povežu u jednu neprekidnu liniju. »Apsolutno je neprihvatljivo da tenkovi, koji su prodrili u prednje linije ne naišav na prepreke ni na otpor, mogu kilometrima da nadiru putevima ili pored njih do diviziskih štabova« (11 avgusta).

Da bi povećao otpornu moć pešadije, Ludendorf mišlja da je naoruža novim automatskim oružjem, automatom, kojim će se lakše rukovati nego lakinim mitraljezom. No, on naročito preporučuje da se »svima sredstvima bori protiv averzije trupe da se ukopava« i još jednom se vraća na suviše rasprostranjenu ideju da je lakše braniti improvizovan nego utvrđen položaj. On kaže: »Treba se energično odupirati takvom načinu gledanja na stvari... Nikad nećemo imati dovoljno rovova i prepreka u obrani« (22 jula).

Međutim, Ludendorf je potpuno svestan da su, pred savezničkom nadmoćnošću, uzroci slabosti nemačke pešadije naročito u krizi efektiva i opadanju borbene vred-

---

izvršenju gađanja za uništenje protiv reperisane neprijateljske pešadije, kao i gađanja za uznemirenje i bombardovanje otrovnim zrnima«.

U svome memoaru od kraja septembra on se ponovo vraća na ulogu artiljerije koju ovako precizira: »Mnogo više vredi gađati tačno nego ispaliti veliki broj zrna. Najvažniji su živi ciljevi, te zbog toga treba naročito istaći važnost i potrebu dobrog osmatranja. Automatsko gađanje bez osmatranja, koje se otvara na signal pešadije, neprihvatljivo je. Ova vatrica ne može da bude izvršena kruto i bez šupljina pred celim frontom naše pešadije kao raniji vatreni zastor. Ona treba da bude koncentrisana na zone u kojima se neprijatelj nalazi u trenutku otvaranja vatre... Pešadija ima više koristi od protivpripreme koja se vrši u taktički oportunom trenutku, po preciznom naređenju, čija vatrica treba da bude dobro regulisana i osmatrana«.

nosti trupa. Po svaku cenu treba smanjiti gubitke i podići moral u vojsci. Zbog toga se on pokazuje, više nego ranije, naklonjen ustupanju zemljišta bez otpora. Uzimajući za primer naše defanzivne operacije od 15. jula, on piše: »Neprijateljski upadi na mestima gde se mi ne borimo za dobitak zemljišta, bez vrednosti su, ako se oni mogu automatski zaustaviti više pozadi. Na tim mestima treba se odlučiti na blagovremeno napuštanje prednje zone, lakšeg srca nego što smo to ranije radili, bez pomisli da je povratimo... U slučaju velikih neprijateljskih napada, treba, shodno prilikama, izvršiti povlačenje velikog obima, bez uskogrudosti...⁴⁵ Na drugim mestima i pod drugim okolnostima treba se boriti« (22. jula). Donošenje odluke po ovome spada u dužnost komandovanja, a trupa mora uvek sa krajnjom energijom da brani zemljište čija joj je odbrana poverena, sve dok ne dobije drukčije naređenje.

Nemci su u toku leta 1918. više puta primenili ove odredbe, no one nisu dale velike rezultate. Saveznici, koji su odlično poznavali tu taktiku, jer su je i sami sa uspehom primenjivali, nisu se dali prevariti. Pošto bi pretvodnicama potisli pretstraže u prednjoj zoni i došli u dodir sa pravim položajem za odbranu, oni su vršili razvoj snaga tek pred ovim položajem, koji nije mogao da odoli njihovim moćnim napadima.⁴⁶ Zbog toga, vidimo da Lu-

⁴⁵⁾ To je čuvena teorija o »elastičnoj odbrani«, koju je nemacka štampa već počela da prikazuje kao nepogrešivo sredstvo pomoću koga svi napadi imaju da propadnu.

⁴⁶⁾ Primeri:

a) U napadu od 17. avgusta, 10. armija naišla je na Nemce jako ešelonirane u dubinu; njihova prava linija odbrane nalazila se na 3—4 km iza prednjih rovova. Artiljeriska priprema na tu liniju počela je još 17. avgusta, dok su naše divizije prve linije osvajale zaštitni pojas 17. i 18. avgusta. Od 18.-og uveče do 20.-og ujutru sva napadna artiljerija je pomaknuta unapred (za 36 časova). 20. avgusta u 7.10 časova počeo je napad na glavni položaj, koji je zauzet u toku toga dana.

b) Isto tako, 25. septembra naša 4. armija i 1. američka armija nalazile su se pred duboko ešeloniranim neprijateljskim rasporedom. Artiljeriska priprema počinje 25.-og uveče, a 26.-og u 5.25 časova Saveznici počinju napad. Kroz neprijateljski zaštitni pojas prodiru samo manji odredi i oni savlađuju slab otpor na koji nailaze. Napadni poredak se obrazuje tek na odgovarajućem otstojanju od neprijateljskog glavnog položaja, koji je zauzet 27. septembra.

dendorf dolazi prilično u nedoumicu u pogledu vrednosti svog odbranbenog sistema, a naročito u pogledu vrednosti zaštitnog pojasa. Doista, u jednome *memoaru napisanom krajem septembra* povodom novog izdanja Pravila o poziciskom ratu, on kaže: »Nije moguće propisati da se svuda obrazuje pojasa obezbeđenja, iako su koristi od njega (mogućnost da se uzbuna da blagovremeno i da se napad rastroji, da se neprijatelj obmane prilikom svog razvoja za napad, da se ostvari obezbeđenje protiv iznenađenja i obuhvata) tolike da ne izgleda mudro potpuno odustati od svakog korišćenja pojasa obezbeđenja. Međutim, nje-govo korišćenje ima taj nedostatak što se rastura brani-očeva pešadija i što se otežava upotreba artiljerije... Kao opšte pravilo može se prihvati da dubina pojasa obezbeđenja treba normalno da bude 1.000—1.100 m. Kada je pojasa obezbeđenja dublji, potrebno je, u izve-snim slučajevima, obrazovati posebne zaštitnice...⁴⁷ Najveću važnost treba pridati ofanzivnom dejstvu svih rodova vojske. Neprijatelj treba da bude iznenađen i obmanut merama koje je branilac preduzeo«. Ništa nije tačnije od ove poslednje rečenice, no da bi se postigao takav rezultat, nije se trebalo beskonačno prilepiti za jedan sistem, koji, kad ga neprijatelj jednom otkrije, više nije mogao da uspeva u svakoj prilici. Kao što su se Saveznici 1917 prilagodili taktici divizija za interven-ciju, tako su se 1918 prilagodili defanzivnoj taktici zasno-vanoj na primeni zaštitnog pojasa. Da bi ih iznenadili i obmanuli, trebalo je pronaći nešto drugo.

Pored toga, u težnji da se *smanje gubici*, Ludendorf još insistira »da se protivnapadi vrše samo kad postoje izgledi na uspeh« (4. septembra). »Uvođenje u dejstvo trupa za intervenciju pod nepovoljnim okolnostima, vodi jedino nepotrebnim gubicima« (22. jula). »Isto je toliko pogrešno u principu naređivati izvršenje protivnapada ili metodičke protivofanzive, kao što je načelno pogrešno ne vršiti protivnapade. Protivnapadi koji se izvode suviše

⁴⁷⁾ U svome raspisu od 4. septembra on je već rekao: »Ako se ne sme napustiti suviše zemljišta, treba se zadovoljiti zaštitnim pojasmom malog prostranstva«.

dockan propadaju kao i metodičke protivofanzive koje su pripremljene na brzu ruku i nepotpuno. I jedno i drugo su teške greške komandovanja« (Memoar pisan krajem septembra).

Najzad, u cilju podizanja morala u trupi, Ludendorf propisuje da se razvija opreznost i ofanzivna moć pešadije,⁴⁸ da se od svih jedinica traži najstrožija disciplina,⁴⁹ no da se primenjuje i blagonaklonost. »Uspeh u bici zavisi od discipline i organizacije, a ne od broja. Prema tome, glavni cilj visokih starešina treba da bude održavanje moralne vrednosti trupe. Oni će to postići ako sa blagonaklonošću ispitaju razumne predloge koji su im upućeni... Nadzor treba da se vrši u duhu većega poverenja... Nepoverenje ubija osećaj dužnosti i međusobno razumevanje između starešina i trupa, dok ih poverenje učvršćuje i povećava« (Memoar od kraja septembra). Mora da se nemačko visoko komandovanje našlo u velikoj zabuni pred dokazima materijalnog i moralnog rastrojstva svoje Armije kad je napustilo primenu čvrste ruke koja je dotada jedino bila vršena i kad je pribeglo da višim starešinama savetuje blagonaklonost i veće staranje kojima je trebalo da se povrati međusobno poverenje između starešina i trupe.

No suviše je dockan, te i pored svih Ludendorfovih napora Nemačka vojska nije više u stanju da zaustavi nastupanje Saveznika. Naročito pešadija gubi svoju borbenu vrednost strahovitom brzinom. Ona više nije na visini užasnih zahteva moderne borbe.

⁴⁸⁾ On ovako završava svoj raspis od 22 jula: »No i najbolji principi su nekorisni ako su opreznost i ofanzivna moć trupa nedovoljni... Prvenstveni i odlučujući uslovi jedne uspešne odbrane su, na kraju krajeva, opreznost i ofanzivna moć pešadije. Od nje se mora zahtevati maksimum. Zbog toga sve starešine moraju da obrate najveću pažnju njenom usavršavanju i održavanju u formi.«

⁴⁹⁾ »Ne može se dovoljno istaći da se jedna dobra trupa, koja čvrsto stoji u rukama svojih starešina, pokazala nesumnjivo nadmoćna nad našim neprijateljima i pored njihovih novih borbenih sredstava. Prema tome, od svih jedinica treba zahtevati najstrožiju disciplinu i čvrstu volju« (raspis od 4 septembra).

2. — *Od strane Francuza*, tokom nemačkih ofanziva, shvaćena je sva vrednost odredaba Direktive br. 4 i Uputa od 24 januara 1918, koje su sjajno izdržale probu 15 jula. Ipak, osetila se potreba za obrazovanjem neprekidnije odbrane da bi se osujetile infiltracije.

Zbog toga Vrhovna komanda propisuje da se jednostavna zaštitna paralela zameni pravim zaštitnim položajem, da se glavni odbranbeni položaj povuče dalje od neprijateljskog fronta i da ova ova položaja brane divizije u prvoj liniji. Položaj pozadi glavnog položaja, raniji drugi položaj, postaje zaprečni položaj, a držaće ga posada bezbednosti, koja je uzeta iz jedinica van sastava divizija prve linije, do dolaska rezervi, koje će sa ovoga položaja poći da pojačaju odbranu glavnog položaja ili da protivnapadom povrate njegove izgubljene delove.

* * *

V. — Zaključak

1. — Najnesumnjivija pouka koja proističe iz operacija 1918 bezuslovno je ovo:

Proboj utvrđenog fronta potpuno je ostvarljiv kad se raspolaže znatnom nadmoćnošću i ako se ume da iskoriisti pogodan trenutak koji nastupa posle prvih uspeha, no koji je relativno kratak.

Zbog toga *iskorišćenje uspeha* mora da bude jedna od prvih briga starešina. Ono počiva, kao što smo već videli, na sledećim načelima:

a) Zahtevati od pešadije da nadire pravo pred sobom što dalje može, ubedivši je da sa sredstvima, kojima danas raspolaže, ona za izvesno vreme može da bude i bez pomoći artiljerije. Ukoliko pešadija ima više pouzdanja u svoja borbena sredstva, utoliko će njena ofanzivna sposobnost biti veća.

b) Postići da artiljerija vrši promenu položaja kako bi mogla što bliže da prati pešadiju i da joj, po mogućству, obezbedi stalnu i trenutnu vatrenu podršku. Naravno, to zahteva preduzimanje naročitih mera za

brzu popravku komunikacija, koje usled toga dobijaju najveću važnost.

c) Pripremiti konjicu za odlučujuću ulogu koju je pozvana da odigra na otvorenom polju protiv manje-više dezorganizovanog neprijatelja, blagodareći moći svoje vatre udesetostručenoj brzinom i pokretljivošću koje su svojstvene tome rodu vojske.

d) Blagovremeno stvoriti rezerve na raspoloženju komandovanja, koje treba da bude u dobrom fizičkom i moralnom stanju i u dovoljnem broju kako bi napadu obezbedile brzo i neprekidno napredovanje.

Na svima stepenima hijerahije razviti duh inicijative, odlučnost i, naročito, volju za odgovornošću.

e) Upotrebljavati prosta i brza sredstva za vezu, koja omogućavaju pešadiji, naročito na otvorenom zemljištu, da najbrže dobiju artiljerisku vatru na ma koji cilj koji je zadržava u pokretu.⁵⁰⁾

Prema tome, iskustvo iz 1918 dokazalo je ne samo mogućnost nego i važnost iskorisćenja uspeha, što je dotada toliko osporavano. U isto vreme, ono je konačno osudilo štetnu teoriju o nepovredljivosti frontova sa svima njenim, ne manje štetnim, posledicama.

2. — Ludendorfove, kao i Fošove, ofanzive rukovodjene su istom idejom vodiljom: *apsorbovati neprijateljske rezerve mnogobrojnim napadima* koji će se izvoditi u što je moguće kraćim razmacima jedan za drugim, posle čega će se neprijateljski utvrđeni front sam od sebe srušiti. To je teorija Uputa od 31 oktobra 1917, dopunjena specijalnim merama u pogledu eksploatacije uspeha. I pored suviše dugih vremenskih razmaka koji su odvajali njegove ofanzive, Ludendorf je u dva maha bio pred ostvarenjem traženog rezultata: prvi put, posle 9 juna, kad Saveznici više nisu imali svežih rezervi da protivstave napadaču ako on posle nekoliko dana napadne na ma koju tačku fronta; drugi put, pred 15 juli, da mu je, blagodareći iznenađenju, pošlo za rukom da u Šampanji

⁵⁰⁾ Ovaj problem nije mogao da bude rešen na zadovoljavajući način u toku rata. Teškoća je savladana na taj način što su pešadiji pridavane jedinice poljske artiljerije.

ostvari uspeh sličan onome od 21 marta ili 27 maja. Zbog toga, od male je važnosti ustanoviti da li su Ludendorfove strategiske koncepcije bile opravdane ili ne, pa čak i da li je on imao kakvu strategisku koncepciju. Činjenice su tu da pokažu da bi se Saveznici jedva izvukli iz škripca, da je on mogao ili umeo da izvuče koristi iz ove dve povoljne prilike.

Iste takve prilike ukazale su se jedna za drugom Fošu posle 8 avgusta. No, pošto je on bio bolje opremljen od svog protivnika, jer je imao nadmoćnost u sredstvima, koja je stalno rasla, i pošto je bio nadahnut smelošću koju je potpuno opravdavalо opadanje vrednosti neprijateljske vojske, on je to iskoristio do maksimuma ne obzirući se na postojanje utvrđenih položaja izgrađenih pozadi neprijateljskog fronta. Ustvari, ti položaji, koji su nas unekoliko zastrašili i koji su, sami po sebi, bili vrlo jaki no nedovoljno branjeni, brzo su preplavljeni i neprijatelju nisu dali one koristi koje je on od njih očekivao. To je nov dokaz da položaji sami po sebi ne vrede ništa, ma koliki bio njihov broj i njihova jačina; sve je u tome da se blagovremeno raspolaže trupama sposobnim da ih brane.

3. — Suprotno onome što smo dosada ustanovili, *snaga napada*, umesto da produži da se ojačava, došla je, izgleda, do svog vrhunca, bar ukoliko se tiče artiljerije, pošto je 1917 dostigla maksimum. I doista, dotacija u artiljeriji bila je najveća u operaciji kod Malmezona (23. oktobra 1917): 33—34 baterije na kilometar fronta, od kojih 18 baterija teške artiljerije, ne računajući rovovska oruđa i teška oruđa velike moći. U svojim velikim prolećnim ofanzivama 1918 Nemci nisu dostigli toliku gustinu. U ofanzivi od 27 maja u kojoj je angažovano najviše artiljerije, gustina nije prelazila 31—32 baterije na kilometar fronta, od kojih 15—16 baterija teške artiljerije. U velikim francuskim letnjim ofanzivama 1918 razlika je još veća: 8 avgusta, 24—26 baterija na kilometar fronta, od kojih 14—15 baterija teške artiljerije (u 31-om korpusu 1-ve armije); 26 septembra, 21—22 baterije na kilometar fronta, od kojih 10 baterija teške

artiljerije (u 21-om korpusu 4-te armije); a mnogobrojni su slučajevi u kojima je gustina artiljerije bila još slabija (10 avgusta, 11—13 baterija na kilometar fronta u 34-om korpusu 3-će armije).

Naprotiv, što se tiče avijacije i tenkova, snaga napada stalno je rasla. Naročito laki tenkovi, koji su se na bojištu prvi put pojavili 31 maja 1918, razvijaju se izvanrednom brzinom. Dok je januara 1918 postojao samo jedan bataljon lakih tenkova (75 tenkova), avgusta učestvuje u operacijama 15 bataljona (1.100 tenkova), a novembra Francuska armija raspolaže sa 25 bataljona, što pretstavlja više od 2.000 tenkova, ne računajući one koji su isporučeni Američkoj armiji. Ukratko, naši tenkovi 1918 godine učestvuju u 105 defanzivnih ili ofanzivnih bojeva. To pokazuje koliki je bio njihov doprinos u pobedi.

4. — Najzad, događaji iz 1918 dali su nov dokaz za već ustanovljenu činjenicu da je *ofanziva jevtinija od defanzive*. Za vreme naših defanzivnih operacija od 25 marta do 30 juna, to jest za tri meseca i osam dana, izgubili smo 410.000 ljudi (145.000 poginulih ili nestalih i 266.000 evakuisanih), a za vreme naših ofanzivnih operacija od 1 jula do 11 novembra, to jest za četiri meseca i jedanaest dana, izgubili smo 478.000 ljudi (110.000 poginulih ili nestalih i 368.000 evakuisanih). Upoređenje broja nepovratno izgubljenih u toku ta dva nejednaka perioda, 145.000 prema 110.000, ubedljivo je. Sem toga, treba uočiti da je broj od 110.000 poginulih ili nestalih za vreme naših ofanzivnih operacija ovako raspoređen: 75.000 jula i avgusta, a 35.000 septembra, oktobra i novembra, što znači da su gubici mnogo manji u napadima na otvorenom polju nego u napadima na utvrđene položaje. I Ludendorf u svojim memoarima izražava istu misao. Sudeći po broju zarobljenika i količini materijala koji su Saveznici zaplenili između 18 jula i 11 novembra (preko 360.000 zarobljenika i trećinu neprijateljske artiljerije), van svake je sumnje da su gubici koje je Nemačka armija pretrpela za vreme svojih defanzivnih operacija morali biti izvanredno teški.

SEDMA GLAVA

POSLERATNA DOKTRINA

Posle ovoga pregleda evolucije ideja, treba doneti zaključak o tome kakva će biti naša posleratna doktrina.

Da bi se ona mogla potpuno definisati, trebalo bi tačku po tačku proučiti sva pitanja koja se odnose na strategiju i taktiku i za svako od ovih pitanja ispitati pouke koje proishode iz rata, kako na našem, tako i na ostalim vojištima. Takav poduhvat bi izašao iz granica koje smo sebi postavili i predstavljao bi isuviše obimnu razradu da bi to moglo da posluži kao zaključak ovoj skromnoj studiji. Uostalom, više ovakvih pouka izvedeno je uzgred, prilikom govora o glavnim događajima na našem frontu. Na njih se više nećemo vraćati.

Mi bismo jedino želeli da, završavajući ovo delo, istaknemo izvesne tačke koje su nam naročito pale u oči i koje bi, kako nama izgleda, trebalo da posluže kao osnova na kojoj bi se imala izgraditi naša posleratna doktrina. Zadovoljićemo se ispitivanjem tih nekoliko važnih tačaka, koje ćemo nazvati: *opšte pouke iz rata na našem frontu*, i to najpre ukoliko se tiče poljske, a potom i poziciske vojne. Najzad, neke važne *posebne pouke* omogućice nam da izvedemo jednu novu koncepciju ofanzive.

*

* * *

Na početku ove studije napomenuli smo da je ofanziva ležala u osnovi naše predratne doktrine. Neće biti beskorisno da ovde rezimiramo načela po kojima su imale

da se izvode ofanzivne operacije, jer će to poslužiti kao polazna tačka za diskusiju koja će slediti.

Ofanzivne operacije trebale su da se karakterišu:

1. — *Masom*, utoliko većom ukoliko bi se bolje primenila ekonomija snaga.

2. — *Iznenađenjem*, koje je trebalo da bude pripremljeno i favorizirano:

- tajnošću operacija;

- manevrom (naročito obuhvatnim);

— brzinom izvršenja, kojoj je pridavana znatna važnost, no koja je trebala da poštuje osnovno načelo sjeđinjavanja rodova vojske na bojištu.

3. — *Iskorišćenjem uspeha*, koje se zamišljalo u obliku što bržeg i što žešćeg gonjenja.

4. — *Moralnom nadmoćnošću*, koja je u bici od presudnog značaja.

Najzad, bilo da se dejstvuje ofanzivno ili defanzivno, načelo *sigurnosti* imalo je da se strogo primenjuje, kako bi se izbeglo iznenađenje. Zbog ogromnog fronta koji uzimaju savremene vojske, jedan deo snaga mogao je da pribegne *defanzivi*, ali samo sa tačno određenim ciljem:

- za zaštitu prikupljanja snaga; ili

— da se omogući izvlačenje snaga namenjenih za pojačavanje napada predviđenih na nekim drugim tačkama fronta.

Ukratko, naša pravila pre 1914 godine starala su se da orijentišu duhove ka ofanzivi na štetu defanzive, koja je, pošto je trebala da bude upotrebljena izuzetno, bila odbačena u drugi red, kao i sva pitanja koja su s njom u vezi (plan odbrane, primena utvrđivanja, itd.). Osim toga, brzina izvršenja smatrana je kao osnovni činilac uspeha, na štetu metodičnosti koja uvek povlači izvesnu sporost.

I. — Opšte pouke iz poljske vojne.

Poljska vojna, koja je vođena nekoliko meseci na početku i na kraju rata, istakla je izvesne tačke doktrine o kojima ubuduće treba voditi računa.

A) Nadmoćni značaj vatre. — Moć vatre, to jest njen uništavajuće dejstvo, koja je bila suviše zanemarena u

početku rata, brzo se ispoljila kao jedan od najznačajnijih činilaca u borbi. Moć vatre je neprekidno i znatno rasla usled uvođenja novih brzometnih i razvoja automatskih oruđa. Usled toga je rat postao mnogo ubitačniji nego što je bio ranije, jer su svaka greška, svaka nemarnost i svaki pogrešan manevar na bojištu, odmah i nemilosrdno kažnjeni. Međutim, pošto je dejstvo vatre obično manje opasno u poljskoj nego u poziciskoj vojni, to se u poljskoj vojni moglo dejstvovati smelije i brže.

Da bi se umanjili gubici od vatre, iskustvo je navodilo ne samo da se izrađuje sve moćniji ratni materijal, nego i da se primenjuju sredstva kojima će se poboljšati uslovi borbe. Od ovih sredstava glavna su ova: uopštena primena poljske fortifikacije, potpunija i metodičnija priprema operacija i usvajanje borbenih postroja koji su manje podložni gubicima.

1. — Uopštena primena poljske fortifikacije. — Poljsko utvrđivanje, koje je bilo isuviše zanemareno pre rata, učinilo je tolike usluge da je svaka jedinica koja je u borbi, ma i za kratko vreme, bila zadržana, imala strogu dužnost da se zakloni, tj. da se ukopa. Otstupilo se od predubeđenja da je, ako se borcu dozvoli da se ukopa, posle toga nemoguće povesti ga napred. »Rat je potvrđio da nije tačno ono za vreme mira suviše rasprostranjeno tvrđenje da ašov kopa grob ofanzivi«, kako je sa razlogom napisao Frajtag-Loringhofen.¹⁾ Prema tome, primena poljske fortifikacije je sredstvo borbe, koje je na bojištu postalo isto tako korisno kao i ostala sredstva, te vojnik mora da nauči da rukuje svojim pionirskim alatom isto tako dobro kao i svojim oružjem.

Međutim, ne treba misliti da fortifikacija, i pored značaja koji je dobila, ima toliku apsolutnu vrednost da bi mogla da pretstavlja cilj u operacijama. Ona je ostala ono što je uvek bila, sredstvo borbe, istina, dragoceno i efikasno pomoćno sredstvo borčevo, ali samo pomoćno sredstvo. Doista, ona vredi samo utoliko ukoliko je primenjena ili ukoliko se može primeniti. Izvesno vreme se

¹⁾) *Zaključci iz Svetskog rata.*

smatralo da se rat može beskonačno produžiti pomoću utvrđenih položaja, umesno ešeloniranih pozadi fronta. Operacije 1918., i sa francuske i sa nemačke strane, pokazale su šta treba misliti o toj teoriji, i dokazale da defanzivne organizacije imaju vrednosti samo ako se mogu u pravo vreme braniti dobrim trupama i sa dovoljno snage. »Sa strategiskog gledišta, fortifikacija ima glavnu ulogu u stvaranju mogućnosti braniocu da ekonomiše u prostoru i snagama za svoju zaštitu«, pisao je general XY.²⁾ »Međutim, ona tu ulogu može da izvrši samo u vezi sa trupama, te zbog toga mora da vlada apsolutan sklad između izrađenih defanzivnih organizacija i snaga određenih za njihovo posedanje, ako se ne želi da se sve sruši kao kula od karata.«.

2. — *Potpunija i metodičnija priprema operacija.* — Pri neuspehu se pretrpe toliki gubici i moral trupa toliko slabi da se prethodno mora sve učiniti da se svi izgledi na uspeh imaju na svojoj strani i operacije se moraju voditi sa izvesnom obazrivošću. Otuda proističe obaveza za komandovanje, pored toga što će obezbediti potrebna i dovoljna sredstva za ostvarenje postavljenog cilja, još i:

- da pripremi operaciju mnogim *predviđanjima*, kako se ne bi išlo u avanturu;
- da je zatim izvodi *uredno i metodično*, kako bi se ostvarilo sjedinjenje rodova vojske i sticanje svih napora na bojištu.

Ove mere predostrožnosti u pripremi i izvršenju operacija imaju za posledicu *izvesnu sporost u akciji*, no to ne sme da bude na štetu brzine i neprekidnosti dejstva, koje su takođe bitni činioci uspeha. Dužnost je komandovanja, kao što ćemo docnije videti, da prema posebnim okolnostima borbe pomiri ta dva protivrečna pojma: metodičnost i brzinu.

Mada prethodna predviđanja i usporena akcija mogu da umanju rizik, iluzorno bi bilo misliti da oni mogu da eliminišu svaku neizvesnost u borbi. Ma kakve bile pre-

²⁾ Razmišljanja o ratnoj veštini.

duzete mere predostrožnosti, u borbi se uvek dešavaju nepredviđeni događaji koje je nemoguće otstraniti.

3. — *Usvajanje borbenih postroja koji su manje izloženi gubicima.* — Najzad, treće sredstvo da se umanji strahovito dejstvo vatre sastojalo se u usvajanju borbenih postroja koji su manje izloženi gubicima. Već u prvim sukobima ustanovljeno je³ da je naš streljački stroj sa jednim korakom rastojanja između strelaca bio suviše gust, pa ipak vidimo da se on održao takav kakav je do početka 1916. Rastojanje između strelaca tada je udvojeno, no to je još bilo nedovoljno, te je tek u toku 1916 godine povećano na 4—5 koraka, blagodareći uvođenju novih automatskih oruđa, naročito puškomitrailjeza.

Izgleda da je to rastojanje od 4—5 koraka između strelaca maksimum, ako se, s druge strane, želi da borbeni red sačuva izvesnu koheziju. Zaista, treba voditi računa ne samo o teškoćama za starešinu, ma koliko mali on bio, da upravlja suviše rastegnutim streljačkim strojem na širokom frontu, nego i o prirodnoj naklonosti našeg vojnika, koji ne voli da se bori sam i želi da u svakom trenutku oseća prisustvo svojih suseda. Zbog toga, iako je obrazovanje borbenih grupa olakšalo komandovanje u streljačkom stroju, nije se smelo preterivati u povećavanju rastojanja između boraca, jer bi, inače, oni imali tendenciju da se zaustave, pošto bi se ubrzo osetili usamljeni.

B) *Potreba za tesnom vezom među rodovima vojske.* — Borba na otvorenom polju, kao i borba na utvrđenim položajima, zahteva tesnu vezu između svih rodova vojske na bojištu. Karakter ove veze se precizirao: ona mora da se održava na neposrednu korist pešadije, koja ostaje glavni rod vojske, i u tome mora da bude isključen svaki partikularizam. Danas armije raspolažu tako usavršenim sredstvima za obaveštavanje i tako moćnim ratnim oruđima da, osim u izuzetnim slučajevima, pešadija rizikuje da bude masakrirana ako joj drugi rodovi vojske, a naročito artiljerija i avijacija, ne pruže predanu pomoć u svakom trenutku.

³⁾ Raspis Vrhovne komande od 24 avgusta 1914.

Doista, komandovanje mora da obezbedi pešadiji, koja jedina može da zauzme i održi zemljište, saradnju ostalih rodova vojske:

- artiljerije ili tenkova, radi rušenja prepreka na koje ona nailazi;
- avijacije, da bi je upozorila na opasnosti koje je čekaju i obezbedila vezu sa artiljerijom i komandovanjem;
- inžinjerije, da bi joj stavila na raspoloženje specijaliste koji joj nedostaju i uredila komunikacije bez kojih ona ne može da produži nastupanje;
- specijalnih trupa, ako treba prebroditi naročite teškoće; i
- katkad, saradnju konjice, koja treba da joj prethodi i da je obaveštava.

Može se, dakle, bez preterivanja reći da u borbi *svi rodovi vojske rade za račun pešadije*, bilo da pripremaju, bilo da potpomažu njeno dejstvo.

No to sjedinjavanje rodova vojske, koje u isto vreme obezbeđuje koordinaciju i sasređivanje napora, može se ostvariti samo po cenu mnogobrojnih predviđanja i unapred ustaljenih sporazuma, koji se u stvarnosti realizuju mnogobrojnim poznatim postupcima održavanja veze i prenošenja obaveštenja.

Videli smo koliko je trebalo vremena da se dođe do zaista praktičnog i efikasnog rešenja problema održavanja veze na bojištu, koji je potpuno rešen samo u poziciskoj vojni, blagodareći metodičnosti i sporosti operacija. U poljskoj vojni, iako je sada razvoj akcije sporiji i metodičniji nego što je bio u prošlosti, situacija na borbenoj liniji podložna je mnogo češćim i bržim promenama koje stvaraju poremećaje u funkcionisanju izvesnih veza. Na primer, postalo je vrlo teško da artiljerija, u uvek vrlo skučenim granicama vremena, zadovolji potrebe pešadije, a to će tako biti sve dok se ne bude pronašao postupak u održavanju veze između pešadije i artiljerije pomoću koga će se veza moći trenutno da uspostavi i koji će funkcionišati u svim prilikama u toku borbe. Dosada je ta teškoća savlađivana time što su pojačavana borbena sredstva pešadije pridavanjem, po potrebi, artiljeriskih jedi-

nica pod njenu neposrednu komandu. No, ovo je nepotpuno rešenje ovog vrlo važnog pitanja, koje i dalje ostaje na dnevnom redu.

C) Inicijativa koju treba ostaviti izvršiocima. — Borba na otvorenom polju, i pored reda i metodičnosti koji su uvedeni u nju, sastoji se iz vrlo nestalnih, nesigurnih i nejasnih situacija i uvek sadrži izvestan deo neizvesnosti, pa čak i iznenadenja. Svi pokušaji koji su učinjeni da se iz borbe otklone te neizvesnosti, propali su ili su operacije od toga trpele: one su morale dobrovoljno da budu ograničene po cilju koji treba dostići. Ma šta se radilo, iz borbe se ne mogu otkloniti izvesni rizici. Oni su sastavni deo same suštine rata.

Da se pariraju ovi rizici, ta neizvesnost, jedno jedino sredstvo izgleda moguće: razviti inicijativu izvršilaca, to jest onih koji se bore sa teškoćama i koji, pošto se nalaze na licu mesta, jedino mogu da sude i odlučuju. To je njihovo istinsko pravo koje treba da bude poštovano od svih starešina.

Bogu hvala, mi nismo imali da se kajemo zbog inicijative koju su razvijale naše niže starešine 1914 godine. Međutim, početkom 1918 mi smo imali da žalimo što je ova osobina isčezla, no ona je, srećom, bila samo uspavana i nije mnogo trebalo pa da se ponovo pojavi.

Kada budemo govorili o pitanju »metoda komandovanja« videćemo da, obično, u našem temperamentu ne leži da svakome ostavimo onaj deo inicijative koji mu pripada. U svakom slučaju, da bi se ona mogla pravilno primenjivati, svaki starešina treba da zna bar namere neposredno prepostavljene komande, da dobije poseban zadatak koji ima da izvrši i da bude slobodan u izboru sredstava za njegovo izvršenje.

D) Bitka u susretu još uvek postoji. — Izvesno je da kad neprijateljske snage jednom stupe u dodir i kada su fiksirane na celome frontu, bitka u susretu postaje vrlo teško ostvarljiva, ali pre nego što se dođe do toga, od trenutka hvatanja dodira, mnogi sukobi imaju karakter bitke u susretu. Tako je bilo na početku rata u više sluča-

jeva: za vreme bitke na granici (naročito na Sambri), za vreme bitke na Marni (naprimer na Urku), a period trke ka moru (septembar—novembar 1914) sa obe strane bio je niz bojeva u susretu. Čak se može navesti mnogo slučajeva za vreme poziciske vojne u kojima su se jedinice, ubaćene u borbu da poprave tešku situaciju, našle u uslovima sličnim kao u boju u susretu (naročito posle nemackih ofanziva od 21 marta i 27 maja 1918).

Ti posebni uslovi se karakterišu time što jedinica koja ima da izvrši tačno određen zadatak, a još nije stupila u dodir sa neprijateljem, ne poznaje njegove namere. Ona je tako izložena ili da nađe na neprijatelja na položaju, ili da ga zatekne u pokretu ili, najzad, da bude od njega napadnuta. U svakome slučaju, prvo što treba uraditi, uvek je da se neprijatelj izvidi, da se sa njime stupi u dodir pomoću prethodnica, ako smo u pokretu, ili pomoću pretstraža, ako smo se zaustavili. Taj dvostruki problem, koji dosada nije uopšte uziman u razmatranje, treba proučiti.

1. — *Izviđanje i hvatanje dodira prethodnicama.* — Videli smo da je jedna od posledica moći vatre to da se nameće više metodičnosti i izvesno usporenje u razvoju borbe. Ali ona utiče i na radnje koje prethode borbi: izviđanje neprijatelja i hvatanje dodira prethodnicama. Doista, danas komandantu jedne velike jedinice više nije dozvoljeno da dopusti da njegova prethodnica rizikuje da bude cela ili delom uništена zato da bi on dobio sigurne podatke o neprijatelju.⁴⁾ To bi značilo otpočeti neuspehom i možda izgubiti znatan deo svojih snaga (između $\frac{1}{6}$ i $\frac{1}{3}$) pre stupanja u borbu.

Da bi se ovaj rizik izbegao, moglo bi se izviđanje neprijatelja vršiti celom velikom jedinicom, a ne samo prethodnicom. No ovo rešenje izgleda opravdano samo u slučaju kada je neprijatelj rešen da primi borbu. U ostalim slučajevima komandant se izlaže da svoje snage razvije uzaludno, pa čak i pogrešno, ako bi se, naprimer,

⁴⁾ Čak i kada bi, kao što to propisuje Ratna služba, komandant te velike jedinice doneo odluku da primi borbu pre nego što se njegova prethodnica angažovala.

našao samo pred običnom maskom bez dubine, koja bi iščezla čim bi se dotična velika jedinica razvila u cilju da ispita šta se pred njom nalazi. Zar to ne bi značilo raditi ono što neprijatelj želi, a koji bi, ponavljajući više puta tu taktiku, mogao dotičnu jedinicu znatno da zamara, što on sam brižljivo izbegava? Istina, na taj način bio bi otklonjen rizik delimičnog uništenja, ali bi se rizikovalo da se trupe iznure i uvedu u bitku u rđavom fizičkom stanju.

Zar nije bolje primeniti stari sistem, koji je uvek dobar, jer je racionalan u suštini, a po kome komandant treba da traži izvesne podatke pre nego što donese odluku da angažuje glavninu svojih snaga? To je *načelo izviđanja* neprijatelja samo jednim delom svojih snaga, načelo koje se nalazi na svima stranicama naših predratnih pravila.

No, mi smo rekli da je takvo izviđanje postalo sve teže i sve opasnije usled povećane moći vatre, te to ima za posledicu da se mora preduzeti više mera predostrožnosti, da se mora postupiti sa više metodičnosti i da se od svakog roda vojske traže samo oni podaci koje on može da pribavi.

Avijacija može da pruži mnogo podataka opštег značaja, naročito o stanju u neprijateljskoj pozadini, ali podaci koje ona pribavlja o neprijateljskom rasporedu (raspored trupa, snage, itd.), naročito u poljskoj vojni, obično nisu dovoljno precizni da bi se na osnovu njih stvorila slika o taktičkim namerama neprijatelja.

Konjica, opet, koja se u takvim slučajevima uvek kreće ispred velikih jedinica, može da odredi samo spoljne konture neprijateljskog rasporeda, da ukaže na postojanje jedne manje-više neprekidne vatrene linije, iza koje ona ne može da prodre i, katkad, da odredi njene krajnje tačke.

To je prvo obaveštenje, ali još uvek nedovoljno. Pre nego što bude preduzeo mere potrebne za izvršenje dobivenog zadatka, komandant mora tačno da zna da li je ta vatrema linija možda samo jedan vatreni zastor bez čvrstine i dubine, namenjen tome da ga obmane o pra-

vim namerama neprijatelja i da ga navede da zada udarac u prazno. To konjica ne može da kaže,⁵ a mi, opet, nećemo da angažujemo celu veliku jedinicu da to saznamo.

Jedini način koji nam ostaje jeste da angažujemo samo jedan deo naših snaga, sastavljen od trupa koje su u stanju da pribave te podatke koji su nam potrebni i koje će biti dovoljno jake, a to su pešadijske i artiljeriske jedinice. No, pošto se izlažemo velikom riziku, upotrebicemo malo pešadije, ali ćemo je zato potpomoći znatom artiljerijom. Ta odeljenja, koja dejstvuju ispred glavnine i čiji će zadatak biti da uhvate dodir sa neprijateljem i vrše pravo izviđanje, zvaće se prethodnice ili bataljoni prvog borbenog reda, — no to nije važno.⁶ S drugе strane, pošto želimo da izbegnemo žrtvovanje ovih trupa pre boja, mi ćemo staviti glavninu u položaj da ih može potpomagati vatrom, da ih u slučaju neuspeha može prihvati i, po potrebi, da može primiti borbu. Prema tome, ta glavnina će biti primaknuta prethodnicama toliko koliko je to potrebno da prethodnice ne izađu izvan dometa artiljerije u glavnini. To znači da će celokupna artiljerija biti razvijena i zaštićena jednim delom pešadije. Ovo delimično razvijanje glavnine izvršiće se što docnije, no u svakom slučaju čim prethodnice stupe u zonu dejstva neprijateljske poljske artiljerije.

To su mere predostrožnosti koje se mogu preuzeti da se prethodnice ne izlože opasnosti da budu izolovane u neprijateljskoj razornoj vatri. Pređimo sada na metod po kome treba voditi operacije hvatanja dodira i izviđanja neprijatelja.

Prvi dodir je uhvatila konjica, ali on je suviše labav i na mnogim mestima suviše nesiguran, te treba uhvatiti tešnji dodir. Prvi zadatak koji treba dati prethodnicu jeste:

- da smeni konjicu;
- da uhvati tešnji dodir sa neprijateljem;

⁵⁾ I pored moćnijeg naoružanja koje sada ima, a pogotovo to nije mogla u početku rata kada je, međutim, dobijala imperativne zadatke ovakve vrste.

⁶⁾ Naprimer, jedna pešadijska divizija može u ovu svrhu da upotrebi jedan ili najviše dva bataljona.

— da, po završetku ove operacije, pristupi izviđanju neprijatelja, to jest da ga pipa da bi saznala da li je snažan i čvrsto rešen da pruži otpor.

Za vreme izvođenja tih operacija prethodnice će potpomagati ili celokupna artiljerija ili samo jedan njen deo, dok je ostatak spremna da po naređenju komandanta velike jedinice stupi u dejstvo ako se ukaže potreba. U svakome slučaju, komandant ima za svoju glavninu da izabere položaj na kome će ona dati otpor ako bude napadnuta, a svoju artiljeriju će razviti pozadi ovoga položaja tako da ona bude u stanju i da potpomaže prethodnice i, ako se ukaže potreba, da učestvuje u odbrani toga položaja.

Vratimo se sada na zadatak izviđanja koji je dodeljen prethodnicama. Da bi pribavile tražene podatke, one treba da napadaju, ali pošto one ne mogu da napadaju na celome frontu na kome su stupile u dodir sa neprijateljem, one će koncentrisati svoje napore samo na jednu ili dve tačke na tome frontu. Te tačke će izabrati i odrediti komandant velike jedinice tako da se njihovim zauzimanjem neprijatelj dovede u nepovoljan položaj za odbranu (nadvišavajuća tačka, važna osmatračnica, itd.). Na te tačke će se vršiti ono što je naša stara Ratna služba nazvala »nasilno izviđanje«, a što mi sada zovemo »prepadi«. Za svaki od njih upotrebije se vrlo malo pešadije (najviše jedna četa) i onoliko artiljerije koliko se bude smatralo da je potrebno. Na taj način, ako prepad ne uspe, izgubiće se samo nekoliko vodova pešadije, a što se tiče artiljerije, istina dosta moćne, ona će istrošiti malo municije, jer će njen dejstvo trajati vrlo kratko vreme.⁷⁾

Ako ovi prepadi uspeju a neprijatelj ne reagira, on će ubrzo biti prinuđen da evakuise liniju čije najvažnije tačke više ne drži. To će biti dokaz da je tu imao samo prednju liniju bez dubine. Naprotiv, ako neprijatelj na ove pokušaje odgovori snažnim reakcijama (artiljeriskom vatrom, dejstvom pešadije) i ako naše jedinice odbaci sa svoga položaja, to znači da on čvrsto drži zemljište i da

⁷⁾ Osim ako neprijatelj sam ne preduzme ofanzivu, no tada će se razviti boj.

je rešen da ga brani. I u jednom i u drugom slučaju komandant je po nisku cenu pribavio podatak koji mu je potreban da se angažuje u borbu: neprijatelj će se braniti ili se neće braniti na liniji dodira.

Ako neprijatelj popušta, prethodnice će ga pratiti do unapred određene linije, koja odgovara krajnjoj granici dometa artiljerije, a koju će preći samo konjica i nekoliko pešadijskih patrola. Prethodnice će izvršiti nov skok tek kad komandant velike jedinice bude izabrao nov položaj za odbranu dalje unapred i kad bude tamo premestio svoju artiljeriju. Tako će se nastupati u uzaštopnim skokovima dok prethodnice ne najdu na solidan otpor.⁸

Ukratko, hvatanje dodira i izvidanje neprijatelja prethodnicama, kao i njihovo eventualno nastupanje preko linije dodira, treba da se vrši pod zaštitom celokupne artiljerije velike jedinice. Prema tome, samo artiljerija treba da se razvije od samog početka. Nju će štititi samo nešto pešadijskih jedinica iz glavnine koje će se izbaciti na liniju otpora koju će one u isto vreme obeležavati na slučaj da se mora pristupiti odbrani. Ostatak pešadijskih pukova samo zauzima pripremni raspored za borbu, to jest, svaki od njih je upućen na svoj sektor (naizmenično marševski i odbranbeni) pozadi položaja za odbranu, dok starešine vrše potrebna izviđanja. Ovaj raspored, koji je mnogo gipkiji od razvijenog rasporeda, omogućava pešadiji glavnine da nastupa putevima pa, prema tome, i da štedi snagu.

2. — *Zaštita pretstražama.* — Po našoj Ratnoj službi pretstraže su imale zadatak da obezbede trupe na stovanju. U tome cilju one su trebale da obezbede najistaknutije kantonmane od neprijateljske artiljeriske vatrenje, a u slučaju neprijateljskog napada da pružaju dovoljno dug otpor dok stvore vreme tim trupama da zauzmu borbeni raspored.

⁸⁾ Uostalom, zastoji prethodnica biće dosta kratki ako su uzaštopni položaji koje ona ima da zauzme u slučaju neprijateljskog povlačenja unapred predviđeni i ako se artiljerija postepeno prebacuje.

Danas, pošto su se uslovi borbe izmenili, više nije moguće tražiti od pretstraža da pruže tako potpuno obezbeđenje. U prvom redu, materijal poljske artiljerije dobio je tako veliki domet da se ne može ni pomisliti da se kantomani mogu zaštитiti od njegove vatre, osim ako se pretstraže ne postave na suviše veliko otstojanje od trupa koje imaju da zaštite. S druge strane, naleti neprijateljske avijacije za bombardovanje, kojih se uvek treba bojati, čine da su velika nagomilavanja trupa po selima vrlo opasna. Najzad, sada više nego ikada (i to je jedna posledica povećanja moći vatre), svaku trupu na pretstraži treba smatrati žrtvovanom u slučaju da neprijatelj napadne.

Iz ovih konstatacija proističe da je iluzorna zaštita koju pružaju pretstraže, jedno zato što one nisu u mogućnosti da zaštite trupu koju obezbeđuju od neprijateljske vatre, a drugo zato što, svedene na neophodni minimum, one utoliko manje mogu da se odupru neprijatelju u slučaju napada i da stvore komandovanju vreme potrebno za zauzimanje borbenog rasporeda.

Zbog toga dolazimo do ovog zaključka:

a) *Što se tiče glavnine* — uslovi za njeno stanovanje treba da budu izmenjeni. Trupe glavnine će biti unekoliko obezbeđene samo ako izbegavaju da stanuju po selima⁹ i ako se rasture i prikriju po zaklonima na terenu (voćnjaci, šumarci, useci, majdani, itd.).

S druge strane, pošto trupe glavnine na slučaj neprijateljskog napada neće imati vremena da izadu na svoje položaje za borbu, one moraju da stanuju u blizini tih položaja, koje moraju unapred da izvide.

b) *Što se tiče pretstraža* — njihov zadatak treba da se doveđe u sklad sa onim što one mogu da dadu, to jest, normalno da zaštite glavninu od iznenađenja, sprečavajući upade neprijateljskim patrolama, a na slučaj napada da dadu uzbunu a potom da se, kako-tako, povuku određenim pravcima pod zaštitom vatre jedinica glavnine.

⁹⁾ Izuzimajući poljske kuhinje i neke službe, kao sanitetsku, čije funkcionisanje zahteva smeštaje u zgradama.

Zbog toga, pošto pretstraže, uglavnom, više ne mogu da izvrše zadatak zaštite i otpora, koji im je dodelila Ratna služba na slučaj napada, one će biti svedene na prostu ulogu *zastora za opomenu*. Pod tim uslovima njihove snage će, bez nezgoda, moći da budu smanjene na neophodni minimum, no ipak dovoljan da može da ostvari liniju neprekidne vatre izvesne dubine. Međutim, sva sredstva za vezu moraju biti primenjena da bi se obezbedilo brzo prenošenje izveštaja, a naročito signala da neprijatelj napada.

Pa ipak, ako je danas teže ispuniti zadatak otpora, koji je nekad spadao u dužnost pretstraže, to ne znači da on treba da bude potpuno napušten. Naprimer, u poljskoj vojni, kada nismo u tesnom dodiru sa neprijateljem, čak i slabe pretstraže mogu, blagodareći novom naoružanju, vrlo dobro da se odupru ne samo poduhvatima neprijateljske konjice, nego čak i odredima pešadije, pa prema tome i da stvore vreme potrebno glavnini za zauzimanje borbenog rasporeda.¹⁰ Naprotiv, u poziciskom ratu, pretstraže — ako tim imenom nazovemo trupe koje drže zaštitni položaj — ostavljene su na milost i nemilost jednog iznenadnog napada jakim snagama i tada ne mogu sa uspehom da ispune svoj zadatak otpora. No one, ipak, treba uvek borbom da se odupru neprijateljskim poduhvatima manjeg obima. Ukratko, pretstraže treba uvek da daju otpor na mestu, osim u slučaju napada velikog stila. Tada je dužnost komandanta pretstraže da to uoči i da naredi povlačenje pretstraže na unapred predviđeni način.

Najzad, u ratu su mnogobrojne situacije u kojima je glavnini potrebno da, bar za neko vreme, bude zaštićena ne samo od prepada konjice, nego i od neprijateljske artilleriske vatre, naprimer: da završi iskrcavanje, da uredi za odbranu kakav položaj, itd. U tome slučaju, pretstraže ili, ako se to više voli — *zaštitni odredi*, treba da budu istureni na veće otstojanje, da budu jačega sastava (u

¹⁰⁾ Nemci su nam dali primere za ovo u toku njihovog povlačenja na »Hindenburgovu liniju« februara 1917, kao i za vreme njihovog otstupanja pred našim pobedonosnim armijama 1918.

pešadiji i artiljeriji) i da dobiju potpuno određen zadatak otpora. No rizik kome se oni izlažu na slučaj neprijateljskog napada biće utoliko veći ukoliko oni budu više udaljeni od glavnine i ukoliko njihov otpor treba duže da traje. Prema tome, u svakom posebnom slučaju komandant će imati da oceni da li je žrtva, koja će se eventualno morati da primi, u skladu sa veličinom rezultata koji se ima postići.

II. — Opšte pouke iz poziciske vojne.

Opšte pouke iz poziciske vojne većinom proističu iz činjenice koja nije bila predviđena, a koja dominira ovim celim pitanjem, a to je *produženo trajanje neprijateljstava*.

Prva posledica koju ono povlači za sobom jeste to što borba dobija oblik koji нико nije očekivao i koji je kršten imenom: rovovska ili *poziciska vojna*. No taj novi oblik, bar za nas, zbog svoga dugačkog trajanja, bio je povod tolikim protivrečnostima da je, pre nego što se podje dalje, potrebno znati da li je poziciska vojna nešto suprotno od poljske vojne.

A) Da li je poziciska vojna nešto suprotno od poljske vojne? — Ono što najpre treba ustanoviti, to je da ne postoji više vrsta rata od kojih svaka ima poseban cilj, različit od drugih. Rat nikad nije imao i, ma kakav bio oblik operacija, ne može imati drugi cilj osim jednog jedinog, a to je: uništenje neprijateljskih snaga.

Istina, otkako je prihvaćeno načelo »naoružanog naroda«, ovaj rezultat se može ostvariti samo delimično. Doista, pošto vojnu moć jedne nacije koja se nalazi u ratu više ne čine samo njene organizovane armije nego izvori cele zemlje, uništenje ove moći može se postići samo uzastopnim naporima u dugotrajnim bitkama u kojima se rezerve, koje se neminovno moraju uvoditi u akciju, posredno iscrpljuju. Pošto se uništenje neprijateljske žive sile ne može ostvariti već u prvim sukobima, to jedino ostaje da se u svakoj ofanzivnoj ili defanzivnoj bici teži iscrpljenju i, po mogućству, uništenju protivničkih snaga.

Tako bitka, koja je »suštastveni akt rata«¹¹ ostaje delo nemilosrdnog uništenja, pri čemu svaki protivnik teži:

— s jedne strane, da što je više moguće naškodi neprijatelju nanoseći mu gubitke i rušeći mu moral (otuda ogroman razvoj sredstava za uništenje);

— s druge strane, da se što bolje zaštiti od gubitaka i uništenja (otuda potraga za sve efikasnijim zaštitnim sredstvima: fortifikacijski objekti, oklopi, tenkovi, itd.).

Taj dvostruki cilj svakog ratnog delovanja ponovo je doveo do čuvene borbe između zrna i oklopa.

Ukratko, i poziciska kao i poljska vojna, koje se obe manifestuju u istovetnom nasilnom i brutalnom aktu, a to je bitka, jedno su i isto u pogledu cilja kome teže, ali nisu isto ako se uzmu u razmatranje sredstva koja one primenjuju za ostvarenje toga cilja. Mi se nećemo vraćati na razlike koje ih karakterišu i koje operacijama daju poseban oblik prema tome da li se izvode oko utvrđenih položaja ili na slobodnom zemljištu. Uostalom, poziciska vojna nije ništa drugo do proširenje stare opsadne vojne (koja je vođena po pravilima koja su njoj odgovarala) na operacije na otvorenom polju. Prema tome, sasvim je prirodno da potpuno različitim situacijama odgovaraju i različiti borbeni postupci, to jest drukčija taktika. Iz toga proishodi, kao što ćemo to docnije videti, da ako se hoće da na nastava trupa bude potpuna, ona mora obuhvatiti obuku u obe posebne taktike: za poljsku i za pozicisku vojnu.

B) Važnost i češća primena defanzive. — Kao što rat može da ima dva različita oblika, isto tako i bitka ima dva različita vida, koji su odavno poznati: ofanzivni i defanzivni. Međutim, kao što smo videli, defanziva, koja je pre 1914 bila malo cenjena u Francuskoj, bila je zanemarena i u našim pravilima joj nije bilo dato dovoljno mesta. No ratni događaji su jasno istakli svu važnost i svu korist od defanzive. Za tri i po godine poziciske vojne retko se napadalo, ali se svakog dana moralo biti pripravljeno za odbranu. Isto tako i u operacijama na otvorenom

¹¹⁾ Uput za vođenje velikih jedinica od 28. oktobra 1913.

polju; frontovi su toliko široki a za ofanzivu su potrebne tako ogromne snage, da je nemoguće svuda napadati, te zbog toga jedan deo snaga mora da bude u defanzivi, u očekivanju da i on pređe u ofanzivu. Pošto su tako prnuđeni da naizmenično prelaze iz jednog u drugi stav, trupe moraju da znaju da se isto tako dobro bore i u jednom kao i u drugom slučaju. Pošto i defanzivna borba ima svoje osobene postupke, svoju osobenu taktiku, to i ona zaslužuje da bude proučavana i da ima svoje mesto u našim pravilima kao i ofanziva, pa bilo da se radi o poziciskoj ili poljskoj vojni.

Međutim, ma kolike bile važnost i korisnost defanzive, ne treba se varati u pogledu rezultata koji se od nje mogu očekivati.

Osobenost defanzivne bitke je u tome što se ona podnosi, kao što je osobenost ofanzivne bitke u tome što se ona nameće. Iz toga proističe da branilac, pošto je izgubio preim秉stvo inicijative, može da bude iznenađen. Prema tome, velika opasnost u defanzivi leži u iznenađenju. Druga njena nezgoda proističe iz toga što se trupe u obrani obično nalaze u stanju materijalne i moralne podređenosti u odnosu na napadača, koji uvek teži da jačim snagama napada slabije. Osim u slučaju ako je bio pretvodno pojačan, branilac, sasvim prirodno, bar u početku bitke, raspolaže samo ograničenim sredstvima.

Međutim, odbrana ima i neka preim秉stva. Najpre, ako je na oprezi, pripreme napada ne bi smelete da joj izmaknu. Ona tada raspolaže izvesnim vremenskim razmakom u kome može da preduzme mere za pariranje napada. Zatim, ona nad napadom ima to preim秉stvo što odlično poznaje zemljiste na kome će se voditi bitka, a pošto ga je organizovala po svojoj volji, ona može da ga iskoristi i da u izvesnoj meri nadoknadi svoju brojnu slabost.¹²⁾ Prema tome, snaga odbrane leži u podrobnoj pri-

¹²⁾ Primeri: Belgiska armija kod Merkema (17 aprila 1918) koja vešto iskorišćuje pripremljene savezne položaje kao polaznu osnovicu za svoje protivnapade; Englezi kod Živanšija (Givenchy) 9 aprila 1918 koji su dobro pripremljenim protivnapadima vodova odbili napade bataljona; najzad, čuveni primer francuske 4 armije u Šampanji (15 jula 1918).

premi jednog zrelo smišljenog plana i u korišćenju zemljišta koje samo ona poznaje.

Najzad, defanziva, koja ima za cilj da neprijatelju sprečava nadiranje ili da ga zaustavi manjim snagama, teži da ga iscrpe u mnogo većoj meri nego što se sama iscrpljuje. Ta težnja je za pohvalu, ali iskustvo to ne potvrđuje uvek.¹³⁾ Kao što smo već videli, bitke kod Verdена, na Somi i bitke vođene 1918, pokazale su da je defanziva vrlo skupa, čak skuplja od ofanzive.

Međutim, ne može se poricati da su defanzivne bitke koje su vođene na našem frontu obično postigle cilj kome su težile: sprečiti neprijatelja da prodre. No iz toga ne treba zaključiti da se odbranom može izvojevati odlučujuća pobeda. Događaji koji su se odigrali na drugim frontovima, pa čak i na našem frontu 1918, dokazali su da defanzivna taktika nije nepogrešiva. Uostalom, bilo bi materijalno nemoguće održati visok moral kod trupa kada bi se one isuviše dugo držale u defanzivi. Uvek se pod udarcima neprijateljskih, manje ili više uspešnih napada, trupa oseća ostavljena na milost i nemilost njegovih poduhvata i demoralije se mnogo brže nego što bi se to mislilo. Da bi se njen moral održao, potrebni su pozitivni uspesi, a samo je ofanziva u mogućnosti da joj ih pruži, jer se rezultati koji se njome postižu mogu ustanoviti (zauzeto zemljište, zarobljenici, zaplenjen materijal) i jer ona pruža opipljiv dokaz nadmoćnosti sopstvenih sredstava nad neprijateljskim. Sprečiti neprijatelja da ostvari svoje ofanzivne ciljeve, to jeste jedan rezultat, ali to je u neku ruku negativan rezultat. Ustvari, u ratu se ne radi toliko o tome da se suzbije neprijateljska volja, koliko o tome da mu se nametne sopstvena volja. Zbog toga, defanzivu, koja je, istina, katkad neizbežna, treba smatrati samo kao izraz nužde, pa ma koliko ona bila aktivna, te je treba

¹³⁾ Doista, da bi se postigao taj rezultat, ne sme se sići ispod izvesne gustine posedanja. Istina je da defanziva omogućava da se štede snage, ali ona ne može da ih zameni. To su dokazali događaji od 27 maja 1918. Obično se smatra da je za uspešno odbijanje napada velikog obima potrebno da odbrana raspolaže u prvoj liniji jednom pešadijskom divizijom na 4—5 km fronta i odgovarajućom artiljerijom.

primenjivati samo privremeno, jer se inače i vojska i zemlja stavljaju u jedno od najopasnijih moralnih iskušenja.

C) Producenje trajanja bitaka i njegove posledice. — Kad se samo baci pogled na operacije u poziciskom ratu, videće se da su velike bitke koje su tada vođene trajale mnogo duže nego što se moglo pretpostavljati na osnovu iskustva iz prethodnih ratova. Doista, trajanje bitaka se kretalo između nekoliko nedelja i nekoliko meseci, naravno, računajući tu i zastoje. Čak i u poljskoj vojni trajanje velikih bitaka se produžilo preko svih predviđanja. To povećanje trajanja bitaka imalo je za rezultat da je apsorbovan veći broj velikih jedinica i da ih je trebalo smenjivati u toku same akcije, ali tako da od toga ne trpi samo vođenje bitke. Otuda se pojavila potreba za jednom dovoljno gipkom organizacijom, koja bi komandovanju omogućila da bitku od početka do kraja vodi bez prekidanja operacija. Koja je to organizacija?

Znamo da je pešadijska divizija, u kojoj se nalaze svi rodovi vojske, jedina velika jedinica koja može da vodi borbu pod neposrednom komandom svoga komandanta. To je taktička ili borbena jedinica, kako se hoće, to jest instrument kojim se komandovanje služi da izrazi uzastopne napore koje zahteva bitka. No divizija se obično vrlo brzo troši, te ne može da izdrži sve te uzastopne ponavljanje napore za vreme celog trajanja bitke. S druge strane, iskustvo je pokazalo da je korisno da se jedna velika jedinica ne ostavlja u prvoj liniji dotle dok ne izgubi svaku borbenu vrednost.¹⁴ Usled toga, mora se uzeti u obzir smenjivanje divizija u toku same bitke, i to toliko puta koliko je to potrebno da se postigne traženi rezultat.

Sto se tiče korpusa, on vodi boj u svojoj posebnoj zoni, prema opštoj ideji armije, manevrujući divizijama koje su mu stavljene na raspoloženje. No i pored svih koristi

¹⁴⁾ Ludendorf je propovedao i u svojim velikim prolećnim ofanzivama 1918 primenio suprotan sistem. Mi smo napomenuli kolike su nezgode od toga u pogledu vremena koje je potrebno da se ove jedinice reorganizuju posle bitke.

koje bi se imale od toga da se divizije bore u organskom sastavu svojih korpusa, armija je prinuđena da ih zanemari i da svoje rezerve koristi prema potrebi, ne vodeći računa o organskom sastavu korpusa.¹⁵⁾ U svakome slučaju, pošto korpus za izvršenje svoga zadatka u toku cele bitke mora neprekidno da bude u dejstvu, to će on ostati stalan, obratno od divizija koje samo prolaze.

Najzad, armija vrši više rukovođenje bitkom. U izvršenju toga zadatka nju pomaže izvestan broj korpusa na koje je ona podelila svoj borbeni front. Osim toga, ona je pravi rezervoar snaga, koje treba da budu angažovane prema potrebama i peripetijama bitke kako bi se izvršenje operaciskog plana moglo ostvariti.

Pod tim uslovima korpus ima poglavito ulogu komandovanja pri izvršenju taktičkog zadatka za šta dobija sredstva koja armija smatra da su mu potrebna i koja on ima samo da stavi u dejstvo. Njegova administrativna uloga u odnosu na jedinice koje su mu na taj način stavljene na raspoloženje postaje drugostepena, utoliko pre što se te jedinice, kad budu dovoljno iscrpene, vraćaju u armiju, koja se stara da ih rekonstituiše. Sledstveno tome, izgleda da bi bilo vrlo korisno kad bi se štabovi korpusa smanjili oduzimanjem izvesnog broja oficira iz Opštег odeljenja i Odeljenja za snabdevanje,¹⁶⁾ čija bi se uloga tada sastojala jedino u obaveštavanju svoga komandanta o materijalnom stanju jedinica, koje bi svoje zahteve upućivale neposredno armijama, koja je, u većini slučajeva, jedina u mogućnosti da ih zadovolji. To bi donelo uštedu u vremenu i radu.

Što se tiče divizija, koje se moraju zamjenjivati, one će, ukoliko je to moguće, imati istovetan sastav i formaliski će imati sve što im je potrebno za život i borbu, a kad stupaju u borbu pridavaće im se i pojačanja koja su im potrebna.

¹⁵⁾ Ta potreba se manje nameće u poljskoj vojni, u kojoj se divizije prve linije sporije troše, te je zbog toga lakše poštovati načelo organskog sastava korpusa, naročito ako korpus normalno ima 3—4 divizije, kao što je to bilo krajem rata u nekim korpusima.

¹⁶⁾ Kao i iz onih službi koje spadaju pod ova odeljenja.

D) Suparništvo između metodičnosti i brzine u izvršenju. — Govoreći o poljskoj vojni, rekli smo već da je povećanje moći vatre i u primeni i u izvršenju operacija zahtevalo veću metodičnost nego ranije. U poziciskoj vojni, tome već poznatom činiocu, moći vatre, dodaje se još jedan drugi, a to je moć defanzivnih organizacija, koji takođe zahteva veću metodičnost i u pripremi i u vođenju bitke. Mi nećemo insistirati na sada već nepobitnoj potrebi za metodičnošću u pripremi, ali nam izgleda zanimljivo da proučimo u kojoj meri je ta metodičnost potrebna u izvršenju. Doista, ne treba zaboraviti da je za vreme od tri godine poziciskog rata vođena stalna borba između pristalica metodičnosti i pristalica brzine u izvršenju napada na utvrđene položaje.

U raspisu od 2 januara 1915, koji je izdat posle naših prvih ofanziva na defanzivno uređene položaje, vrlo umesno je primećeno da zbog moći vatre i jačine odbrambenih uređaja »operacije se karakterišu sporijim i metodičnjim razvojem«. Ali, primenjujući tu metodičnost, čija je potreba priznata, u svim fazama bitke, borbi je nametnuta tolika sporost da je iskorišćenje postignutog uspeha postalo nemoguće. U raspisu od 20 maja 1915 rečeno je: »Momenat uspeha je prolazan i ako rezerve odmah ne intervenišu, povoljna prilika će biti propuštena«. Da bi se u toku borbe neprijatelj sprečio »da se ponovo ustali i uredi«,¹⁷ potrebno je da se bitka vodi sa izvesnim kontinuitetom i da se postignuti uspesi dovoljno brzo iskoriste. Međutim, u raspisu od 27 decembra 1915 pravilno je primećeno: »Besumnje je poželjno da se ofanzivna bitka vodi brzo, tako da se iskoriste do maksimuma efekti iznenadenja, dezorganizacije i demoralizacije koje donose prvi uspesi, ali nikakvi obziri ne mogu pretegnuti nad činjenicom da postoje prepreke na koje se nailazi i koje prethodno treba porušiti da bi se moglo napredovati«. Tako se ova dva podjednakо važna pojma o metodičnosti i brzini u izvršenju pojavljuju kao dva protivrečna uslova između kojih je trebalo birati, a tada je izdat Uput od 16 decembra 1916, koji prvi put pokušava da ih izmiri.

¹⁷⁾ Uput od 26 januara 1916 o ofanzivnom boju velikih jedinica.

Zaista, u tome Uputu se jasno razlikuju dve faze u zauzimanju utvrđenih položaja: faza proboga, borba u unutrašnjosti defanzivnih organizacija, koja je samim tim jedna uskupna operacija kojom rukovodi komandovanje i u kojoj metodičnost mora da ima prevagu nad brzinom; faza iskorišćenja uspeha, bitka na otvorenem zemljишtu u kojoj decentralisano komandovanje vraća svakome svoj deo inicijative i u kojoj brzina mora da ima prevagu nad metodičnošću, pod uslovom da se održava dobar red, koji je neophodan za uspeh. Nažalost, priprema za premeštanje baterija, iako je bila detaljno predviđena, bila je nedovljna da pešadiji obezbedi sadejstvo artiljerije u svakome trenutku u toku njenog brzog napredovanja. Štaviše, čak i da je ovo sadejstvo bilo obezbeđeno, nedostajala bi stvarno praktična sredstva za vezu koja bi omogućila pešadiji da u željenom trenutku i na željenom mestu dobije vatru koja bi joj bila potrebna.

Trebalo je čekati do 1918 pa da se dođe do prihvatljivog rešenja jednog toliko delikatnog problema, rešenja koje se sastoji u izmirenju metodičnosti i brzine u fazi iskorišćenja uspeha, to jest u operacijama na otvorenom polju protiv neprijatelja koji više ne raspolaže svim svojim sredstvima. Pošto artiljerija nije mogla u isto vreme i da prati pešadiju njenim tempom i da joj u svakom momentu osigura efikasnu i trenutnu podršku, i sa francuske i sa nemačke strane odlučeno je da se pojačaju borbena sredstva pešadije, naročito pridajući joj baterije pod neposrednu komandu, tako da se ona u neku ruku oslobođi tutorstva artiljerije. To je rešenje koje, izgleda, mora da ostane na snazi sve dok se ne bude pronašao ili kakav postupak u održavanju veze koji će pešadiji dati izvesnost da će joj artiljerija pružiti trenutno zadovoljenje njenih potreba, ili kakvo prateće oruđe koje će biti sposobno da privremeno zameni saradnju artiljerije.

Ukratko, metodičnost mora da ima prevagu nad brzinom u operacijama u unutrašnjosti utvrđenog položaja i, uopšte uzevši, u svim uskupnim operacijama kojima rukovodi komandovanje. Naprotiv, u fazi iskorišćenja uspeha, u kojoj inicijativa izvršilaca ima toliko veliku

ulogu, metodičnost mora da ustupi prvenstvo brzini, pod uslovom da se uvek mora održavati dobar red i da se otpori na koje pešadija bude nailazila mogu slomiti bez gubitka vremena. Ova dva poslednja uslova nameću obavezu da se i u ovoj fazi postupa sa izvesnom metodičnošću, no ipak operišući sa maksimumom brzine.

»Operisati metodično i brzo, povezujući dejstvo oba roda vojske (pešadije i artiljerije)«, to su izrazi kojima se poslužilo u raspisu od 24 avgusta 1914 da bi se okarakterisali borbeni postupci koje treba primeniti. Pošto su prošli kroz mnogobrojne promene, ovi postupci su konačno ustaljeni Direktivom br. 5 od 22 jula 1918, u kojoj se metodičnost i brzina najzad kombinuju i mire u srećnoj formuli koja nam je donela pobedu. Prema tome, raspis od 24 avgusta 1914 i Direktiva br. 5 od 22 jula 1918 označavaju polaznu i krajnju tačku evolucije taktičkih ideja u toku rata i tu se završava ciklus.

E) Iznuravanje pešadije i uporedno povećavanje materijala i mašinizma. — Za vreme svih dugih ratova video se da se pešadija brže iznurava nego ostali rodovi vojske, kao i da se značaj materijala, naročito artiljeriskog povećava ukoliko pešadija slabii.¹⁸⁾ Za vreme poslednjeg rata taj se zakon ponovo potvrdio, pa je čak dobio i veću važnost usled produženja poziciskog rata u kome je postala nužnija upotreba najrazličnijih i najmoćnijih razornih oruđa kao i upotreba najotpornijih sredstava zaštite. I mašinizam je zauzeo u vojskama takvo mesto da je stara borba između zrna i oklopa mogla da bude nazvana »rat materijala ili rat mašina«. U svakome slučaju, to stanje stvari povuklo je za sobom smanjenje efektiva pešadije u diviziji i uči-

¹⁸⁾ Na kraju ratova Prvog Carstva, naročito od 1813—1815, Napoleon, pošto je video da se smanjuju efektivi njegove pešadije, povećao je razmeru artiljerije. Na ovu činjenicu je ukazao i fon der Gole ovim rečima: »Slabljenje se zapaža naročito u pešadiji, a mnogo manje u konjici i artiljeriji... Glavni rod vojske sve više gubi važnost, a tada artiljerija osetno sve više istupa u prvi red. Već Fridrih II je u pojačavanju artiljerije video jedini način da kompenzira opadanje snage pešadije.«

nilo da se rodi ideja da mašina može da zameni čoveka. Ta dva pitanja zaslužuju da se na njima zadrži naša pažnja.

1. — *Pešadiska divizija od 3 pešadiska puka.* — Iskustvo rata je dovoljno jasno dokazalo da je stara srazmerna artiljerije u diviziji nedovoljna, no ono nikad nije pružilo dokaza da je stara srazmerna pešadije bila suviše jaka. Ako je broj pešadiskih pukova sveden od 4 na 3 puka, to je bilo poglavito zbog toga, i to ne treba zaboraviti, što su se efektivi proredili i što su ih apsorbovali artiljerija, avijacija i neke službe, kao naprimjer, automobilska služba. Istina, treba reći da smanjenje pešadije u diviziji nije imalo suviše nezgoda, jer je pešak u isto vreme snabđen novim oružjem koje je bilo mnogo moćnije od onoga iz 1914 godine. Zato i srazmerna artiljerije i pešadije, koja je na kraju rata bila usvojena za diviziju (3 pešadiska puka, 4 poljska diviziona 75 mm i 2 haubička diviziona), već na prvi pogled izgleda vrlo razumna.

Ipak, treba uočiti da su 3 pešadiska puka (9 bataljona) taman dovoljna za vođenje borbe i za obezbeđenje divizijske artiljerije. No divizija je obično u sastavu korpusa koji organski ima izvestan broj artiljeriskih jedinica koje su najčešće pojačane armiskom artiljerijom. Pošto ni korpus ni armija nemaju pešadiske jedinice van sastava divizija, to proizilazi da je na bojištu količina pešadije kojom raspolažu angažovane divizije absolutno nedovoljna i za vođenje borbe i za osiguranje tolike mase artiljerije. Zbog toga se moraju uzimati bataljoni iz divizija druge linije, koji se tako pre vremena troše i nisu odmah raspoloživi.

S druge strane, iznuravanje divizije u borbi računa se prema iznuravanju njene pešadije, a poznato nam je da je ono mnogo brže nego iznuravanje ostalih rodova vojske. Prema tome, lako je shvatiti da divizija od tri puka nema suviše veliki kapacitet izdržljivosti u vatri, naročito ako se ne želi potpuno iscrpljenje njene borbene vrednosti. To ima za posledicu češće smene i premeštanja koji su štetni po brzinu akcije.

Najzad, to brzo trošenje pešadije nameće potrebu za jakim rezervama u svima jedinicama kako bi se borba mogla stalno pothranjivati. No, u diviziji od 3 puka, ako se ne želi da se od trupa prve linije oduzmu delovi koji su im neophodni za zadovoljene borbenih potreba, u većini slučajeva je nemoguće obrazovati divizisku rezervu koja je, međutim, toliko korisna komandantu da izrazi svoj uticaj.

Iz svih ovih razloga izgleda da bi se dobila stvarna korist kad bi se diviziji vratio njen četvrti puk.

2. — *Čovek i mašina.* — Izvesno je da kod moćnosti savremenog oružja, ako jedan od dva protivnika stупи u borbu sa slabijim naoružanjem, individualna hrabrost borca ne može efikasno da dođe do izražaja; ona je paralisana pre nego što bude mogla da se manifestuje i završava se samo beskorisnim žrtvovanjem. Prema tome, naoružanje, materijal i mašinizam, postali su neophodan prethodni uslov da bi vrednost trupa mogla da dođe do izražaja, ali oni je ne mogu zameniti. Iako se bitka sastoji iz borbi u vazduhu, artiljeriskih dvoboja, a možda će se uskoro sastojati i iz borbi tenkova protiv tenkova, ona uvek mora da dovede do udara pešadijom, koja jedino može da izbori odluku. Na taj način, pešadiski udar je, da se tako izrazimo, najjači argument u borbi, čije rezultate ona ispisuje na zemljištu pomeranjem vatrenе linije napred ili nazad. Prema tome, i pored razvoja mašinizma, pešadija ostaje glavni rod vojske i, da primenimo osveštani izraz, kraljica bitaka. Doista, samo je ona u stanju da zauzme, da posedne i da održi zemljište kako u poziciskoj, tako i u poljskoj vojni.

Istina, borbena sredstva pešadije znatno su povećana, što je omogućilo uštedu u ljudima. S druge strane, samo se po sebi razume da izvršenje njenog »surovog i teškog« zadatka mora da se olakša sadejstvom rodova vojske koji raspolažu materijalom koji je u stanju da slomi otpore na koje ona nađe; ali se, bar za sada, ne može ni zamisliti da taj zadatak, koji zahteva toliko sposobnosti i toliko ratničkih vrlina, mogu da izvrše mašine, pa ma koliko one bile usavršene. Kao što se kaže u Uputu za vođenje velikih

jedinica, bitka je u suštini pre svega »moralna borba«, to jest borba između dve volje, u kojoj, sasvim prirodno, čovek ima glavnu ulogu. Zbog toga čovek ostaje i još će dugo ostati, kao što se Ardan di Pik sjajno izrazio, »glavni instrument borbe«.

Dakle, vidi se da zamenjivanje čoveka mašinom, ljudi materijalom, koje se u izvesnim rodovima vojske i službama može prihvati bez ograničenja, u pešadiji ima svoje granice, koje se, bez ozbiljne štete, ne mogu preći. Te granice nameće potreba da se tome rodu vojske sačuva izvesna pokretljivost bez koje ona potpuno gubi manevarsku sposobnost, te prema tome, treba izbegavati da se ona optereti teškim i glomaznim oruđima. Ukratko, cilj koji treba postići kod pešadije jeste: povećati njenu moć ne škodeći njenoj pokretljivosti.

F) Stvaranje novih borbenih sredstava. — Dugo trajanje rata nije samo omogućilo usavršavanje i povećanje naoružanja u jedinicama, nego i da se stvore nova oruđa, te, kao što je rekao Poenkare, »rat je bio neprekidno stvaralaštvo«. Od mnogobrojnih novina koje su se pojavele, navećemo samo one koje su našle primenu na bojištu. To su:

— upotreba bojnih otrova svake vrste, naročito u obliku projektila;

— razvoj vazduhoplovstva, koje je u početku rata bilo u povoju, a čiji je izvanredno brz napredak od njega stvorio novi, peti rod vojske;

— obrazovanje protivavionske odbrane (PAO) pomoću oruđa koja su namenjena za obranje vazduhoplova;

— obrazovanje službe maskiranja, čiji je cilj da se osetljivi objekti skriju od neprijateljskog ugleda;

— mnogostruka primena bežične telegrafije;

— razvoj obaveštajne službe, blagodareći fotografisanju iz vazduha i uvođenju novih organa (prislušne stanice, vodovi za reperisanje, itd.);

— pronađazak tenkova i, kao posledica toga, obrazovanje protivtenkovske odbrane;

— znatno povećanje sredstava za mehanički transport, a naročito automobila, što je omogućilo da se brzo transportuju znatne snage sa jednoga na drugi kraj vojišta.

Sve ove novine stavile su komandovanju u ruke nova borbena sredstva i povećale broj mogućih kombinacija na vojištu, ali one su i komplikovale mehanizam borbe. Neke od njih mogle su, usled iznenađenja koje su proizvele kod neprijatelja, da dadu velike rezultate da nisu prerano bile stavljene na probu. Major Buvar kaže:¹⁹ »Pojava bojnih otrova, iperita i tenkova, da je tajna bila čuvana do trenutka kad je bilo moguće pristupiti njihovoj masovnoj upotrebi, mogla je da proizvede opšte iznenađenje i da dovede do znatnog strategiskog uspeha. U vremenu kada je ispoljavana težnja da se vera u nepovredljivost frontova postavi kao dogma (mrvorodeno načelo), specijalna zrna sa velikom moći neutralisanja i bataljoni tenkova mogli su da omoguće iznenadni probor zaštitnog zastora i ostvarenje potpunog iznenađenja. No pošto se to uvek otkrivalo pre vremena, posledice su bile ograničene«. U tome leži utoliko dragocenija pouka za budućnost što većina mirnodopskih pronalazaka može da nađe svoju primenu i u ratu.

G) *Korisnost konjice.* — Uloga konjice u bici nije toliko izmenjena kao što bi se to moglo misliti. U svakom slučaju konjica još ni izbliza nije svršila svoje, kao što se to često ponavljalo. Doista, ona je izvrsno oruđe za iskorisćenje uspeha, a ona je to i dokazala, što se najbolje vidi iz ovih primera: grupisanje Marvicovog korpusa u Flandriji 1914, Šmetovljev korpus u Rumuniji 1916, engleska konjica u Palestini i francuska konjica na Solunskom frontu 1918. Što ona na našem frontu nije upotrebljena za izvršenje toga zadatka, to je bilo ili zbog materijalnih smetnji (njena iscrpenost u bici na Marni) ili zato što su breše koje smo otvorili u neprijateljskom rasporedu bile suviše uzane da bi ona mogla da prođe kroz njih.

¹⁹⁾ *Vojne pouke iz rata.*

Pa ipak, posle nekih probaja konjičke jedinice su mogle odigrati znatnu ulogu da su bile ubaćene u otvorenu brešu, kao, naprimjer, kod Verdena (24 februara 1916), na Somi (4 jula 1916), u Pikardiji (24 marta 1918) i na Eni (28 maja 1918).

Prema tome, u našim uputima u toku celoga rata sasvim je opravdano uzimana u obzir uloga koju konjica treba da odigra u fazi iskorišćenja uspeha. No da bi mogao da ispuni taj zadatak, ovaj rod vojske treba da zadrži svojstva koja su mu osobena: pokretljivost i brzinu. Uostalom, ta svojstva su mu omogućila da u defanzivnoj fazi sproleća 1918 učini najveće usluge baš zatvarajući breše napravljene 24 marta i 28 maja. Zbog toga ta svojstva treba konjici sačuvati po svaku cenu, a ne da se, pod izgovorom povećanja njene vatrene moći, umanjuje njena manevarska sposobnost. Sa naoružanjem kojim je ona raspolagala na kraju rata, naša konjica je bila sposobna da se bori peške, pa ipak je mogla da se kreće svom željenom brzinom, pa čak i da dejstvuje na konju. Prema tome, ne može se ni postaviti pitanje da se ona pretvori u pešadiju na konjima. Uostalom, u poljskoj vojni ona je isto toliko korisna koliko je to i ranije bila. Ako su u poziciskoj vojni prilike za njenu upotrebu ređe, ipak ostaje tačno da je, onoga dana kada se za njom pojavi potreba, ništa ne može zameniti.²⁰ Prema tome, sačuvajmo srčanu i brzu konjicu, nadahnutu ofanzivnim duhom i sposobnu da, prema prilikama, dejstvuje bilo peške bilo na konju.

H) Potreba za obukom. — Još jednom se pokazalo da je mirnodopska obuka od velike važnosti za ostvarenje rezultata u bici. Naše preterane gubitke na početku rata

²⁰⁾ To je ono što Nemci nisu razumeli. Oni su svoju konjicu žrtvovali potrebama poziciskog rata i zahtevima krize u ljudstvu. Konjica je postepeno usvojila organizaciju i metode pešadijske borbe i tako je izgubila svoje sposobnosti. Kada je nastupio trenutak za njenu upotrebu u velikim prolećnim bitkama 1918, ona više nije postojala kao poseban rod vojske. Uostalom, u mnogo-brojnim Ludendorfovim uputima za ofanzivu 1918 nema ni jedne reči o ulozi konjice u bici. Doista, nemačka vojska je u to vreme imala samo konjičke divizije na konjima, koje su bile zadržane na Istočnom frontu.

treba delom pripisati nedostacima i nepotpunosti u obuci. S druge strane, videli smo koliko je vremena trebalo da se ti nedostaci isprave. Ne ispravlja se lako jedan ustaljen tok ideja kao što se ne menjaju lako stečene navike, to jest rutina.

Mnogobrojni su primeri, kao:

- potreba da artiljerija pripremi pešadijske napade;
- obaveza da se razrede napadni postroji pešadije;
- ostvarenje tesne veze među raznim rodovima vojske u borbi;
- obuka trupa u stalnoj primeni utvrđivanja;
- teškoće koje su postojale da se 1918 iz poziciske vojne pređe u poljsku vojnu, itd....

Iz toga proizlazi da obuka, koju za vreme mira treba izvoditi sa trupama, mora što više da se približi stvarnosti bojišta,²¹⁾ te se zato ne sme zanemariti nijedna pouka iz rata. Čak se moraju predvideti i posledice usvajanja ovoga ili onoga novog materijala. U ratu se ništa ne improvizuje, a to naročito ne čine niže starešine, koje u ratu primenjuju samo ono čemu su ih naučili.

Međutim, rat 1914—1918 pokazao je da trupe treba da budu osposobljene za pozicisku kao i za poljsku vojnu, od kojih svaka ima svoje borbene postupke i svoju osobenu taktiku; postupci koje treba primeniti i uloga pojedinih rodova vojske nisu isti u oba slučaja. Otuda proističe potreba za *dve različite obuke* koje će imati za cilj da se izvede obuka u metodama ofanzivne i defanzivne borbe, kako u poziciskoj, tako i u poljskoj vojni.

S druge strane, svaki rat koji dugo traje (a treba očekivati da će ubuduće svi dugo trajati) daje mogućnosti za nepredviđene pronalaskе, kojima treba umeti što pre protivstaviti odgovarajuće postupke kojima će se suzbiti ili neutralisati njihovo dejstvo. Zbog toga postoji potreba da se obuka izvodi i u toku samoga rata, to jest da se trupe

²¹⁾ Izbegnimo da se i na nas ne primeni opaska ruskog kapetana Solovjeva iz početka Rusko-japanskog rata: »Već u prvoj borbi, u kojoj sam imao prilike da učestvujem, stekao sam uverenje da se mnoge stvari kojima sam poučavan za vreme mira ne mogu primeniti u stvarnoj borbi, a da me, naprotiv, nisu naučili mnogo čemu što sam trebao da radim«.

upoznaju i vežbaju u primeni novih oruđa i postupaka. Međutim, iskustvo je pokazalo da se ne otkriva uvek u prvom potezu sva korist koja se može izvući iz izvesnih pronašlazaka (kao što je pokazalo iskustvo kod upotrebe otrovnih zrna i tenkova). Zbog toga je potrebno još za vreme mira predvideti organe (sa njihovim specijalisanim osobljem) koji su namenjeni bilo da isprobavaju nova oruđa i metode, bilo da vrše obuku u njihovoj primeni.

I) Rezime. — Ukratko, poziciska vojna imala je za nas nekoliko srećnih rezultata:

— ona nam je omogućila da istrajemo i da naš materijal dovedemo na stepen zahteva savremene borbe;

— ona je istakla važnost defanzive i sve koristi koje se mogu izvući iz fortifikacije;

— ona nas je orijentisala ka metodičnosti, koju smo mi isuviše žrtvovali brzini.

Suprotno tome, ona je znatno doprinela da se izvite pere ideje po izvesnim pitanjima:

— ona nas je navela da suviše dugo zanemarimo uticaj iznenadenja i da izgubimo iz vida potrebu za eksploatacijom uspeha;

— ona je oživeljala nesrećnu teoriju o nepovredljivosti frontova i učinila da se jednog trenutka poveruje da je otsada poziciska vojna jedini mogući oblik borbe;

— ona je, s pravom, izmenila uloge pešadije i artiljerije, ali je preuveličala ulogu artiljerije, tako da pešadija više nije smela da se upusti u borbu bez podrške ogromne artiljerije koja nije bila u srazmeri sa njenom snagom; to je bila rđava škola, koja je trebala da bude prikazana samo kao trenutna potreba, dok se, međutim, pešadija u njoj navikavala da u borbi ima samo drugostepenu ulogu.

Trebalo je da nastupe tragični trenuci sproleća 1918 pa da se, obnavljanjem poljske vojne, koja je isuviše dugo bila izgubljena iz vida, stvari ponovo postave na svoje mesto.

III. — Neke posebne pouke.

A) Mi smo u više mahova nagovestili opasnost od rasprostiranja, čak do jedinica, izvesnih pojnova koji su,

iako potpuno tačni, takve prirode da umanjuju samopo-
uzdanje trupa, pa prema tome i njihovu moralnu vred-
nost. Takvo je, naprimer, shvatanje da je pešadija uglav-
nom nesposobna da izvede napad bez podrške moćne arti-
ljerije. Ma koliko ta ideja bila tačna, naročito kad se radi
o napadu na utvrđen položaj, ona se, pre svega, tiče sta-
rešine koji ima zadatak da organizuje operaciju. To je
poglavito stvar komandovanja da oceni količinu sredstava
svake vrste koja su mu potrebna za uspešno izvođenje
poduhvata koji mu je stavljen u zadatak, a naročito da
odredi količinu artiljerije koja je neophodna da se peša-
diji osigura uspeh. Za ovu procenu, koja je, uostalom, ra-
zličita u svakom posebnom slučaju, komandant snosi punu
odgovornost. Prema tome, pešadija nije nadležna da ceni
da li je artiljerija, koja je angažovana da je potpomaže,
dovoljna ili nije. Svaki naređeni napad ona mora da izvrši
sa krajnjom energijom i sa nepokolebljivim pouzdanjem
u borbena sredstva kojima ona sama raspolaže.

B) Značaj moralne snage i potreba za njenim stalnim
povećavanjem nepobitno su se potvrdili. Prema tome, po-
trebno je da sve starešine znaju da ova, kao i svaka druga
snaga, zahteva da bude negovana, pothranjivana, treni-
rana, vežbana i podržavana, jer će inače zamreti i nestati
iz trupe. Na taj način starešine će postati svesne ogromne
dužnosti koja im se usled toga nameće. Uostalom, to je
njihova stalna dužnost i u miru i u ratu. Da se ona ispunji,
potrebne su starešine koje su istinske vođe, »koje poznaju
vojnika i koje znaju da ga upotrebe«, kao što kaže Ardan
di Pik. No to može da se nauči i starešine treba tome da
se poučavaju, a one će zadobiti poverenje i odanost svo-
jih trupa samo ako budu prethodile primerom, dostoјnjim
vladanjem, korektnim držanjem, ljubavlju prema disci-
plini, poštovanjem reda, ljubavlju prema vojniku, intere-
sovanjem koje treba za njega da imaju u službi kao i van
službe, itd.

Sa svoje strane, visoki komandanti održavaće moral
kod trupa ne samo što je moguće češćim obilascima, nego
i zapovestima i proklamacijama u kojima neće skrivati
teškoće koje treba savladati, ali će ukazivati i na sve iz-

glede koji postoje za uspeh. Oni treba vrlo strogo da paze da izveštaji i obaveštenja koja obaveštajna odeljenja rasprostiru budu veran izraz istine, jer će oni inače pričiniti više štete nego koristi i ubrzo će se smatrati kao »punjenje glave«.

No, sve će ove mere ostati uzaludne ako vlada, naročito za vreme rata, nije ubeđena u potrebu da vodi javno mišljenje u unutrašnjosti zemlje. Doista, napadi na moral vojske dolaze iz pozadine. Mi smo o tome imali dokaza posle 16 aprila 1917, kao što je bilo i u Nemačkoj posle neuspeha velikih prolećnih ofanziva 1918. Moral borca, koji su njegove starešine dobro održavale, nikad nije bio ozbiljno pokoleban vojničkim neuspescima, dok se, međutim, pokazao vrlo osetljiv prema sugestijama koje su dolazile iz pozadine, a naročito je u dugotraјnom ratu nemoguće spreciti dodir između vojske i unutrašnjosti zemlje. Prema tome, vlada treba u pozadini da suzbija svaku defetištičku propagandu i da održava nepokolebljivo poverenje u uspeh kod civilnog stanovništva.

C) Metodi komandovanja nisu isti u svima ratnim okolnostima. Upotrebljavani su mnogi i različiti postupci, i iz njih se mogu izvući ove opšte ideje:

a) Komandovanje stavlja do znanja svoje namere i svoju volju pomoću direktiva, instrukcija, zapovesti ili planova, prema stepenu hijerarhije na kome se starešina nalazi i prema posebnim okolnostima borbe.

b) Ta komandantova volja proističe iz odluke koju je doneo, a to je njegova glavna funkcija. Ona treba da bude zasnovana:

- na cilju koji se ima postići, odnosno na zadatku koji se ima izvršiti;

- na onome što je poznato o situaciji i neprijateljskim namerama;

- na olakšicama ili teškoćama koje pruža zemljište;

- na sredstvima kojima se raspolaže u odnosu na sredstva za koja se pretpostavlja da ih neprijatelj ima.

c) Koncepcija manevra koji treba izvesti mora da bude utoliko jednostavnija, ukoliko se starešina nalazi na

višem stupnju hijerarhije. Doista, što se više približavamo izvršiocu, izvršenje se sve više usložava usled uticaja zemljišta, atmosferskih prilika i posebnih okolnosti svake jedinice.

d) Komandovanje dodeljuje uloge koje spadaju u deo potčinjenim starešinama, određujući zadatke koji se imaju izvršiti, a ne sredstva koja se imaju primeniti, čiji se izbor uvek ostavlja izvršiocima.

Ovim povodom treba priznati da nas naš temperament suviše često navodi da određujemo sredstva koja treba primeniti pre nego cilj koji treba postići, tj. zadatak koji treba izvršiti. Tu treba sprovesti pravo vaspitanje da bi se naučilo kako sopstvenu volju treba preobratiti u zadatak koji potčinjenima ostavlja slobodan izbor sredstava za njegovo izvršenje. Za vreme perioda stabilizacije komandovanje je, bilo zbog nepotpune obuke trupa, bilo zbog nedovoljnog vremena koje je stajalo na raspoloženju, bilo prinuđeno da u svojim planovima reguliše mnoge pojedinosti koje nisu spadale u njegovu nadležnost, te je na taj način ulazilo u nadležnost svojih potčinjenih ne ostavljajući im deo inicijative na koji su oni imali prava. Taj primer ne treba podražavati i mada je inicijativa potčinjenih, sasvim prirodno, umanjena u poziciskoj vojni, ona ipak zato nije ništa manje potrebna. U svakome slučaju, ona je apsolutno neophodna u poljskoj vojni u kojoj promene borbene situacije utoliko više izmiču starešini ukoliko je on dalje od bojišta.

e) Zavisno od vremena kojim se raspolaže pre početka operacije, treba ili izraditi što detaljnije planove i zapovesti ili, naprotiv, raščlaniti pitanja prema redu hitnosti koji odgovara potrebama trupe. Ako se raspolaže sa vrlo malo vremena, onda izvršiocima treba što brže staviti do znanja ono što im je potrebno da bi oni mogli bez gubitka vremena ili da preduzmu pokret (pripremna zapovest) ili da se korisno pripreme za projektovanu operaciju.

Zasnovana na tih nekoliko opštih pojmoveva, metoda komandovanja treba da sačuva starešinu od najuobičajenijih grešaka i da mu da sigurnost:

— da je cilj koji se ima postići prilagodio sredstvima kojima raspolaže i da se njegova zamisao sigurno može izvršiti;

— da je za izražavanje svoje volje primenio oblik koji najbolje odgovara okolnostima (planovi, zapovesti itd.);

— da je poštovao inicijativu svojih potčinjenih;

— najzad, da je vodio računa o izveštajima o neprijatelju, svodeći ih na njihovu pravu meru.

Pošto je ovo poslednje pitanje bilo katkad zanemareno, ono zaslužuje da se na njemu zadržimo. Doista, iskustvo je pokazalo da komandovanje treba da reguliše svoje borbe postupke (napad ili odbranu) prema onome što zna o namerama neprijatelja, o njegovom naoružanju, o njegovom materijalnom i moralnom stanju i, da bi se odlučilo za odbranu ili napad, ne treba da se ustručava da ih izmeni prema postupcima koje neprijatelj primenjuje. U Makedoniji ili Palestini nije se ratovalo na isti način kao na francuskom frontu, kao što se na ovome frontu 1918 napadalo na način na koji se to nikad ne bi ni pomisljalo 1916 ili 1917. Iz toga proizlazi da *borbeni metodi i postupci moraju da se menjaju* da bi se prilagodili situaciji i da bi se povećalo iznenađenje koje se, s druge strane, traži. Nemci, čim ustanove efikasnost jednog postupka, imaju običaj da ga ponavljaju sve dotle dok on ne postane bezuspešan, umesto da ga izmene pre nego što neprijatelj pronađe način da ga učini neefikasnim. Otuda neuspех njihovih odbranbenih postupaka 1917 (divizije za intervenciju) i 1918 (zaštitne zone), kao i njihovih napadnih postupaka sporeća 1918 koji su se završili porazom od 15. jula.

Tako se javlja potreba da se neprijatelj dobro poznaje.²²⁾ To je dužnost *obaveštajnih odeljenja*. Doista, komandovanje ne treba izradom plana za prikupljanje po-

²²⁾ To tačno poznavanje neprijatelja nedostajalo nam je 1914 i 1915; ono je nedostajalo Falkenhajnu za njegovu ofanzivu kod Verdена; ono nije zaustavilo ofanzivu na Eni od 16 aprila 1917; najzad, ono je trebalo da nas rukovodi 11 novembra 1918 da odbijemo nemačke predloge za primirje.

datak da dâ samo pravac u kome njihova istraživanja treba da se vrše, nego treba i često da ih konsultuje i da u najvećoj meri uzima u obzir indikacije koje ona pružaju. Radeci u tesnoj vezi sa operativnim odeljenjima, napori obaveštajnih odeljenja treba da budu upravljeni u istom smislu u kome su upravljeni i napori operativnih odeljenja.

Međutim, treba iskreno priznati da u toku jednog dosta dugog perioda naše najviše komandovanje nije uopšte uzimalo u obzir podatke koje mu je dostavljalo obaveštajno odeljenje, a ono je, lišeno svake direktive i sredstava potrebnih za istraživanja, bilo nesposobno da blagovremeno pruži korisna obaveštenja. Osim toga, preterani glasovi o stanju iscrpenosti u kome se nalazila Nemačka, a koje je ono rasprostiralo još početkom 1915, dovršili su da ga diskredituju.

Međutim, obaveštajna odeljenja su se postepeno organizovala i, uvodeći u upotrebu nove izvore za obaveštavanje, ubrz su bila u stanju da izvrše svoju ulogu. Ali komadovanje je vrlo često prenebregavalo da ih konsultuje ili nije dovoljno vodilo računa o rezultatima njihovih istraživanja. Zbog toga su naši napadi zadugo bili organizovani kao da je neprijatelj, učmao u pasivnosti, bio tu samo zato da prima naše udarce.

Takva lutanja više nisu prihvatljiva, te je potrebno da se komandovanje služi svojim obaveštajnim odeljenjem, kao što je to docnije radilo, i da njegovim radovima pokloni dovoljno poverenja. Uvek, kad treba da doneše kakvu odluku, ono treba stvarno da uzme u proračun faktor »neprijatelj« kao i sve ostale, ako ne želi da učini greške koje će biti štetne po uspehu.

Pre nego što završimo sa pitanjem o metodu komandovanja, treba da kažemo koju reč o upotrebi oficira za vezu između više i niže komande. Ovaj način održavanja veze i obaveštavanja može da dâ najbolje rezultate, no samo pod uslovom da oni koji to vrše dobiju tačno određene zadatke. Oficir za vezu, čije su normalne funkcije već vrlo delikatne, ni u kome slučaju ne sme da se preobrati u ispitivača a još manje u islednika. On nije ovla-

šćen za to. Izvan njegove uloge održača veze, njemu može da se stavi u dužnost da pribavi neki podatak, da proveri neki detalj, da prokontroliše neku činjenicu, i tada se on za izvršenje svoga zadatka uvek ima obratiti nadležnom starešini. No njemu nikad ne sme da bude dozvoljeno da daje ma kakvu ocenu o držanju ili vrednosti starešina kod kojih je detašovan. Jedna reč ili opaska sa njegove strane, doista mogu da imaju veliki uticaj na duh njegovog prepostavljenog starešine i, voljno ili nevoljno, mogu da kompromituju onoga na koga se odnose. Tako su, naprimjer, sami izrazi »optimist« ili »pesimist«, koji su upotrebljavani i zloupotrebljavani za vreme rata, bili dovoljni da uzdignu ili diskredituju generale kod njihovih prepostavljenih starešina. Međutim, mnogi pesimisti toga vremena imali su jednu krivicu u tome što su videli situaciju u njenoj pravoj svetlosti, što su tražili sredstva koja su smatrali da su im potrebna da bi postigli cilj koji im je određen i što se nisu uljuljkivali praznim nadama. Oni su vršili svoju dužnost i jedino su njihove prepostavljene starešine bile nadležne da cene njihovo držanje.

IV. — Nova koncepcija ofanzive.

Ofanziva je ostala jedino sredstvo da se neprijatelju nametne sopstvena volja (što je izlišno dokazivati) i da se, u krajnjoj liniji, izvojuje odluka. Ali, da li se ofanziva mora uvek voditi po načelima na kojima je počivala naša predratna doktrina? To je pitanje koje treba rasvetliti.

A) Prvo od tih starih načela jeste načelo *mase*, koje nije iščezlo. Doista, još uvek je isto toliko potrebno da se bude što jači tamo gde se želi ostvariti odluka. Čak smo ustanovili da su zbog dugog trajanja bitaka i brzog iscrpljavanja trupa, više nego ikad, potrebne mnogo-brojne rezerve. No, iz našeg duha mora da iščezne ideja o masi kad se radi o upotrebi tih rezervi na bojištu. Zaista, njihovo se dejstvo neće manifestovati kao navala jednog neodoljivog talasa, nego obnavljanjem i neprekidnošću pritiska, koji će se produžavati svom željenom snagom dok se ne ostvari željeni rezultat. Kao što je to Ludendorf vrlo lepo izrazio u svome raspisu od 30 marta 1918., »apsolutno

treba iskoreniti ideju da će se uspeh izboriti udarima mase trupa; tako se stvaraju samo nepotrebni gubici; *ne odlučuje broj nego vatra*. Prema tome, važnost rezervi proizilazi iz mogućnosti da se pothranjuje ta vatra i da se ona održava na željenom stepenu intenziteta toliko dugo koliko je to potrebno.

Tako se princip mase, koji je još uvek istinit, u primeni izmenio, s jedne strane zbog potrebe za *neprekidnošću napora*, koju nameće dugotrajnost bitke, a s druge strane zbog obaveze da se neprijateljskim udarima izloži samo minimum boraca zbog strahovite moći vatre. Zbog toga je izraz »princip mase« zamenjen drugim, mnogo opštijim izrazom, »načelo nadmoćnosti sredstava«, koji u isto vreme sadrži i nadmoćnost u sredstvima, angažovanim ili u rezervi, i nadmoćnost vatre.

B) Drugo načelo pre 1914 bilo je načelo *iznenađenja*, koje se potvrdilo kao isto toliko potrebno u poziciskoj koliko i u poljskoj vojni. Nažalost, težnja da se postigne iznenađenje, koje je na početku rata dalo tako velike rezultate (bitka kod Šarleroaa i na Urku), ne izgleda da je dovoljno privlačila pažnju našeg visokog komandovanja čim se ono našlo pred utvrđenim položajima. I doista, sa našim sporometnim materijalom teške artiljerije, koji je name-tao uvek dugotrajne artiljeriske pripreme, jedva se i moglo ostvariti taktičko iznenađenje. No trebalo je tražiti strategisko iznenađenje manevrom, koji je uvek moguć, pa ma kakav bio oblik operacija. Nemci, koji su, istina, imali brzometnu tešku artiljeriju, pokazali su to još u svojoj ofanzivi u Galiciji (maja 1915) i do kraja rata uvek su težili da ostvare iznenađenje svim sredstvima.

Sa francuske strane, tek posle ofanzive aprila 1917 težnja za ostvarenjem iznenađenja postaje jedna od glavnih briga komandovanja i smatra se kao jedan od bitnih uslova uspeha (Uput od 30. oktobra 1917). Otada će se težiti da se ostvari taktičko iznenađenje čuvanjem tajne, smanjenjem vremena u pripremama, skraćivanjem trajanja artiljeriske pripreme, pa čak i njenim ukidanjem kad se raspolaze bornim kolima. Osim toga, težiće se ostvarenju strategiskog iznenađenja pomoću manevra, bez koga

nema potpunog iznenađenja, pa prema tome ni odlučujućeg uspeha.²³

C) Kao načelo iznenađenja, tako je i načelo *eksploatacije uspeha* izgubljeno iz vida još od prvog dodira sa defanzivno organizovanim položajima, ili se bolje reći, o njemu i ne govori, pošto se smatra da će se sasvim prirodno vratiti na poljsku vojnu čim se položaj jednom zauzme. Međutim, već sa pojavom drugih položaja, pitanje eksploatacije uspeha ne postavlja se više u obliku prostog i jednostavnog gonjenja. Ono je uzeto u razmatranje tek krajem 1916 u Uputu od 16 decembra no, nažalost, sredstva kojima se tada raspolagalo nisu bila još dovoljno usavršena da bi se ta faza bitke mogla voditi svom željenom brzinom. Tek 1918, najpre Nemci a zatim Francuzi, iznalaze zaista praktične postupke da osiguraju brzu eksploataciju.

Ova faza bitke doista se ispoljava u obliku niza ograničenih gonjenja, od kojih se svako vrši posle zauzimanja jednog položaja i završava tek kad se dalje pozadi dođe u dodir sa novim organizovanim otporom. Videli smo da za ove uzastopne periode eksploatacije treba:

- decentralisati komandovanje, kako bi se izvršiocima dala široka inicijativa;
- brzini dati prevagu nad metodičnošću, pod uslovom da se uvek održi dobar red;
- pojačati borbena sredstva pešadije tako da ona privremeno može da bude bez podrške artiljerije;
- predvideti upotrebu konjice, najpre manjih odeljenja, a potom i velikih jedinica.

Ali, eksploatacija uspeha, pre svega, počiva, bar u početku, na *upotrebi rezervi*. No ovo pitanje ne izgleda da

²³⁾ Nije bilo iznenađenja ni u Artoau (18 juna 1915), ni u Šampanji (6 oktobra 1915), ni na Somi (jula 1916), ni na Eni (16 aprila 1917), ni na Oazi (9 aprila 1918), ni u Šampanji (15 jula 1918).

Ali iznenađenje je ostvareno kod Verdena (21 februara 1916), kod Kambreja (20 novembra 1917), u Pikardiji (21 marta 1918), na Eni (27 maja 1918), južno od Soasona (18 jula 1918), u Artoau (8 avgusta 1918), itd.

je u toku rata bilo rešeno na efikasan način. Međutim, prilike nisu nedostajale, jer je proboj na našem frontu bio više puta ostvaren. Pre će biti da se ni sa jedne ni sa druge strane nisu ni znali ni mogli iskoristiti rezultati do krajnjih granica mogućnosti.

Da ne idemo natrag čak do početka rata; vidimo da 1918 rezerve izbliza prate trupe prve linije, a kada stupaju u borbu, one ne dejstvuju sa onom žestinom koja, iskorisćujući pokolebanost koju su kod neprijatelja proizvele prethodne borbe, treba da doneše rešenje.

Zaista, problem koji se postavlja jeste: posle višednevnih borbi, na delu fronta na kome neprijateljski otpor popušta, treba angažovati velike jedinice absolutno sveže kako u fizičkom tako i u moralnom pogledu, koje su, prema tome, sposobne brzo da izvojuju rešenje.

Međutim, rezerve angažovane 1918 obično su, u toku koncentracije koja je neposredno prethodila napadu, izvršile više noćnih marševa; zatim, one pozadi divizija prve linije vrše teško nastupanje preko razrivenog zemljišta, a osim toga nalaze se pod rđavim uslovima ishrane. U najviše slučajeva, kada se angažuju, one su umorne i ne mogu više da izvrše onaj žestok i stalni napor koji se od njih traži. Zbog toga se tempo bitke niukoliko ne menja i ne dolazi do promene u ravnoteži koja se očekuje od njihove intervencije.

Ako se sadašnji uslovi ofanzivne bitke izbliže ispitaju, videće se da nije neophodno da armiske rezerve u stopu prate divizije prve linije u nastupanju. To je način da se one fizički iznure pre nego što budu angažovane. Bolje je da se, bar trupe koje nisu jahače, zadrže u dobrom kantonmanima na oko 50 km iza fronta, spremne da se na prvi znak ukrcaju u kamione. Istina, takav način rada bi nametao da se ukoči dosta veliki broj transportnih jedinica, no može se prepostaviti da će u budućem ratu automobilska služba biti toliko razvijena da će biti u mogućnosti da ova transportovanja obezbedi bez štete po ostale zadatke koji joj normalno spadaju u dužnost.

Što se tiče jahačih trupa iz sastava divizija u rezervi, one će još od početka biti upućene za angažovanim ve-

likim jedinicama, koje će pratiti na otstojanju od polovine dnevnog marša, te će, prema tome, kad to bude potrebno, uvek biti u stanju da uđu u sastav jedinica kojima pripadaju. Razume se da će se viši kadrovi kretati sa odgovarajućim ešelonima divizija prve linije.

Prema tome, lako je shvatiti da će divizije u armiskoj rezervi na taj način moći da budu dovedene na bojište za nekoliko časova, naprimer, drugog ili trećeg dana borbe uveče, a da pri tome neće ništa izgubiti od svoje fizičke i moralne vrednosti i da će moći već sutradan da budu angažovane u najpovoljnijim uslovima prelaženjem jedinica prve linije.

D) Najzad, načelo *moralne nadmoćnosti* održalo je svoj važan značaj, koji mu je od vajkada priznavan. Ono samo delimično objašnjava produženo trajanje rata. Doista, dokle god oba protivnika imaju približno jednak moral, njihovi uspesi ostaju samo ograničeni, ali čim moral počne da opada kod jednoga od njih, događaji se brže odigravaju i skori poraz se može predvideti. Po tome pitanju bi se mogla izvršiti čitava studija. Ona bi pokazala sa kolikom se brižljivošću, od početka pa do kraja rata, francuska komanda posvetila negovanju i podizanju morala svojih trupa. Prema tome, može se reći da je pobeda pripala onome od dvojice protivnika koji je, pored nadmoćnosti svojih sredstava i veštine komandovanja, svojim poznavanjem čoveka umeo u svojim armijama bolje i duže da podržava i očuva onu moralnu nadmoćnost nad neprijateljem, koja stvara izvesnost u pobedu.

Međutim, nije bilo lako za više godina održavati moral borca na visini onih sve strašnijih iskušenja koja su ga očekivala. Zamor i tegoba svakodnevnog života, opasnosti i patnje, koje su bile posledica povećanja ubitačne moći vatre i upotrebe sve usavršenijih oruđa, stalno su se povećavali ukoliko se rat odužavao. Da bi se održala nadmoćnost nad neprijateljem, borac je morao da ima sve veću fizičku izdržljivost i moralnu snagu, koje su samo ubedjenje da se bori za pravednu stvar i uzajamno poverenje između starešina i vojnika bili u stanju da podignu

na najviši stepen. Na taj način, dugotrajan rat i moć naoružanja traže od svakoga mnogo veću moralnu prekljenost nego ikad.

*
* *

Iz ovih nekoliko prethodnih konstatacija može se zaključiti da su se načela naše predratne ofanzivne doktrine održala u celini; onih nekoliko izmena koje su učinjene i koje će možda biti učinjene, neće promeniti njihov opšti karakter, koji se vekovima nije promenio.

Da bi se povećali izgledi na uspeh jedne ofanzive, uvek će biti potrebno:

- imati nadmoćnost u sredstvima, ako ne u odnosu na celokupna neprijateljska sredstva, a ono bar na delu fronta koji je izabran za napad;

- dejstvovati iznenadno, da bi se ta nadmoćnost što duže očuvala;

- znati iskoristiti postignuti uspeh do krajnih granica, da bi se od te nadmoćnosti, koja se povećava usled iznenađenja, izvukle najveće koristi; i, najzad,

- nad neprijateljem imati moralnu nadmoćnost, bez koje bi borac brzo bio obeshrabren usled svih tegoba koje će morati da podnese pre nego što ostvari pobedu.

To su ta uvek istinita načela koja su nazvana »bitni uslovi uspeha«, na koju je bilo moguće dodati još neka pravila koja je iskustvo nametnulo, kao primer, potrebu za potpunom pripremom, ili koja su posledica primene nekih novih oruđa (tenkova, aviona), kao primer izbor zemljišta za napad i korišćenje najpovoljnijih atmosferskih uslova.

Međutim, ono što se iz osnova promenilo, to je način primene tih načela na bojištu, to jest taktika ili borbeni postupci, koji se stalno menjaju sa usavršavanjem naoružanja i raznovrsnošću upotrebljenih sredstava. Ta evolucija, čije smo etape pratili korak po korak, može se sažeti u ovoj opštoj formuli: »potrebno je više metodičnosti, a manje brzine nego ranije.«

Ono što objašnjava oklevanja, lutanja i promene koje smo ustanovili pri usvajanju borbenih postupaka, to je

činjenica da se cilj koji se imao postići uvek morao prilagođavati sredstvima kojima se raspolagalo, a to nije uvek uspevalo sa prvim pokušajem. Zaista, videli smo od kolikog je uticaja na operacije bilo pitanje našeg artiljeriskog materijala, i od kolikog su uticaja na koncepciju ofanzivnih dejstava bile promene u borbi između zrna i oklopa, to jest između sredstava za napad i za odbranu.

Kako bilo, načela koja se nalaze u osnovi naše ofanzivne doktrine ostaju uvek istinita. Zbog toga treba dobro da se čuvamo i da ne tvrdimo da je otsada sve izmenjeno, kao što je to suviše često rađeno odmah po završetku velikih ratova, i da treba potpuno rasčistiti sa prošlošću. Setimo se ove vrlo tačne opaske koju je general Langloa (Langlois) učinio mnogo pre 1914 godine: »Isuviše lako se vidi revolucija u ratnoj veštini, dok tu jednostavno postoji samo evolucija u taktičkim postupcima«.

V. — Zaključak.

Na završetku ove studije može se reći da iskustvo iz poslednjeg rata nije znatno izmenilo našu doktrinu. Ono je omogućilo da se ona dotera i raščistilo je sa nekim pogrešnim teorijama, kao što je teorija o nepovredljivosti frontova, o nadmoćnosti defanzive nad ofanzivom itd.... Na taj način su rasvetljena ova pitanja, koja više ne bi trebalo da budu izgubljena iz vida:

1. — Uvođenjem sve savršenijih i sve moćnijih oruđa *borba je postala krajnje ubitačna*, naročito u rovovskoj vojni.

2. — *Moć naoružanja*, naročito artiljeriskog, omogućava izvršenje rušenja koja je nekad bilo nemoguće zamisliti.

3. — *Moć sredstava za prikupljanje podataka* (osmatranje i fotografisanje iz vazduha), pred kojima je teško sakriti svoju igru, omogućava da se odredi mesto i precizno tuče svaki cilj koji nije dovoljno prikriven.

4.— Iz ove tri nove konstatacije proizilazi da *korišćenje i uređenje zemljišta*, dopunjeni primenom kamu-

flaže, dobijaju prvorazredan značaj kao sredstvo da se izbegne rušenje.

S druge strane, te konstatacije nas primoravaju da preduzmemu brižljive mere predostrožnosti koje se izražavaju:

a) za komandante i štabove u *detaljnim predviđanjima*, koja treba što podrobnije vršiti i u pripremi i u izvršenju operacija;

b) za izvršioce u *merama reda i obazrivosti*, koje su otsada postale neophodne;

c) za sve starešine u obavezi održavanja *tesne veze* ne samo sa susednim jedinicama, nego i sa ostalim rodoma vojske koji sadejstvuju u akciji.

5.— Mere koje usled svega ovoga treba preuzeti daju borbi *sve metodičniji oblik*, pri čemu je kombinacija raznih rodova vojske brižljivo obezbeđena kako bi se posebna svojstva svakog od njih iskoristila u korist celine i pešadija zaštita od opasnosti da ostane usamljena.

6.— No ta potreba za metodičnošću ima za posledicu:

— da *komplikuje pešadisku borbu*;

— da *usporava opšti tok operacija*;

— da *od trupa zahteva mnogo veći stepen obučenosti nego ranije*.

7.— Najzad, sve veće opasnosti kojima je borac izložen traže od njega sve veću *moralnu prekaljenost*.

No, metodično, moglo bi se reći naučno, vođenje borbe lako se primenjuje u slučaju ofanzive na utvrđene položaje, ali od trenutka kada se stupi na otvoreno zemljište, situacija se menja i približava se situaciji u poljskoj vojsci. Tada se izvršiocima mora vratiti deo inicijative koji im je privremeno bio oduzet.

Isto tako, i još više u defanzivi, i pored svih učinjenih predviđanja, treba očekivati iznenađenja. Napadač jedva čeka da što pre izbije na otvoreno zemljište da bi branionca primorao da se na njemu bori pod okolnostima koje unapred nije predviđao, te se tu, više nego igde, mora osloniti na inicijativu podređenih starešina da bi se savladale teškoće. U Uputu od 20 decembra 1917 stoji: »Da bi se

prebrodile sve mnogobrojne teškoće u borbi, treba razviti svaku inicijativu«.

Prema tome, razvijajmo *duh inicijative* na svim stepenima hijerarhije, jer su događaji pokazali da je on potreban u svima situacijama i da se inicijativa još teže primenjuje u defanzivi nego u ofanzivi. Prožmimo se ovom istinom da najumesnija predviđanja imaju vrednosti samo utoliko ukoliko su razumno primenjena shodno uslovima trenutnih okolnosti.

Isto tako, razvijajmo *duh metodičnosti* koji zahteva savremeno vođenje borbe, no čuvajmo se svakog preterivanja na štetu *brzine*. Doista, težnja za redom i metodom, ni u ofanzivnoj ni u defanzivnoj akciji, ne isključuje brzinu izvršenja, bez koje iskorišćenje iznenađenja ili popravljanje teške situacije postaju nemogući. Na taj način se potvrđuje *važnost obuke*, i to ne samo starešina nego i trupe, koja samo ono dobro izvršava što dobro zna. »U pogledu obuke«, pisao je Brak (de Brack), »kad dođe trenutak da se primeni znanje, bogati smo samo ako smo vrlo bogati. Suviše je dockan da se toga velikoga dana uči i tada je vreme da se odabere ono što je potrebno, a da se zaboravi ono što je nekorisno. Uostalom, rat pruža tolike različite mogućnosti, komplikuje se tolikim činocima, da rezerva naših znanja može da nađe neočekivanu primenu. Ako se takva primena ostvari, pa makar samo jednom u našem životu, to će isplatiti godinu dana muka.«.

Naposletku, izbegavajmo da idemo iz jedne krajnosti u drugu. To je tendencija našeg temperamenta. 1870 svi su naginjali defanzivi zasnovanoj na moći novog naoružanja koje ide više u prilog branioca nego napadača, kako se to tada tvrdilo. Tada se verovalo u vrednost dobrih položaja, a manevar je zapostavljan, te su otuda naše operacije imale karakter pasivnosti. — Naprotiv, 1914 svi naginju ofanzivi, i to ofanzivi po svaku cenu. Pre svega se traži pokret i manevar. Defanziva se prezire, a sa njome i materijalna i moralna moć vatre. — U toku samoga rata, već smo pomenuli:

— tendenciju ka teoriji o nepovredljivosti frontova, koja je došla posle teorije o proboru;

— slepu veru u surovu ofanzivu u koju se bacaju sve snage, zatim u uzastopne napade i ofanzive sa ograničenim ciljem;

— težnju za brzinom na štetu reda, a potom obratnu orientaciju;

— absolutno poverenje u ofanzivnu moć pešadije, a zatim gotovo jedino u dejstvo artiljerije;

— primenu postupaka poljske vojne pri napadu na utvrđene položaje, a potom primenu postupaka poziciske vojne kada se ponovo prešlo na poljsku vojnu, itd ...

Te greške su proizilazile iz preteranosti u koje se padalo, a kojih se ubuduće treba čuvati. »*In medio stat virtus*!«¹⁾ To je isto toliko istina u vojničkim koliko i u svima drugim stvarima.

Iz svega što je prethodilo naročito treba da upamtimo glavnu misao koja je vodeća i u koncepciji i u izvršenju svake operacije: uložiti svu svoju energiju u to da se *neprijatelj uništi, a da se ne bude uništen*. Sva pravila za vođenje bitke neposredna su posledica ovog osnovnog pojma. On nameće potrebu za prikupljanjem i nagomilanjanjem borbenih sredstava, za ekonomijom snaga, usled njega se traži iznenađenje i zbog njega se u izvesnim trenucima rizikuje neki veliki udar kao najbolje sredstvo da se postignu značajni rezultati sa najmanje gubitaka.

No to nije sve. Da bi se pobedilo, potrebne su dobre i energične *starešine*, nadahnute žarkom verom u uspeh i nepokolebljive u svojim odlukama; potrebne su *trupe*, odlično obučene, naoružane i izvežbane, rešene da namuče neprijatelja, a da se one same ne ustručavaju pred tegobama; najzad, potrebni su *štabovi*, savesni i iskusni, optimistički raspoloženi, prožeti osećajem dužnosti i duhom požrtvovanja, podjednako rešeni da dele odgovornost sa starešinom i opasnosti sa trupom.

Samo po tu cenu postiže se победa.

---

¹⁾) »Vrlina se nalazi u sredini«, tj. ni u jednoj ni u drugoj krajnosti. — Prim. prev.

Jezički redaktor
DOBRIVOJE ALIMPIĆ, prof.

*

Korektori
VOJISLAV VUJANIĆ
i
MIODRAG VRBICA

*

Stampanje završeno 20 marta 1954

Tiraž: 3.000

V O J N A   B I B L I O T E K A

U svojoj seriji savremenika izdala je dosada sledeća dela:

I knjiga: General **Ajzenhauer**

OD INVAZIJE DO POBEDE

Savezničke operacije od iskrcavanja u Normandiji do kapitulacije Nemačke.

Strana 240, cena 120 din. — Rasprodato.

II knjiga: Feldmaršal **Montgomeri**

OD EL ALAMEJNA DO BALTIČKOG MORA

Operacije 8 britanske armije u Africi i Italiji i 21 grupe armija na Zapadnom frontu.

Strana 464, cena 200 din. — Rasprodato.

III knjiga: Kamil **Ružeron**

BUDUĆI RAT

Naučna razmatranja političkih, strategiskih i tehničkih problema u ratu na suvu, moru i u vazduhu.

Strana 380, cena 220 din.

IV knjiga: Pukovnik i dr fil. **Bešlajn**

RUKOVODENJE NARODNOM ODBRANOM

Vojna studija organizacijskih problema.

Strana 278, cena 190 din.

V knjiga: Bazil H. **Lidel Hart**

STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA

Studija ratnih primera od starih Grka do Hitlera, kojima pisac pokazuje udare na najslabija mesta neprijatelja.

Strana 397, cena 230 din

VI knjiga: Kamil Ružeron

POUKE IZ RATA U KOREJI

Analiza strategiskog manevra i upotrebe glavnih rođova vojske u Koreji.

Strana 338, cena 220 din.

VII knjiga: Džordž Paton

RAT KAKVOG SAM JA VIDEO

Prema dnevniku popularnog komandanta 3 američke armije izložene operacije u Africi, na Siciliji i na Zapadnom frontu.

Strana 500, cena 350 din.

VIII knjiga: General Er

ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBUDUĆE

Organizacija i upotreba francuske i nemačke artiljerije u Prvom svetskom ratu.

Strana 405, cena 300 din.

IX knjiga: Omar Bredli

USPOMENE JEDNOG VOJNIKA

Živa istorija iskrcavanja i operacija američkih snaga u Africi, Italiji i Normandiji, kao i njihovo prodiranje do Elbe.

Strana 755 cena 600 din.

X knjiga: Pukovnik Lika

EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA

Uporedna studija razvoja francuske i nemačke taktike u Prvom svetskom ratu.

Strana 341 cena 300 din.

XI knjiga: J. O. Hiršfelder

ATOMSKA BOMBA I LIČNA ZAŠTITA

Najpotpunije naučno delo o fizičkom i biološkom dejstvu atomskog oružja i ličnoj zaštiti od njega.

Uskoro izlazi iz štampe.

I S P R A V K E

Na strani	Red	Stoji	Treba
6	12 odozdo	187	180
42	10 "	komandanati	komandanti
101	15 "	Afanziva	Ofanziva
114	6 "	njbolje	najbolje
143	13 "	ruzultata	rezultata
152	4 odozgo	menevruje	manevruje
177	13 odozdo	kamandant	komandant
177	4 " (fusnota)	Kamandanti	Komandanti
182	8 odozgo	8 septembra	8 decembra
312	13 odozdo	da na nastava	da nastava
313	5 odozgo	nuđeni	nuđene
337	15 odozdo	koju	koja
339	10 "	situacija	situacija